

Західноукраїнський національний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЛОМІЄЦЬ ВЛАДИСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.97

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. М. Коломієць

Науковий керівник:

Банах Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук

Тернопіль – 2020

*У дисертації згадується
і інші інші науковці
що були авторами
Т.в.о. встановлено*

АНОТАЦІЯ

Коломієць В.М. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2020.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень адміністративно-правового забезпечення функціонування органів правопорядку в Збройних Силах України. У роботі розглянуто: сутність поняття «правоохоронні органи» та «органи правопорядку», правовий статус органів правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України; історико-правові передумови формування органів правопорядку у Збройних Силах України; нормативно-правові засади функціонування, компетенцію, завдання і функції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; організаційно-правові особливості забезпечення правопорядку у Збройних Силах України; правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері; впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку у Збройних Силах України. Надано пропозиції щодо нормативно-правового та організаційно-правового вдосконалення діяльності органів правопорядку Збройних Сил України.

У роботі знайшов підтвердження висновок про те, що одним з суб'єктів правоохоронної діяльності та забезпечення дотримання правопорядку є органи військового правопорядку, представлені, зокрема, Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Цей підрозділ розглядається як спеціальне правоохоронне формування, призначене для забезпечення

правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України, що є елементом підсистеми органів правопорядку в системі правоохоронних органів України і наділений спеціальним організаційно-правовим статусом. Спеціальний статус формування полягає у підпорядкуванні військовим структурам та пріоритетній належності до системи Збройних Сил України.

Упродовж тривалого історичного шляху еволюції на території сучасної України військових правоохоронних органів у ХІХ ст. сформувалися об'єктивні умови для створення і законодавчої регламентації спеціальних правоохоронних армійських підрозділів. Іде мова про війська внутрішньої варти, організовані по типу жандармерії. Продовження традицій формування військової жандармерії спостерігаємо у період революційної боротьби за відновлення державності у 1917–1920 рр., зокрема, в діяльності органів плади УНР та ЗУНР. У радянський період завдання забезпечення правопорядку в Збройних Силах виконували військові комендатури в гарнізонах. Лише у період незалежності в Україні розпочалося формування повноцінної системи діяльності органів правопорядку в Збройних Силах, насамперед Військової служби правопорядку.

Військова служба правопорядку у своїй діяльності керується Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про Збройні Сили України», спеціальним Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», Законом України «Про національну безпеку України», іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до спеціального Закону її статус визначається як спеціальне правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України. Компетенція Військової служби правопорядку полягає у зміцненні законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпеченні конституційних прав військовослужбовців.

Військова служба правопорядку може застосовувати передбачені її повноваженнями адміністративні заходи контролю, переконання та примусу, звернутися до інших державних органів і суду, які забезпечать виконання відповідних обов'язків. У своїй роботі вона взаємодіє з юридичною службою Міністерства оборони України. Однак нормами чинного законодавства вона позбавлена прав на проведення досудового розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, що в умовах ліквідації військової прокуратури суттєво знижує ефективність оперативного розслідування військових злочинів чинною системою правоохоронних органів, до того ж в умовах військового конфлікту на сході України.

В Україні на законодавчому рівні проводиться робота щодо надання Військовій службі правопорядку статусу військової поліції. Принциповою відмінністю у статусі між цими формуваннями має стати надання військовій поліції додаткових повноважень, зокрема, на виконання слідчих та оперативно-розшукових функцій, досудове розслідування корупційних злочинів, вчинених посадовими особами і керівниками Збройних Сил України при виконанні ними службових обов'язків у розташуванні військової частини або на військових об'єктах. Необхідно уточнити компетенцію і повноваження підрозділу правопорядку у Збройних Силах України, удосконалити адміністративно-правові засади регламентування діяльності, визначити основні завдання та права, поглибити рівень структурної і змістовної перебудови зазначеного правоохоронного органу, визначити його обов'язки у сфері повноважень на обмеження прав людини при здійсненні правоохоронної діяльності.

Важливим засобом забезпечення режиму законності і правопорядку як метою діяльності Військової служби правопорядку є правова робота, що проводиться в частинах і підрозділах Збройних Сил України, складовими якої є: правове виховання; видання наказів та інших правових актів; постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень; розгляд пропозицій, заяв, скарг; проведення службового розслідування; притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

Сформульовано пропозиції щодо створення трьохрівневої структури військових судів (перша, апеляційна та касаційна інстанції) як системи спеціалізованих судів у судовій системі України з вирішення кримінальних та адміністративних справ, розгляду справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців.

Правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері визначається як система нормативно-правових актів та адміністративно-правових механізмів, що комплексно впорядковують процедури організації співпраці Збройних Сил України з відповідними органами інших держав, міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

В роботі аналізуються питання впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку у Збройних Силах. Завдяки наявному нормативно-правовому забезпеченню та відомчому регулюванню Міністерство оборони і Збройні Сили України можуть послідовно та ефективно здійснювати співпрацю з відповідними органами інших держав, міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

Ключові слова: правоохоронні органи, органи правопорядку, Військова служба правопорядку, Збройні Сили України, адміністративно-правове забезпечення, правовий статус, міжнародне співробітництво.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Коломієць В. Правові основи, завдання та принципи діяльності Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С. 252-258.

2. Коломієць В. Функціонування військової поліції у забезпеченні правопорядку: міжнародний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. №1. С. 71-74.

3. Коломієць В. М. Організаційно-правові основи формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. №2. С. 240-242.

4. Коломієць В. М. Формування органів правопорядку у Збройних Силах України: історико-правові аспекти. *Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Випуск 7. Кропивницький, 2019. С. 187-190.

5. Vladyslav Kolomiyets. Міжнародне співробітництво України щодо забезпечення військового правопорядку: правові основи. *Studia Prawnoustrojowe*. 2020. No 49. S. 127-137.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Коломієць В. М. Передумови формування органів правопорядку у Збройних Силах України. *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти» (Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.)*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2019. С. 116-118.

7. Коломієць В. М. Нормативно-правові засади функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри” (Тернопіль, 5 травня 2020 р.)*. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 50-54.

8. Коломієць В. М. Організаційно-правові механізми формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та*

історичної науки» (випуск 25). (17.09.2020). URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3028.

Kolomiets B.O. Ensuring legal order in the Armed Forces of Ukraine: administrative and legal aspects. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Law in specialty 12.00.07 – Administrative law and process; finance law; information law (081 Law). West Ukrainian National University, Ternopil, 2020.

The dissertation is one of the first in domestic legal science complex monographic research of administrative and legal maintenance of functioning of law enforcement agencies in the Armed Forces of Ukraine. The paper considers: the essence of the concept of «law enforcement agencies» and «legal order agencies», the legal status of legal order agencies of the Armed Forces in the structure of the law enforcement system of Ukraine; historical and legal preconditions for the formation of legal order agencies in the Armed Forces of Ukraine; normative and legal bases of functioning, competence, tasks and functions of the Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine; organizational and legal features of ensuring law and order in the Armed Forces of Ukraine; legal regulation of international cooperation of Ukraine to ensure legal order in the military sphere; introduction of international experience in law enforcement in the Armed Forces of Ukraine. Proposals on normative-legal and organizational-legal improvement of activity of law-enforcement bodies of the Armed Forces of Ukraine are given.

The paper confirms the conclusion that one of the subjects of law enforcement and ensuring legal order is the military legal order agencies, represented, in particular, by the Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine. This unit is considered as a special law enforcement formation designed to ensure

legal order and military discipline among servicemen of the Armed Forces of Ukraine, which is an element of the legal order subsystem in the law enforcement system of Ukraine and endowed with a special organizational and legal status. The special status of the formation is subordination to military structures and priority membership in the system of the Armed Forces of Ukraine.

During the long historical path of evolution on the territory of modern Ukraine of military law enforcement agencies in the XIX century. formed objective conditions for the creation and legislative regulation of special law enforcement army units. We are talking about the troops of the internal guard, organized like a gendarmerie. We continue the tradition of forming a military gendarmerie during the revolutionary struggle for the restoration of statehood in 1917–1920, in particular, in the activities of the UPR and ZUNR fruit bodies. During the Soviet period, the task of maintaining law and order in the Armed Forces was performed by military commandant's offices in garrisons. Only during the period of independence in Ukraine began the formation of a full-fledged system of law enforcement agencies in the Armed Forces, primarily the Military Law Enforcement Service.

The Military Law Enforcement Service is guided by the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Code of Administrative Offenses of Ukraine, the Special Law of Ukraine «On the Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine», the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine», the Law of Ukraine», Other regulations. According to a special law, its status is defined as a special law enforcement formation designed to ensure law and order and military discipline among servicemen of the Armed Forces. The competence of the Law Enforcement Service is to strengthen law and order and military discipline in the Armed Forces of Ukraine, ensuring the constitutional rights of servicemen.

The military law enforcement service may apply the administrative measures of control, persuasion and coercion provided by its powers, apply to other state bodies and courts, which will ensure the fulfillment of the relevant duties. In its work, it interacts with the legal service of the Ministry of Defence of Ukraine. However, the

current legislation deprives it of the right to conduct a pre-trial investigation of criminal administrative offenses and offenses, which in the conditions of liquidation of the military prosecutor's office significantly reduces the efficiency and prompt investigation of war crimes by the current law enforcement system.

At the legislative level in Ukraine, work is underway to grant the Military Law Enforcement Service the status of a military police. The fundamental difference in status between these formations should be the granting of additional powers to the military police, in particular, to perform investigative and operational-investigative functions, pre-trial investigation of corruption crimes committed by officials and leaders of the Armed Forces of Ukraine in the performance of their duties or at military facilities. It is necessary to clarify the competence and powers of the law enforcement unit in the Armed Forces of Ukraine, improve the administrative and legal framework for regulating activities, define the main tasks and rights, deepen the level of structural and substantive restructuring of this law enforcement body, define its responsibilities in restricting human rights, law enforcement activities.

An important means of ensuring the rule of law and order as the purpose of the Military Law Enforcement Service is legal work carried out in units and subdivisions of the Armed Forces of Ukraine, the components of which are: legal education; issuing orders and other legal acts; constant control and verification of execution of orders; consideration of proposals, applications, complaints; conducting an official investigation; bringing servicemen to administrative responsibility.

Proposals for the creation of a three-tier structure of military courts (first, appellate and cassation instances) as a system of specialized courts in the judicial system of Ukraine for resolving criminal and administrative cases, consideration of cases of administrative offenses of servicemen.

Legal regulation of international cooperation of Ukraine in ensuring law and order in the military sphere is defined as a system of regulations and administrative legal mechanisms that comprehensively regulate the procedures for cooperation of the Armed Forces of Ukraine with relevant bodies of other states, international organizations to achieve common law and order goals in military sphere.

The paper analyzes the implementation of international experience in law enforcement in the Armed Forces. Due to the existing legal framework and departmental regulation, the Ministry of Defence and the Armed Forces of Ukraine can consistently and effectively cooperate with relevant bodies of other states, international organizations in order to achieve common goals to ensure law and order in the military sphere.

Keywords: law enforcement agencies, legal order agencies, Military Law Enforcement Service, Armed Forces of Ukraine, administrative and legal support, legal status, international cooperation.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	11
Розділ 1. Теоретико-правові аспекти забезпечення правопорядку у Збройних Силах України	21
1.1. Органи правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України	21
1.2. Передумови формування органів правопорядку у Збройних Силах України	43
Висновки до розділу 1	67
Розділ 2. Правовий статус Військової служби правопорядку у Збройних Силах України	72
2.1. Нормативно-правові засади функціонування, компетенція, завдання і функції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України ...	72
2.2. Організаційно-правові особливості забезпечення правопорядку у Збройних Силах України	90
Висновки до розділу 2	111
Розділ 3. Шляхи удосконалення забезпечення правопорядку у Збройних Силах України	114
3.1. Правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері	114
3.2. Впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку у Збройних Силах України	143
Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	200

ВСТУП

Актуальність теми. Система правоохоронних органів держави є центральним механізмом гарантування реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, дотримання принципу і режиму законності, правопорядку, практичної реалізації концептів верховенства права, рівності прав людини і громадянина. Визначальною рисою сучасного етапу розвитку України є реформування різних сфер соціального життя, насамперед у сфері правоохоронної діяльності. Удосконалення діяльності правоохоронних органів в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів національній безпеці, приведення їх у відповідність до сучасних реалій суспільних відносин, стандартів розбудови демократичної правової держави і становлення громадянського суспільства є центральним елементом комплексних реформ, яких давно потребують українське суспільство і держава. Ключові виклики, які сьогодні стоять перед органами правоохоронної системи України, безпосередньо пов'язані з їх спроможністю забезпечити захист прав і свобод громадян, здатністю протистояти системі злочинності й іншим негативним соціальним явищам. Не стала винятком діяльність органів правопорядку в Збройних Силах України, в структурі яких теж відбувається реформування.

Одними з основних засад функціонування Збройних Сил України є верховенство права, законність та гуманність, повага до людини та її конституційних прав і свобод, додержання військової дисципліни і виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях українського народу. Відтак, особливий науковий і практичний інтерес становить дослідження адміністративно-правових механізмів забезпечення правопорядку у Збройних Силах України. До того ж в умовах агресії Російської Федерації проти України на Донбасі, проведення Операції об'єднаних сил на сході України, окупації територій Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, зростання кількості військовослужбовців і правопорушень у військовій сфері викликом стає забезпечення належного рівня правопорядку у Збройних Силах України.

Одним із шляхів його досягнення є комплексний аналіз правової природи, витоків формування, стану нормативно-правової бази та організаційно-правового забезпечення, шляхів реформування органів правопорядку в Збройних Силах України з урахуванням міжнародного досвіду.

Додаткової актуальності темі надає недостатня увага з боку вчених до її наукової розробки. У справі визначення завдань і функцій органів правопорядку у Збройних Силах України, насамперед Військової служби правопорядку, їх взаємодії з іншими правоохоронними органами, залишається багато нез'ясованих питань. Теоретичні аспекти організації та функціонування правоохоронних органів та органів правопорядку в роботі представлені через аналіз наукових робіт В.О. Боняка, О.В. Вакарова, Й.І. Горінецького, О.Ф. Кобзара, А.М. Ключка, А.М. Куліша, А. М. Кучука, К.Ю. Мельника, Ю.Г. Мороза, Т.О. Пікулі, М.В. Руденка, О.В. Тюріної, В.А. Хрідочкіна, О.С. Шоптенка, Н. М. Ярмиша, інших.

Проблемні аспекти забезпечення правопорядку в Збройних Силах України досліджували ряд науковців, зокрема, В.М. Богуцький, М.Я. Голомша, С.І. Дячук, М.І. Карпенко, В.П. Козачук, М.М. Куцин, С.М. Мельник, О.М. Сарнавський, Г.П. Серета та ін. Водночас питання адміністративно-правових основ функціонування і діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в науковій літературі досліджені недостатньо. Відзначимо напрацювання І.В. Дроздової, М.В. Коваліва, О.П. Котляренко, І.О. Остапенка, Б.М. Ринажевського, М.С. Туркота. Відсутні монографічні дослідження із вказаної проблеми. Тому потреба формування науково-методологічних основ забезпечення правопорядку у Збройних Силах України, розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавчого забезпечення та організаційно-правових механізмів функціонування Військової служби правопорядку на шляху до створення військової поліції за євроатлантичними стандартами обумовлює актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до: пунктів 4.2. і 4.4. розділу 4 Стратегії національної

безпеки України, схваленої Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 травня 2015 року №287/2015; статей 17, 47, 50 Воєнної доктрини України, схваленої Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24 вересня 2015 року №555/2015; пунктів 1 і 4 розділу 3 Стратегії сталого розвитку, схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015; тематики науково-дослідної роботи кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Західноукраїнського національного університету.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі положень правових норм, наукових напрацювань, врахування міжнародного досвіду розкрити адміністративно-правові аспекти забезпечення правопорядку в Збройних Силах України.

Мета дослідження зумовила необхідність постановки та розв'язання таких наукових завдань дослідження:

- проаналізувати сутність поняття «правоохоронні органи» та «органи правопорядку», правовий статус органів правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України;
- розглянути історико-правові передумови формування органів правопорядку в Збройних Силах України;
- охарактеризувати нормативно-правові засади функціонування, компетенцію, завдання і функції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;
- з'ясувати організаційно-правові особливості забезпечення правопорядку у Збройних Силах України;
- здійснити аналіз правового регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері;
- визначити шляхи впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку в Збройних Силах України;

– сформулювати пропозиції щодо нормативно-правового та організаційно-правового вдосконалення діяльності органів правопорядку Збройних Сил України.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв’язку з реалізацією адміністративно-правових механізмів забезпечення правопорядку в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правові аспекти забезпечення правопорядку в Збройних Силах України.

Методи дослідження. Під час дослідження використано такі групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (діалектичний, системно-структурний, історичний, логіко-семантичний, формально-логічний, соціологічний і статистичний, прогнозування і моделювання) та спеціально-наукові методи (формально-догматичний, порівняльно-правовий, тлумачення норм права).

Застосування діалектичного та системно-структурного методів дозволило проаналізувати сучасні наукові підходи до сутності понять «правоохоронні органи», «система правоохоронних органів», «органи правопорядку», з’ясувати правовий статус органів правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України (1.1.). Історичний метод дав можливість проаналізувати досвід формування і діяльності органів військового правопорядку у різні періоди історії держави і права України від найдавніших часів до початку XXI століття (1.2.). Логіко-семантичний метод використано у процесі дослідження характеристики сутності органів правопорядку, механізмів організації і функціонування, компетенції, завдань та функцій Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (1.1., 2.1., 2.2.). Формально-логічний метод застосовано при аналізі змісту національних та іноземних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів правопорядку у Збройних Силах (розділ 3). Використання соціологічного методу і статистичних даних відіграло допоміжну роль при дослідженні кількісних параметрів організації і діяльності Військової служби правопорядку (розділ 2). Методологія прогнозування і моделювання дозволила окреслити основні

необхідні новели до законодавства України про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України з огляду на продовження процесу розробки проекту Закону України «Про Військову поліцію» (2.1., 2.2., 3.2.).

Спеціально-юридичні методи, формально-догматичний і метод тлумачення норм права застосовано при розкритті нормативно-правових засад організації, функціонування і компетенції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, аналізі досвіду зарубіжних країн щодо правового забезпечення діяльності військової поліції (розділи 2 і 3). Використання порівняльно-правового методу дало можливість пізнати міжнародний досвід забезпечення правопорядку у Збройних Силах (3.1., 3.2.).

Теоретичною основою дослідження стали наукові розробки українських та зарубіжних вчених з проблем теорії та історії держави і права, адміністративного права і процесу, теорії правоохоронної діяльності тощо.

Емпіричну базу дослідження сформували офіційні статистичні дані діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у період 2014-2020 рр., організаційної та управлінської діяльності у Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України та інших правоохоронних органах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним дослідженням адміністративно-правових аспектів забезпечення правопорядку в Збройних Силах України, в результаті якого сформульовано ряд наукових положень, що виносяться на захист.

Уперше:

- комплексно проаналізовано особливості організації та функціонування органів правопорядку в Збройних Силах України на прикладі Військової служби правопорядку в контексті розробки законодавства про військову поліцію;
- розкрито історико-правові передумови формування органів правопорядку в Збройних Силах України від найдавніших часів до початку XXI століття;
- запропоновано створити трьохрівневу структуру військових судів (перша, апеляційна та касаційна інстанції) як систему спеціалізованих судів у судовій системі України з вирішення кримінальних та адміністративних справ, розгляду

справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців, а також військової поліції;

– окремо досліджено досвід міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у Збройних Силах та сформульовано рекомендації щодо впровадження конкретних здобутків зарубіжних країн у цій сфері з огляду на необхідність створення військової поліції в Україні;

– запропоновано визначення поняття «правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері» як систему нормативно-правових актів та адміністративно-правових механізмів, що комплексно впорядковують процедури організації співпраці Збройних Сил України з відповідними органами інших держав, міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

Удосконалено:

– визначення правового статусу Військової служби правопорядку у Збройних Силах України як спеціального правоохоронного формування, призначеного для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України, яке є елементом підсистеми органів правопорядку в системі правоохоронних органів України і наділене спеціальним організаційно-правовим статусом;

– твердження про необхідність формування цілісної системи військової юстиції шляхом відновлення військового судочинства і налагодження взаємодії військових судів, Військової служби правопорядку та інших органів правопорядку в Збройних Силах України;

– висновок про те, що позбавлення Військової служби правопорядку у Збройних Силах України прав на проведення досудового розслідування кримінального правопорушення суттєво знижує ефективність та оперативне розслідування військових злочинів чинною системою правоохоронних органів;

– обґрунтування пропозицій про доповнення завдань і функцій Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, зокрема, щодо виконання

слідчих та оперативно-розшукових функцій, провадження досудового розслідування корупційних злочинів, вчинених посадовим особами і командуванням Збройних Сил України при виконанні ними службових обов'язків у розташуванні військової частини або на військових об'єктах, що особливо актуально в умовах ліквідації військової прокуратури;

– обґрунтування твердження про те, що важливим засобом забезпечення режиму законності і правопорядку як метою діяльності Військової служби правопорядку є правова робота, яка проводиться в частинах і підрозділах Збройних Сил України.

Набули подальшого розвитку:

– визначення термінів «правоохоронні органи», «правоохоронна система», «правоохоронна діяльність», «правовий порядок», «органи правопорядку», «військовий правопорядок»;

– аналіз правового забезпечення функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у відповідності з чинним законодавством України;

– обґрунтування доцільності реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України до рівня Військової поліції України;

– розгляд основних шляхів формування режиму законності і правопорядку в Збройних Силах України, якими є: правове виховання; видання наказів та інших правових актів; постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень; розгляд пропозицій, заяв, скарг; проведення службового розслідування; притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності;

– висновки про те, що в результаті активної співпраці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України з військовою поліцією ряду зарубіжних країн українські військовослужбовці удосконалюють знання і навички, що дозволяють успішніше виконувати покладені завдання та уможливають інтеграцію в систему Військової поліції НАТО.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових розробок адміністративно-правового забезпечення діяльності органів правопорядку в Збройних Силах України:

– у правотворенні – у процесі вдосконалення законодавства України у сфері забезпечення правопорядку у Збройних Силах;

– у правозастосовчій діяльності – у практичній діяльності підрозділів Військової служби правопорядку та інших органів правопорядку у Збройних Силах України;

– у навчальному процесі – при розробці підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів та під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Правові інституції», «Історія держави і права України» та ін. (акт про впровадження у навчальний процес Західноукраїнського національного університету від 04.09.2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Усі праці виконано без співавторства.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження обговорене на міжкафедральному семінарі Тернопільського національного економічного університету.

Теоретичні та практичні положення і висновки дисертації обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна наукова конференція «Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти» (Тернопіль, 5-6 листопада 2019 року); Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри» (Тернопіль, 5 травня 2020 року); Міжнародна наукова

Інтернет-конференція «Актуальні дослідження правової та історичної науки». (Київ, 17 вересня 2020 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації опубліковано у восьми наукових публікаціях, з яких: 5 статей у вітчизняних фахових та зарубіжних наукових періодичних виданнях та виданнях, які індексуються в зарубіжних наукометричних базах; 3 тез доповідей на міжнародних наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 204 сторінки, з яких – список використаних джерел містить 221 найменування і викладений на 24 сторінках, 3 додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

1.1. Органи забезпечення правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України

Для комплексного дослідження функціонування органів правопорядку у Збройних Силах України насамперед необхідно визначити понятійно-категоріальний апарат, безпосередньо пов'язаний із досліджуваною проблемою та з'ясувати центральні питання дослідження, які мають концептуальне і методологічне значення, а саме: 1) як сучасна наукова думка і законодавство України трактують поняття «правоохоронні органи», «система правоохоронних органів», «правоохоронні функції», «правоохоронна діяльність», суб'єкти правоохоронної діяльності», «органи правопорядку», «військовий правопорядок», «Військова служба правопорядку»; 2) які специфічні особливості органів правопорядку у системі функціонування Збройних Сил України; 3) який статус мають ці органи в системі правоохоронних органів держави відповідно до законодавства України та як трактує його сучасна наука адміністративного права?

В юридичній науці та законодавстві України відсутній узгоджений підхід до трактування понять «правоохоронні органи» та «система правоохоронних органів». В Конституції України єдине формулювання, яке містить словосполучення «правоохоронні органи», зазначене у ч. 3 ст. 17, де вказано, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1]. Закон України «Про Службу Безпеки України» від 25 березня 1992 року

містить термін «правоохоронний орган», що вживається відносно визначення самої СБУ [2]. У Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року сутність поняття «правоохоронні органи» розкривається лише через їх перелік [3; 4]. У ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року у досі єдиному законодавчому акті країни визначено сутність поняття «правоохоронні органи», під яким законодавець розуміє «органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій» [5]. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року (ст. 1) передбачає, що правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [6]. У Законі України «Про національну безпеку України» 21 червня 2018 року лише визначена належність усіх правоохоронних органів до системи органів безпеки та оборони держави [7].

Як зазначає дослідниця О. Вакарова, спостерігається «суперечливе нормативно-правове регулювання» і «доктринальна невизначеність» вказаної проблематики [8, с. 24]. Наявний плюралізм думок серед науковців різних галузей права, які нерідко висловлюють протилежні погляди на розуміння природи системи правоохоронних органів. Така невизначеність щодо цього поняття пов'язана не стільки з функціональними характеристиками відповідних структур, як з їх переліком. Система правоохоронних органів як поняття не закріплена у жодному нормативно-правовому акті, що зумовлює неоднозначність його наукового розуміння і дискусійний характер питання про належність конкретного органу державної влади до правоохоронних [9, с. 8; 10, с. 150]. Немає й універсального визначення поняття «правоохоронні органи». Відсутність чіткого законодавчого визначення поняття та структури правоохоронних органів зумовлює необхідність звернення до теоретико-методологічних джерел.

На думку О. Кобзара, «правоохоронні органи – це система державних та уповноважених державою громадських формувань, основною функцією яких є боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями» [11, с. 136]. Вони покликані приводити в дію механізм правової охорони та забезпечувати застосування заходів державного примусу, маючи на меті усунення перешкод для реалізації людиною і громадянином своїх прав та виконання обов'язків, поновлення їх порушених прав, свобод чи законних інтересів, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Дослідники А. Куліш, А. Солонар та П. Михайлішин вважають, що загалом правоохоронні органи необхідно розуміти як систему спеціалізованих державних органів, які, відповідно до Конституції та законів України, здійснюють правоохоронну діяльність, спрямовану на забезпечення захисту конституційного ладу, законності і правопорядку, прав та інтересів громадян (соціальних груп), запобігання й припинення правопорушень, що виявляється в застосуванні державного примусу та громадського впливу до осіб, дії яких порушують норми чинного законодавства. При цьому кожний окремий правоохоронний орган України має відповідну спеціалізацію, вектор правоохоронної діяльності, повноваження та компетенцію, володіє власною методикою роботи [12, с. 163]. На думку О. Захарової, правоохоронним органом є державна установа, яка виконує на основі закону особливі державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні, охоронні), що реалізуються в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави [13, с. 10].

Дослідники К. Гуценко, М. Ковальов, А. Клочко, В. Хрідочкін виділяють правоохоронні органи, виходячи з основних напрямів (функцій) правоохоронної діяльності. Тобто для виконання основних функцій (напрямів) правоохоронної діяльності існують конкретні органи, які відповідно і називаються «правоохоронними» [14, с. 10; 15, с. 22; 16, с. 244].

Вчений М. Мельник трактує правоохоронні органи як державні органи, які, діючи лише у межах кримінально-процесуальної чи адміністративної

процедури, ведуть боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями, що тягнуть юридичну відповідальність винятково у сфері публічного права. До таких вони віднесено суди, органи прокуратури, міліції, податкової міліції, служби безпеки України, Управління державної охорони, прикордонних військ, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, дізнання державної митної служби, дізнання державного пожежного нагляду, Державної кримінально-виконавчої служби України (колишні Державний департамент виконання покарань, Державна пенітенціарна служба України) [17, с. 15].

Дослідник А. Гель характеризує поняття «правоохоронні органи» як наявні в суспільстві державі установи та організації, які здійснюють правозастосовну та правоохоронну функції. Їх основне завдання полягає у забезпеченні законності, захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями [18, с. 164]. Вчений В. Сухонос вважає, що державні органи, які реалізують правоохоронну і правозахисну функцію держави, вживають заходи щодо виявлення і запобігання злочинам та іншим правопорушенням, причинам, що їм сприяли, і наділені законом правом у разі необхідності застосовувати державний примус і здійснювати притягнення винних до певної відповідальності слід вважати правоохоронними органами [19, с. 25-27]

Вчений О. Соколенко під правоохоронним органом розуміє орган державної влади, який сформований і функціонує відповідно до засад верховенства права і конституційної законності, метою утворення та основним напрямком діяльності якого є фахове виконання на професійній основі правоохоронних повноважень із реалізації правоохоронної функції держави згідно із чинним матеріальним процесуальним законодавством [20, с. 260]. До основних ознак правоохоронного органу віднесено: державно-владний характер діяльності; можливість застосування під час правоохоронної діяльності державного примусу тощо); виконання на професійній основі спеціальних правоохоронних повноважень із реалізації правоохоронної функції держави; відповідність організації та діяльності принципу верховенства права і

конституційної законності, чинному матеріальному та процесуальному законодавству; необхідність спеціального матеріально-технічного та кадрового забезпечення діяльності (зброя, спецзасоби, криміналістична техніка тощо; спеціальні вимоги та обмеження щодо кадрового складу, особливий порядок добору і проходження служби, відповідальність, додаткові гарантії діяльності.

Дослідниця О. Тюріна формулює поняття «правоохоронний орган держави» і визначає його як «орган, уповноважений державою на застосування заходів державного примусу, рішення якого мають правозастосовчий характері діяльність якого полягає у впливі на загрози праву як реальні, так і потенційні, і носить державно-владний, юрисдикційний, підзаконний і регламентований характер [9, с. 14].

На думку Т. Момотенка, правоохоронні органи – це державні органи, створені з метою охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань і які виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження. Визначальним фактором діяльності правоохоронних органів є їх завдання, функції та компетенція. Тому метою діяльності правоохоронних органів є виконання законодавчо закріплених за ними завдань. Саме для здійснення своїх завдань та функцій правоохоронні органи як органи виконавчої влади наділені повноваженнями широкого застосування заходів державного примусу [21, с. 129-130].

Отже, з розглянутих поглядів дослідників на сутність поняття «правоохоронні органи» помітна відсутність єдиного розуміння і підходу до його трактування. Часто спостерігається, що вчені поєднують чи заміняють розкриття змісту поняття «правоохоронні органи» поняттями «правоохоронна система», «система правоохоронних органів», «правоохоронна функція», «правоохоронна діяльність». Тому необхідно розглянути їх трактування і роль у розумінні сутності функціонування правоохоронних органів.

Щодо трактування понять «правоохоронна система», «система правоохоронних органів» вчені переважно одностайні. Зокрема, на думку А. Братко, поняття «правоохоронна система» більш об'ємне, ніж поняття «система

правоохоронних органів», і складається з двох основних підсистем: 1) охоронних правових норм; 2) правоохоронних органів, які мають узгоджуватись за цілями, засобами і методами з нормативною підсистемою [22, с. 312-313]. Дослідник В. Боняк виокремлює два існуючих підходи до визначення поняття «правоохоронна система»: 1) сукупності правоохоронних органів; 2) складне соціально-правове явище, яке включає правоохоронні органи та інші елементи. Він також підтримує думку попереднього вченого, що правоохоронна система має у своєму складі нормативну та інституціональну підсистеми. Остання складається з правоохоронних органів та їх діяльності [23, с. 70].

У такому ж ракурсі розмірковує дослідниця О. Соколенко, на думку якої правоохоронна система – це соціальна система, яка відображає єдність і взаємопов'язаність нормативно-правового регулювання у правоохоронній сфері, організації системи правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності й самої правоохоронної діяльності, спрямованої на охорону й захист основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, законності і правопорядку. Система правоохоронних органів – це порівняно самостійна підсистема інституціональної підсистеми правоохоронної системи, яку становить цілісна, ієрархічна, структурована сукупність взаємозумовлених і взаємодіючих правоохоронних органів, сформована за функціональним критерієм для спільного фахового здійснення правоохоронної діяльності [24, с. 92]. Усю цю систему органів об'єднує загальна мета – діяти заради забезпечення законності і правопорядку у підвідомчій їм сфері, охорони прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

Необхідно враховувати, що система правоохоронних органів існує *de facto*, тобто її наявність визначається не її нормативним визначенням, а реальним існуванням правоохоронних органів, які в своїй функціональній

єдності утворюють систему, що є частиною державного апарату і наділена певною автономією в системі державних органів [9, с. 7-8].

Дослідник В. Волоско, беручи за основу при розгляді сутності поняття «правоохоронні органи» їх функціональні характеристики, пропонує наступне визначення правоохоронної функції – це «напрямок діяльності держави, що виражає її сутність на конкретному історичному етапі, спрямований на вирішення основних завдань, пов'язаних із забезпеченням охорони конституційного ладу, прав та свобод громадян, законності та правопорядку, усіх установлених та врегульованих правом суспільних відносин і здійснюється у відповідних формах та особливими методами» [25, с. 104]. У функціях проявляється сутність конкретного виду правоохоронних органів, їх природа та соціальне призначення.

Вчений В. Малярєнко сформулював ґрунтовний перелік головних правоохоронних функцій органів державної влади: 1) профілактична (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права); 2) захисна (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб); 3) охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності; 4) ресоціалізаційна (ця функція є найбільш характерною для органів і служб у справах неповнолітніх, служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі); 5) оперативно-розшукова; 6) розслідування злочинів; 7) судовий розгляд справ; 8) розгляд справ про адміністративні порушення; 9) розгляд справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення; 10) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів. До другорядних і допоміжних правоохоронних функцій віднесено контрольну (наглядову), дозвільну, правороз'яснювальну, аналітичну та методичну, інформаційну, нормотворчу, координаційну функції [26, с. 15]. Як зазначають М. Мельник та М. Хавронюк, виконання першої групи (головних) функцій потребує специфічного правового, організаційного, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного,

фінансового, наукового та іншого забезпечення, що зумовлює необхідність створення спеціальних служб [27, с. 12].

Дослідник Й. Горінецький вважає, що правоохоронна функція сучасної держави становить самостійний і пріоритетний напрям державної політики, який за допомогою юридичних засобів здійснюється для досягнення такого соціального ефекту як захист права загалом, основ конституційного ладу (в тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та інших об'єктів) зміцнення законності і правопорядку, та водночас є правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави [28, с. 4].

Серед багатьох державних органів правоохоронні мають певні юрисдикційні та організаційні відмінності. До них належать державні органи, предмет діяльності яких законодавчо зафіксовано як завдання або функції саме охоронного призначення. Правоохоронні функції або завдання здебільшого залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні правопорядку. До складу юрисдикції правоохоронних органів входять функції з охорони права, охорони правопорядку, розслідування або запобігання порушенням права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності [9, с. 13].

Оскільки виконання правоохоронними органами притаманних їм функцій лежить в основі їх діяльності, то варто розглянути погляди науковців на дефініцію поняття «правоохоронна діяльність».

Правоохоронна діяльність виступає системоутворюючим чинником системи правоохоронних органів, і для здійснення якої держава і створює правоохоронні органи [29, с. 9]. На думку П. Корнієнка, правоохоронна діяльність – це насамперед діяльність держави через спеціально створені нею органи, спрямована на захист правопорядку. Вона передбачає спеціальне матеріально-технічне забезпечення, озброєння тощо [30, с. 61]. Однак найпоширенішим є трактування правоохоронної діяльності як певного різновиду правозастосовчої діяльності, яка є однією із специфічних форм реалізації права.

У свою чергу правозастосування є однією з форм активної організаційно-владної діяльності компетентних органів держави, які діють від його імені та в межах його повноважень [9, с. 9].

Утім розгляд правоохоронної діяльності виключно як різновиду правозастосування видається дещо обмеженим, адже відображає лише правові форми її здійснення. Однак правоохоронна діяльність характеризується не тільки її спрямованістю на охорону права, але й різноманіттям форм впливу на потенційні і реальні загрози праву (виховна, профілактична тощо).

Вчений О. Бандурка характеризує правоохоронну діяльність як «державну діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу у строгій відповідності з законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку» [31, с. 6]. У даному визначенні сутність правоохоронної діяльності уже не зводиться лише до правозастосування.

У більш широкому трактуванні правоохоронну діяльність розглядають вчені як різновид суспільної охоронної діяльності, яка здійснюється компетентними суб'єктами з метою охорони суспільних відносин ід правопорушень, вирішення юридичних справ про правопорушення і вживання спеціальних заходів щодо їх попередження [32, с. 191].

За кількісними параметрами суб'єктів правоохоронну діяльність розглядають у двох вимірах: 1) в широкому розумінні (як діяльність усіх державних органів, які забезпечують дотримання прав і свобод громадян, їх реалізацію, законність і правопорядок; 2) у вузькому розумінні (як діяльність спеціально уповноважених органів з охорони права від правопорушень, яка здійснюється у встановленій законом формі у відповідності до компетенції певного органу [33, с. 4].

Із визначень правоохоронної діяльності випливає, що вона здійснюється уповноваженими органами держави, посадовими особами та іншими суб'єктами, передбаченими нормативними актами, і пов'язана із заходами впливу, що передбачають державний примус. Тому в науці наявний термін

«суб'єкти правоохоронної діяльності», який трактують з точки зору широкого та вузького розуміння. Зокрема, на думку В. Московця, правоохоронна діяльність здійснюється саме відповідними правоохоронними органами в межах правоохоронних відносин, що є прикладом вузького підходу до розуміння суб'єктів правоохоронної діяльності [34, с. 8]. Натомість А. Кучук відносить до них правоохоронні органи і громадські організації, які здійснюють правоохоронну діяльність [35, с. 7]. Дослідник А. Куліш зазначає, що «правоохоронну діяльність провадять всі державні органи» та її здійснення, на відміну від діяльності правоохоронних органів, не обов'язково потребує наявності певної професійної підготовки [36, с. 21].

Згадувана дослідник О. Соколенко вважає, що основним суб'єктом правоохоронної діяльності є правоохоронні органи, які спеціально формуються державою для реалізації на професійній основі правоохоронної функції шляхом застосування у правовий спосіб відповідних державно-владних засобів впливу [37, с. 253]. Про цьому варто додати, що, як зазначає О. Вакарова, якісною відмінністю правоохоронних органів від інших суб'єктів правоохоронної діяльності є її здійснення саме на професійній основі, адже такі органи спеціально утворюються й забезпечуються державою в цілях реалізації її правоохоронної функції [8, с. 62-63].

Водночас, як зазначає Ю. Плигун, найголовнішим суб'єктом правоохоронної системи є саме держава, адже вона створює усю сукупність державних правоохоронних органів, наділяє їх відповідними повноваженнями для захисту прав і свобод громадян, боротьби зі злочинністю, забезпечення законності та правопорядку. Саме тому правоохоронні органи є центральним суб'єктом правоохоронної системи [38, с. 49-51].

Як видно з аналізу текстів нормативно-правових актів та поглядів вчених у процесі дослідження проблематики системи правоохоронних органів не можемо оминати увагою категорії «правовий порядок» та «органи правопорядку».

Термін «правовий порядок» («правопорядок») вживається у ст. 19 Конституції України, де передбачені основи функціонування органів державної влади в Україні: «Правопорядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Тлумачення самого терміну «правовий порядок» в Основному Законі відсутнє. По-різному трактують його і науковці, визначаючи його як частину соціального порядку, як окрему правову категорію або ж як певний правовий стан.

Дослідник Ю. Кришок трактує правовий порядок як складову частину соціального порядку, якісний стан державно-правового життя, який характеризує передусім рівень стійкості, рівноваги і ступінь гармонізації соціальних зв'язків та відносин в контексті ідеї права [39, с. 5]. Вчений Г. Працко вважає, що правовий порядок як підвид загального соціального порядку наявний там, де є зведення індивідуальних дій до загальноприйнятих норм, які здатні закріплювати положення суб'єктів в соціальній структурі. Правовий порядок виступає способом життєдіяльності індивідів, які складають його, здатних реалізувати життєво важливі потреби, мету і сенс соціального існування [40, с. 62-63]. Правовий порядок розуміють і як засновану на праві та законності впорядкованість суспільного життя, що виражає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства [41, с. 390]. Професор О. Погрібний вважає, що правовий порядок є завершальною стадією формування усіх правових інститутів, форм, механізмів та процесів та виступає обумовленим підсумковим рівнем розвитку суспільства та держави. Правовий порядок гарантує здійснення таких суспільно значущих форм та моделей поведінки, які підтримуються публічно-правовою діяльністю держави та забезпечують комфортно правове існування особистості і суспільства в цілому [42, с. 66].

Теоретики права М. Цвік і В. Ткаченко визначають правовий порядок визначають як стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності [43, с. 392]. Дослідниця О. Вакарова зазначає, що оскільки правовий порядок є частиною порядку соціального, то можна розуміти як «певний стан упорядкованості суспільних відносин правовими нормами та правовими принципами, відповідно до якого забезпечується дотримання прав і свобод людини, гарантується конституційний лад та верховенство права» [8, с. 65]. До певної міри такий стан обумовлений через формальне закріплення правових норм та правових принципів, тому правовий порядок потребує захисту та охорони від свавілля зі сторони як держави, так і окремих членів суспільства.

Увага науковців і юристів-практиків до терміну «правопорядок» зросла у зв'язку із внесення змін до Конституції України Законом України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року. У п.2 ч.1 ст. 131-1 вжито формулювання «органи правопорядку» [44]. В контексті саме правоохоронної системи цей термін в Конституції України вжито вперше, оскільки досудове розслідування та інші функції закріплені в п. 2 ст. 131-1 Основного Закону стосуються саме цих інституцій, до яких належить зокрема поліція та прокуратура. Звідси виникає питання про сутність поняття «органи правопорядку» та його співвідношення з «правоохоронними органами».

Як зазначає професор Н. Ярмиш, вчені у своїх працях термін «органи правопорядку» не використовують. Тому є підстави вважати, що він створений саме авторами проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Дослідниця доводить, що цей термін є аналогом терміна «орган охорони правопорядку» та був запозичений із зарубіжної практики організації правоохоронної діяльності. Спираючись на власний аналіз проблеми та здобутки інших вчених, авторка зазначає, що «поняття «правоохоронні органи» та «органи охорони правопорядку» співвідносяться як

родове та видове» [45, с. 79-80]. Тобто будь-який орган охорони правопорядку є правоохоронним органом, але не всі правоохоронні органи є органами охорони правопорядку (ними не є органи, які у своєму складі не містять озброєних підрозділів) [46]. Однак досі немає законодавчого визначення органів охорони правопорядку та навіть їх переліку. Проте у Конституції України після внесення змін 2016 року з'явився скорочений термін «органи правопорядку».

Автори змін до Конституції України 2016 року, про що свідчить пояснювальна записка до відповідного законопроекту, насамперед орієнтувалися на «усталену в Європі юридичну термінологію – «орган правопорядку» (Law Enforcement Agencies). Однак жоден міжнародний акт не зобов'язує українського (або будь-якого іншого) законодавця використовувати дослівний переклад іноземних усталених термінів. На думку Н. Ярмиш, термін «орган правопорядку» є результатом «формального перекладу, тобто калькою з англійської мови» [45, с. 81]. Тому більш доцільно у Конституції України використовувати вже відомий законодавству (хоча й не визначений у ньому) термін «правоохоронні органи», а не вводити в Основний Закон України новий – «органи правопорядку». Законодавець не надав уточнення, як саме розуміти «органи правопорядку». Дослідниця підсумовує, що вживаний у Конституції України термін «органи правопорядку» доцільно розглядати як аналог терміна «органи охорони правопорядку», під якими та вважати, що такими є органи, які у своєму складі мають силові, озброєні підрозділи і працівники яких наділені правом застосовувати примушування, зокрема з використанням вогнепальної зброї. Також варто звернути увагу на те, що у ст. 131-1 Конституції України йдеться про нагляд прокуратури лише за тими органами правопорядку, які здійснюють негласні та інші слідчі і розшукові дії. На сьогодні ні національне законодавство України, ні правова доктрина не розкривають зміст категорії «орган правопорядку», а також не дають однозначної відповіді щодо її обсягу [47, с. 26].

Натомість М. Руденко вказує, що використання терміну «органи правопорядку» відповідає світовій практиці та усталеній юридичній

термінології. Переважно цим поняттям позначають поліцейські служби, військову поліцію, інші органи, до компетенції яких віднесено слідство та оперативно-розшукову діяльність. Вчений погоджується із позицією дослідниці В. Боняк В. та інших науковців щодо співвідношення понять «правоохоронні органи» та «органи правопорядку» як родового та видового [48, с. 159]. Це означатиме, що будь-який орган правопорядку є й правоохоронним органом, але не всі правоохоронні органи є органами охорони правопорядку. Таке твердження кореспондує із положеннями Конституції України, яка, також проводить відмінність між «правоохоронними органами» в цілому (ч. 3 ст. 17) та, наприклад «уповноваженими законом органами», які у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його припиненню можуть «застосувати тримання особи під вартою, як тимчасовий запобіжний захід» (ч. 2 ст. 29). По суті йдеться про відповідні органи охорони правопорядку [8, с. 78].

Незважаючи на суперечності в наукових колах щодо коректності вживання терміна «орган правопорядку», він увійшов в законодавчий обіг у формі терміну «служба правопорядку» (як різновид органу правопорядку) задовго до змін у Конституції України 2016 року, зокрема, в Законі України «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України» 2002 року. Належність органів військової служби правопорядку до органів охорони правопорядку підтвердила у своєму висновку Комісія з питань правоохоронної діяльності в складі Конституційної Асамблеї, яка діяла у 2012-2014 роках [49, с. 235]. На цій же позиції стоять провідні дослідники проблематики сутності і функціонування органів правопорядку [50, с. 103].

Суттєві ознаки категорії «орган правопорядку» як частини правоохоронних органів й відповідно як складової системи органів державної влади, співпадають із вказаними поняттями. Зокрема, орган правопорядку відзначається такими рисами: 1) структурно організований колектив державних службовців (громадян України); 2) створюється державою або безпосередньо народом; 3) його організація та функціонування здійснюється відповідно до конституційно-правових засад; 4) наділений державно-владними

повноваженнями, що здійснюються у правових формах і правовими методами; 5) має економічну основу у вигляді матеріально-технічних і фінансових ресурсів; 6) його призначення полягає у вирішенні завдань і здійсненні функцій держави [50, с. 101-102]. Дослідник Ю. Мороз запропонував наступне визначення органу правопорядку: «Це створений державою на підставі норм чинного національного законодавства структурно організований колектив державних службовців, які наділені державно-владними повноваженнями здійснювати досудове розслідування, негласні й інші слідчі і розшукові дії, застосовувати легальний примус (вогнепальну зброю також), основна та повсякденна діяльність яких спрямована на реалізацію державної політики у сфері охорони прав, свобод і законних інтересів людини, гарантування державної безпеки, законності та правопорядку у суспільстві» [47, с. 29].

Вчений М. Туркот в контексті дослідження особливостей структури та функціонування органів правопорядку запропонував спеціальний термін «військовий правопорядок», під яким розуміє «врегульований нормами законодавства стан суспільних відносин, пов'язаних з проходженням або/та несенням військової служби» [51, с. 119]. Кожний злочин, передбачений розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, а також військове адміністративне правопорушення, передбачене главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, посягає як на порядок несення, так і на порядок проходження військової служби військової служби (військовий правопорядок).

Військовий правопорядок – це об'єктивна необхідність і закономірність розвитку Збройних Сил, яка слугує взірцем для військовослужбовців у виборі ними поведінкових рішень. Військова служба – особливий вид державної служби, де уклад життя, побут і діяльність особового складу детально регламентовані положенням про проходження військової служби. Військовослужбовці мають специфічний статус, реалізація їх прав обумовлена певними обмеженнями. Необхідним етапом зміцнення військової дисципліни у війську є створення єдиної системи військових правоохоронних та інших

органів, які забезпечують підтримку військової дисципліни і профілактику правопорушень [52, с. 209]. Тому одним з суб'єктів правоохоронної діяльності та забезпечення дотримання правопорядку є органи військового правопорядку, представлені насамперед спеціальним профільним формуванням – Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Вона є різновидом правоохоронних органів в складі Збройних Сил України. Її повноправна належність до системи правоохоронних органів передбачена Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року (п 1 ст. 2). Більшість дослідників також сходяться на думці про належність вказаного органу до правоохоронної системи України. Зокрема, Т. Пікуля зазначає, що до правоохоронних належать органи, які поряд із другорядними (допоміжними) виконують або кілька головних правоохоронних функцій, які є визначальними в їх діяльності (профілактичну, захисну, ресоціалізаційну, оперативно-розшукову функції, функції розслідування злочинів, судового розгляду справ, розгляду справ про адміністративні правопорушення, розгляду справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів). Відповідно вказаний дослідник до правоохоронних органів у широкому значенні відносить суд, прокуратуру та правоохоронні органи по боротьбі із злочинністю, а у вузькому значенні – лише та правоохоронні органи по боротьбі із злочинністю (органи поліції, податкової міліції, Служби безпеки України, Управління державної охорони, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України. До другої групи правоохоронних органів дослідник також зараховує Військову службу правопорядку у Збройних Сил України [53, с. 15]. Дослідники О. Климюк, К. Мельник, О. Музичук, О. Соколенко, О. Шоптенко аналогічно серед інших правоохоронних органів згадують Військову службу правопорядку у Збройних Сил України [54, с. 92-93; 55, с. 140; 56; 37; 10, с. 154]. Водночас ряд вчених, зокрема, О. Бандурка, О. Кобзар, К. Мельник, не згадують Військову службу

правопорядку у Збройних Силах України як складову системи правоохоронних органів або ж не надають їй належної уваги [57; 11; 17]. Загалом в адміністративному праві України налічується від 17 до 80 одиниць правоохоронних органів, залежно від конкретного змісту, який вкладається в розуміння «правоохоронної функції» і заснованих на ній критеріїв класифікації [49, с. 4].

Відзначимо підхід до класифікації правоохоронних органів України вченого О. Музичука, який запропонував виділяти в системі правоохоронних органів дві основні групи: 1) опосередковано правоохоронні (Служба безпеки України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України (нині – Державна фіскальна служба), Державна прикордонна служба України та інші, в тому числі Військова служба правопорядку у Збройних Сил України); 2) безпосередньо правоохоронні, до яких відносить відповідні підрозділи вказаних опосередковано правоохоронних органів, що спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, насамперед від злочинних діянь [56, с. 54]. Таку класифікацію вважаємо вдалою, адже орган правопорядку в Збройних Сил України та його підрозділи виконують не лише безпосередньо правоохоронні завдання, аде й мають інші функції, передбачені Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 року.

Натомість О. Шоптенко відносить Військову службу правопорядку у Збройних Сил України до групи безпосередньо правоохоронних органів, які «комплексно реалізують правоохоронну діяльність за різними напрямками [10, с. 154]. До другої групи дослідник відніс органи та підрозділи, що реалізують окремі правоохоронні функції, зокрема, органи державного фінансового контролю, Управління державної охорони, Службу зовнішньої розвідки України, Національну гвардію, Державну міграційну служба тощо.

Певне уточнення та водночас істотне ускладнення у визначенні статусу Військові служби правопорядку у Збройних Сил України вніс Закон України

«Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року. Зокрема, в ч. 2 ст. 6 подано класифікацію органів державної влади, які реалізують правоохоронну функцію: 1) державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями; 2) правоохоронні органи; 3) правоохоронні органи спеціального призначення [7]. Водночас у пп. 16-18 ч. 1 ст. 1 цього закону наведено три поняття, які дозволяють по різному трактувати статус органів правопорядку у структурі Збройних Сил України, а саме:

1) сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України;

2) сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України;

3) сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» Військова служба правопорядку у Збройних Силах України – це спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, у військових

навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях. Його спеціальний статус полягає насамперед у підпорядкуванні військовим структурам та пріоритетній належності до системи Збройних Сил України, а також – у поширенні компетенції на певне вузьке коло суб'єктів, а саме ті ж Збройні Сили України як військово формування [58].

Призначення військового формування закріплено в ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року. Зокрема, крім завдань, покладених на Збройні Сили України Конституцією України, вказаний Закон додатково покладає на військово формування захист державної незалежності та національних інтересів [59]. Водночас Військова служба правопорядку як складова Збройних Сил України (військового формування) є елементом Воєнної організації держави, суб'єктом забезпечення національної безпеки [59, с. 118]. Діяльність Воєнної організації держави безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України (інтересів держави) від зовнішніх та внутрішніх загроз [5; 6]. Військова служба правопорядку як організаційна складова Збройних Сил України бере участь у виконанні покладених на них Конституцією України та законами України функцій. Також Військова служба правопорядку як правоохоронне формування реалізує визначені їй законом завдання і функції правоохоронної діяльності, мета яких полягає у забезпеченні правопорядку у Збройних Силах України. Її мета – зміцнення законності, правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах, забезпечення конституційних прав військовослужбовців. Специфіка роботи Військової служби правопорядку полягає в тому, що вона охоплює сукупність досить різних сфер суспільних відносин, і це вимагає від її посадових осіб високого професіоналізму, самовідданості, відповідальності та розуміння значущості завдань, що виконуються.

Повноваження Військової служби правопорядку у сфері реалізації правоохоронної функції держави – це сукупність передбачених у законодавстві прав та обов'язків, за допомогою яких вона виконує поставлені правоохоронні завдання у межах визначеної юрисдикції. При визначенні статусу Військової

служби правопорядку у системі правоохоронних органів України важливо врахувати її завдання, передбачені законодавством, які можна звести до таких основних змістовно-функціональних груп: запобігання, виявлення і припинення злочинів та інших правопорушень у Збройних Силах України, обставин, причин і умов, що їм сприяли; захист військового майна від розкрадання та інших протиправних посягань; сприяння діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування і суду, органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям у рамках своєї компетенції компетенції [58]. У випадку введення в Україні чи на окремих її територіях режиму воєнного або надзвичайного стану на Військову службу правопорядку додатково покладаються ряд завдань, зокрема й ведення бойових дій в рамках участі у боротьбі з ворожими диверсійно-розвідувальними групами на території України.

Функція забезпечення правопорядку передбачає такі основні види діяльності: попередження, виявлення, розкриття та припинення правопорушень; розслідування правопорушень; притягнення до юридичної відповідальності правопорушників; перевиховання правопорушників [60, с. 119]. З огляду на наведені та деталізовані у спеціальному Законі завдання і функції діяльності Військової служби правопорядку можна стверджувати, що з метою реалізації правоохоронної функції держави це формування охорони правопорядку наділене частковим правом реалізації норм імперативного характеру. Служба правопорядку може застосовувати передбачені її повноваженнями заходи контролю, переконання та примусу, звернутися до інших державних органів та суду, які забезпечать виконання відповідних правових обов'язків. Наприклад, для виконання відповідних повноважень військовослужбовці Військової служби правопорядку можуть обмежувати права і свободи та особисту недоторканність правопорушників. У передбачених в законодавстві випадках та у встановленому порядку військовослужбовці мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. При цьому варто врахувати, що застосовувати передбачені

законом заходи примусу держава уповноважує винятково правоохоронні органи (їх посадових осіб), які виконують її функції. Однак Військова служба правопорядку не має юридичних повноважень вести досудове слідство, оперативно-розшукову діяльність тощо. Тобто якщо військовослужбовець самовільно залишив частину, військовим слід звернутися до державних правоохоронних органів та чекати відповідних дій.

Збройні Сили України – своєрідний механізм досягнення цілей, здійснення функцій і виконання завдань держави. Зіставлення об'єктів охорони Збройних Сил України та правоохоронних органів в особі Військової служби правопорядку дає можливість стверджувати про їх спільність, тобто це – об'єкти національної безпеки: людина і громадянин – їх конституційні права і свободи; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Водночас принципова відмінність між ними в тому, що Збройні Сили України здійснюють їх охорону від зовнішніх загроз, а правоохоронні органи – від внутрішніх зазіхань.

В Україні склалася така ситуація, коли під час виконання завдань в зоні проведення антитерористичної операції, в інших військових гарнізонах в умовах дії особливого періоду діюча система правоохоронних органів не забезпечує ефективно та оперативно розслідування військових злочинів, що негативно впливає на стан боєготовності військових частин і підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань у межах гарнізону [61, с. 153]. Відповідно до чинного законодавства України проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, у тому числі у військовій сфері, належить до компетенції органів Національної поліції України, в окремих випадках досудове розслідування проводять слідчі органів безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Однак, поліція відчуває певні труднощі під час проведення оперативно-розшукових і слідчих заходів при розслідуванні специфічних складів злочинів у військовій сфері, вчинених військовослужбовцями на території дислокації військових частин, а також у

населених пунктах, які розташовані на лінії розмежування. Тому виникає необхідність у створенні єдиного незалежного правоохоронного органу із функціями забезпечення правопорядку та широкими повноваженнями щодо виявлення, припинення, розслідування і запобігання правопорушень, скоєних військовослужбовцями, на місцевому рівні у межах військового гарнізону та на території держави в цілому. Таким органом правопорядку, згідно Концепції реформування кримінальної юстиції України, схваленої Радою національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року, повинна стати Військова поліція України. Зазначена реформа передбачена Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою постановою Верховної Ради України від 14.04.2016 р. № 1099-VIII [62]. Однак досі не прийнято відповідного закону про створення нового органу правопорядку у Збройних Силах України, а тому його діяльність залишається в проектах.

Отже, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України є важливим суб'єктом реалізації правоохоронної функції держави у такому її інституті, як Збройні Сили України. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України на науково-теоретичному та законодавчому рівнях визнана невід'ємним елементом підсистеми органів правопорядку (а саме – військового правопорядку) в системі правоохоронних органів України. Спеціальний статус Військової служби правопорядку полягає насамперед у підпорядкуванні військовим структурам та пріоритетній належності до системи Збройних Сил України. Вона наділена значними функціональними обов'язками, але позбавлена повноважень вести досудове слідство, оперативно-розшукову діяльність на користь інших правоохоронних органів (Національної поліції, СБУ, Національного антикорупційного бюро України тощо), що знижує її вплив і ставить у залежність від ефективності діяльності інших органів правопорядку. Основне призначення Військової служби правопорядку – забезпечення конституційних прав військовослужбовців і правопорядку у Збройних Силах України, що є важливою складовою їх бойової готовності та боєздатності.

1.2. Передумови формування органів правопорядку у Збройних Силах України

В умовах сучасних складних державотворчих і правотворчих процесів в Україні особливої актуальності набуває дослідження попереднього досвіду створення і функціонування системи правоохоронних органів на різних історичних етапах їх розвитку. Для всебічного та повного з'ясування особливостей правоохоронної системи України необхідним є пізнання витоків, історії формування і розвитку її структур, зокрема у військовій сфері.

Правоохоронні органи як ефективний інструментарій забезпечення законності у державі за своєю сутністю відомі давно. Аналізуючи культуру первісних общинних утворень і племен, можна стверджувати, що в додержавний період у зародкових формах існували елементи інституту правоохоронних органів, оскільки додержання первісних традиційних норм, різного роду табу (заборон) було аксіомою для всіх членів роду та племені. Провина у первісному суспільстві ставала наслідком порушення усталених правил і традицій, а реакцією був розшук і помста. Діяння, розшук винної особи та покарання в прямому та переносному сенсі повсякчас супроводжували життєдіяльність будь-якого суспільства, невід'ємним елементом життя якого була військова справа. Тому цілком логічним є твердження про існування прототипів сучасних правоохоронних органів у додержавному суспільстві [63, с. 209]. Дисципліна і відповідальність в системі військових підрозділів віддавна вважалася невід'ємним елементом функціонування війська. Внутрішня система нагляду і покарань за недотримання правопорядку забезпечувалася адміністративним примусом із загрозою кримінальної відповідальності. Особливого значення внутрішньовійськова система нагляду і контролю за забезпеченням правопорядку набувала під час військових конфліктів – під час завойовницьких походів чи утримання оборони як захисту держави від вторгнення ворожого війська.

Норми звичаєвого права, що зароджувалися на українських землях з I століття н.е., регулювали порядок здійснення кровної помсти, а також деяких процесуальних дій (присяга, ордалії, оцінка показів свідків). Традиції знайшли своє природно-правове відображення у звичаях, що врегульовували поведінку на початковому етапі одержавленого суспільства [64, с. 59]. У військовій справі звичаї і традиції тісно інтегрувалися в систему соціальної взаємодії суб'єктів військової діяльності. Уже в давні часи в середовищі військових панував певний внутрішній неписаний кодекс таких традиційних правил поведінки, підкріплений релігійно-етичними нормами. Кожен воїн підпадав під їх дію і був зобов'язаний дотримуватися. За недотримання наступали різного роду санкції – від смертної кари та фізичних покарань до вигнання з родової общини. Правоохоронну функцію у війську насамперед виконувало командування (вождь, князь), представники служилої знаті, рішення яких виконували прості воїни [65, с. 29].

Ранньофеодальна держава Київська Русь, для якої були притаманні майнове розшарування населення, привілейоване становище феодального класу, мала витоки зародження правоохоронної функції [66, с. 217]. Дослідження давньоруського права ускладнюється відсутністю єдиного кодифікованого акта, який зберігав би норми і традиції розвитку Київської Русі. Норми тогочасного права можна відшукати у звичаях, традиціях, літературних джерелах (насамперед Перший Києво-Печерський звід (1074 р.), Повість врем'яних літ (1113–1114 рр.), Київський літопис (1113–1200 рр.), Галицько-Волинський літопис (1209–1292 рр.), договори Русі з греками X ст. і законодавчий збірник «Руська Правда» XI–XII ст.).

Свій початок правоохоронні підрозділи у війську вже у період існування держави беруть з часів князювання в Київській Русі, де князю необхідна була військова сила для забезпечення внутрішнього порядку і оборони від зовнішнього ворога. Спеціалізації правоохоронних органів ще не було, однак їхні функції первісно здійснювали князь та його повірені (вірники, мечники, тіуни). Цих осіб можна кваліфікувати як первісних працівників правоохоронних

органів, оскільки за свою слідчу роботу вони одержували утримання від місцевого населення [67, с. 54]. Вони ж були зазвичай військовими служилими людьми при дворі князя. Тому можна стверджувати, що загалом правоохорона діяльність у період Київської Русі частково бере витoki зі сфери княжої волі як свідомої поведінки і діяльності князя в ході розслідування протиправних діянь, в тому числі дружинників [65, с. 28]. Одним з основних документів, які свідчать про виникнення і утвердження правоохоронної функції в Київській Русі, є «Руська правда». У цій збірці давньоруського права зазначено, що правоохоронну функцію виконував князь, його регулярне військо і представники адміністрації [68, с. 23].

У попереднику Російського царства Великому князівстві Московському у період правління Івана Грозного для охорони Москви діяв інститут мешканців – дворян, які з'їжджалися за нарядами воєвод з різних міст на «житіє» в столицю для утримання караулів. У першій половині XVIII ст., уже за часів Петра I, для охорони околиць Росії була організована служба гарнізонних і драгунських полків. У другій половині XVIII ст. їх реформували у прикордонні і внутрішні батальйони, які стояли на охороні внутрішньої безпеки держави і забезпечували їахисту ззовні [69, с. 151]. Зазначені формування були військовою силою, яка залучалася для вирішення поліцейськими заходами внутрішньополітичних завдань в державі [70, с. 211-212].

Вагому роль у формуванні національних ідеалів та правосвідомості українського суспільства відіграв період козаччини. На Запорізькій Січі козаками було запроваджено полковий устрій, відповідно до якого правоохорона діяльність здійснювалася отаманами і гетьманами [57, с. 17-19]. Загалом правоохоронні та судові повноваження у запорізьких козаків мала уся військова старшина, тобто кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул, довбуш, курінні отамани, паланочний полковник та іноді навіть весь Кіш. Січова рада мала найвищі прокурорсько-судові повноваження і могла проводити розслідування щодо найвищих посадовців Січі. Радою козаки могли зміщувати кошових отаманів, писарів та іншу старшину, а також своїх послів,

які підозрювались у неналежному виконанні обов'язків, неретельному виконанні січових рішень, несвідомих помилках чи спланованій зраді інтересів козацького Коша. Суворість судових рішень козацької ради могла сягати не лише позбавлення посад і доброго імені, але часом і життя [71, с. 112]. Загалом у межах Запорозьких Вольностей спостерігалось переплетення адміністративних і судових повноважень як колективних інституцій (січових рад), так і окремих посадовців (кошових отаманів, військових суддів, писарів, осавулів, довбишів, курінних отаманів і паланкових полковників). Обраному на Січі кошовому отаману, за козацьким звичаєм, належала вища адміністративна, військова, судова і духовна влада [72, с. 74]. Правоохоронні функції реалізовувалися насамперед у кримінально-процесуальному провадженні. Джерелами доказів були пояснення сторін, покази свідків, призначення «оскарження», присяга, допит на муках, документи, речові докази [73, с. 84]. Такі різновиди правоохоронної діяльності, як розшукова діяльність, досудове розслідування, охорона громадського порядку, здійснювалися уповноваженими органами державної влади.

Традиції Запорізької Січі у справі забезпечення правопорядку в системі військової організації загалом перейняло Військо Запорізьке періоду національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького 1648 – 1657 років. В часи Гетьманщини (друга половина XVII – остання чверть XVIII ст.ст.) система нагляду, контролю за дотриманням та призначення покарання за недотримання правопорядку мала колегіальний характер. Військова (генеральна) рада, яка не мала на той час аналогів у світі як вищий колегіальний орган влади в державі, мала повноваження позбавлення посад за порушення норм правопорядку в середовищі військової верстви, яка поєднувала водночас адміністративні функції управління державою. Рада Генеральної старшини, як центральний виконавчо-розпорядчий та судовий апарат генерального суду та один з вищих органів держави, здійснювала управління і контроль за діяльністю полкових та сотенних урядів [74, с. 121]. Безпосередні функції нагляду за правопорядком у війську та компетенцію вести попереднє слідство і

дізнання мали генеральні осавули. У системі кримінального права козацько-гетьманської держави серед видів злочинів виділялися військові злочини (неявка на службу, мародерство, дезертирство), за які карали переважно смертною карою чи каліцтвом. Для реєстрового козацтва, яке становило окрему категорію козаків, за неявку чи запізнення козака на військову службу передбачалися такі покарання, як штрафи, додаткове залишення в районах бойових дій, ув'язнення і смертна кара. Заможні козаки мали право також зробити грошові внески за неявку на військову службу [75, с. 42].

Як зазначає А. Гурбик, важливим посадовцем з-поміж січової військової старшини, яка мала безпосереднє відношення до судочинства на Січі, був кошовий осавул. Він загалом стежив за дотриманням правопорядку та благочинною поведінкою січовиків не лише на Січі, а й в усьому Запорозжжі, організовував супровід посольських місій, купецьких караванів, промислових ватаг, забезпечував доставку та розподіл жалування поміж січовою старшиною, під час військового походу забезпечував розвідку і вибір місця встановлення табору, слідкував за порядком та охороною останнього тощо. Разом із тим значений відсоток повноважень військового осавула становили судові справи [72, 78]. Тобто владу осавула можна розглядати як прототип командувача військово-поліцейськими підрозділами в Запорізькій Січі. Осавул входив до когорти т. зв «похідної старшини», яка очолювала козацькі підрозділи в далеких походах (сухопутних чи морських), в організації сторожової служби на землях Війська Запорозького Низового, а також під час переслідування нападників і розбійників. Окрім осавула до її складу входили також переважно військові чини високого рангу, як-от полковники і писар. Тобто у період козаччини на українських землях з структури війська почали виокремлюватися окремі інституції з охорони правопорядку та безпеки, які можна вважати прототипом військово-правоохоронних органів.

У XVII – на початку XX ст. правоохоронні органи держав Європи формувалися з чітким розподілом функцій та визначенням завдань. До системи правоохоронних органів належали поліція, прокуратура, жандармерія, органи

служби державної безпеки. Тривалий час поліцейські функції виконували в тій чи іншій мірі усі органи держави [65, с. 30]. Законодавче оформлення правоохоронних формувань у вигляді військ внутрішньої варти справила значний вплив на розвиток військово-оборонної системи провідних держав на початку XIX ст.

Розглянемо історико-правові особливості функціонування органів військової поліції на прикладі Росії та Австро-Угорщини – держав, до складу яких упродовж кількох століть входили різні території України.

Ключовий елементом, що вплинув на процес розвитку і функціонування правоохонної системи Російської імперії у XVIII – на початку XIX ст., стали соціально-економічні зміни в державі. Феодально-кріпосні відносини в Російській імперії в той історичний період багато в чому зміцнилися. Однак, незважаючи на це, деякі елементи капіталізму поступально проникали в наявну сферу господарювання. Запровадження капіталізму в Росії неминуче вело до деградації і занепаду поміщицьких господарств та усієї системи соціально-економічних відносин, а за нею – і державного управління. Велика французька революція мала значний вплив на політичний устрій багатьох країн Європи, в тому числі Російської імперії, де також були помітні її відголоски і наслідки, що послаблювало основи феодального абсолютистського режиму [76, с. 75]. У зв'язку з цим до початку XIX століття виник ряд внутрішніх проблем в державі: нестабільність в суспільстві; загроза появи селянських повстань; відсутність порядку в галузі державного управління; занепад армії; істотні «слабкі місця» у формуванні і діяльності поліцейських установ, зокрема, недостатній професіоналізм поліції, покладання виконання деяких функцій поліції на народ у вигляді повинності, волюнтаризм поліцейських чинів. Викладені проблемні моменти діяльності вищевказаних формувань, гостра необхідність модернізації військово-охоронної системи, занепокоєння чинного режиму станом внутрішньої безпеки держави, зростаючі зовнішні загрози стали причинами змін в державному механізмі Російської імперії [77, с. 39]. Відбулися реформи механізмів внутрішньої служби, використання для її несення ветеранів, зміни в

організації рекрутських наборів і підготовки армійських резервів. Новий імператор Олександр I, який зійшов на престол у березні 1801 року, серед проведених реформ особливу увагу приділив організації військово-охоронної системи. Постало завдання створення спеціальних військових підрозділів з правоохоронними функціями, організованих, на відміну від поліції, за армійським зразком. Такі підрозділи застосовувалися для несення внутрішньої (вартової) служби і виконання окремих каральних функцій в державі [78, с. 70].

Влада усвідомлювала необхідність зміцнення правоохоронних органів країни, а оскільки спостерігалися явні недоліки в організації і функціонуванні поліції, уряд був змушений залучити армію до виконання поліцейських функцій. Як зазначає О. Фомін, «постала нагальна потреба у створенні поліцейських установ воєнізованого типу з чіткою організаційною структурою, здатних оперативно та ефективно виконувати поставлені завдання» [77, с. 39]. Такий досвід уже був раніше і відповідні посадові особи Російської держави мали подібні формування, тому що для охорони правопорядку і виконання примусу в окремих випадках доводилося вдаватися до Збройних Сил.

Найбільший розвиток і законодавче оформлення такі спеціальні воєнізовані підрозділи отримали на початку XIX ст. У першій половині 1811 року прийняті імператорські укази, спрямовані на централізацію військового управління, воєнізацію місцевих сил, призначених для поліцейської служби, посилення поліції і каральної діяльності імперії, створення внутрішньої варти. 3 липня 1811 року Державна рада схвалила Положення для внутрішньої охорони, яке затвердив імператор Олександр I. Цей акт регламентував структуру, основні функції, обов'язки і порядок використання нового виду військ. Відповідно до наступного акту під назвою «Засоби управління діючої армії» від 27 січня 1812 року, генерал-офіцер «є військовий поліцмейстер в таборі армії» [79, с. 82]. Видання цих указів стало основою для початку діяльності нових армійських формувань – Військ внутрішньої охорони, призначених для виконання як військових, так і поліцейських функцій.

Положення для внутрішньої охорони 1811 року передбачало 14 основних функцій внутрішньої охорони, 2 додаткових і 2 «понад обов'язкам». Окрім суто поліцейських функцій до повноважень підрозділів входили суто військові функції: організація та забезпечення рекрутування; боротьба з злочинністю в лавах армії; супровід і охорона арештантів та полонених; доставка військових, які прострочили відпустки до їх командування; навіть ліквідація пожеж та допомога населенню при розливі річок тощо [80, с. 52]. Під час формування нормативної бази внутрішньої охорони з самого початку на неї були покладені як поліцейські, так і військові функції одночасно. Таким чином, незважаючи на те що вже існували армія і поліція зі своїми специфічними функціями, була створена окрема структура з метою їх посилення, яка виконувала схожі обов'язки, що з плином часу стали відноситися включно до її компетенції (насамперед це набір, доставка та первинна підготовка рекрутів для поповнення армії, супровід арештантів, конвоювання військовополонених, забезпечення внутрішнього порядку на охоплених селянськими заворушеннями територіях тощо).

Поряд з повсякденними обов'язками, в разі крайньої необхідності підрозділи внутрішньої охорони залучалися і до виконання особливо важливих для держави завдань, за нарядами воєвод з різних міст на «житіє» в столицю для утримання караулів. Уже за часів Петра I для охорони околиць Росії була організована служба гарнізонних і драгунських полків. У другій половині XVIII ст. вони полки були переформовані в прикордонні і внутрішні батальйони, які стояли на охороні внутрішньої безпеки держави і для захисту кордонів. Зазначені формування були військовою силою, яка залучалася для виконання поліцейськими заходами внутрішньополітичних завдань в державі, первинно не передбачених для такого роду військ. Зокрема, імператор у 1812 році напередодні французького вторгнення особисто доручив виконання спеціального завдання командувачу внутрішньої охорони Е.Ф. Комаровському зі збору та поставки коней для російської армії, яке було виконано чітко і вчасно [79, с. 83]. Під час війни з Наполеоном першорядну організуючу роль в

підготовці народного ополчення, створенні стратегічних резервів сил відіграла саме внутрішня охорона. До інших обов'язків її підрозділів в ході Великої Вітчизняної війни 1812 року належали поповнення резервних і польових військ російської армії та безпосередня участь в боях.

В основі структурного становлення внутрішньої жандармерії лежав запропонований військовим міністром М. Барклаєм-де-Толлі територіально-окружний принцип. Згідно указу Олександра I від 30 квітня 1811 року «Про розподіл внутрішніх гарнізонних батальйонів на округи і бригади» було засновано вісім округів внутрішньої жандармерії в центральних губерніях Російської імперії. Їм підлягали губернські, а останнім – міські і повітові управління та окремі команди. Округи склалися з 3-4 губерній. Кожен округ включав в себе 2-3 бригади, які, в свою чергу, склалися з 2-3 гарнізонних батальйонів (команд) [77, с. 88]. Лише повітові управління та команди виконували службу порядкової поліції, тоді як всі інші частини займалися розслідуванням політичних антидержавних дій. Для цього жандармерія користувалася широкими повноваженнями: право обшуків, арештів, конвоювання військовополонених тощо [81, с. 12]. Окружна система військового управління була введена вперше саме у внутрішній охороні і довела в майбутньому свою ефективність. У 1816 році створений Окремий корпус внутрішньої жандармерії (ОКВЖ), засновано внутрішню охорону в сибірських губерніях. При цьому вона не тільки не була в штаті ОКВЖ, перебуваючи в складі Сибірського окремого корпусу, а й, на відміну від ОКВЖ, не носила окружний принцип організації [82, с. 62]. Таким чином, сибірська внутрішня жандармерія перебувала в складі військового корпусу і за своїм організаційно-штатним устроєм була армійським підрозділом, а не військово-поліцейським. Інша особливість сибірської внутрішньої жандармерії полягала у можливості діяти у з'єднанні з батальйоном без особливих приписів для Корпусного Командира у зв'язку з віддаленістю знаходження батальйону, у той час як батальйони внутрішньої варти інших губерній, складові округів, не могли діяти без такого припису. Однією з основних організаційних проблем

поліції і військ внутрішньої варти в Східному Сибіру у розглянутий період було недостатнє кадрове забезпечення [78, с. 84].

Окремий корпус жандармів складався з польових жандармських ескадронів і кріпосних жандармських команд, а також сформованих на час воєн, військових маневрів і розташування частини підрозділів за межами казармам в самих частинах, для командування якими призначався один обер-офіцер, один унтер-офіцер і як мінімум по нижньому чину від кожної роти, ескадрону, сотні, батареї і команди [68, с. 23]. Після Лютневої революції 1917 року, 4 березня 1917 року Тимчасовий уряд прийняв рішення про скасування Окремого корпусу жандармів і охоронних відділень, включаючи жандармські поліцейські управління залізниць. 19 березня 1917 року відповідна постанова була опублікована.

Головна відмінність між жандармерією царської Росії і західних країн полягала у тому, що перша була суто політичною поліцією, тоді як діяльність другої зводилася до функцій порядково-виконавчої служби. Будучи привілейованим знаряддям деспотичного режиму, російська жандармерія разом з «охранкою» (таємною поліцією) нещадно переслідувала всі протирежимні прояви і їх носіїв, виступала засобом гноблення та русифікації поневолених неросійських народів, особливо українців.

На другу половину XVIII ст. усі західноукраїнські землі опинилися під владою Австрійської монархії. Водночас із анексією Галичини Австрія розпочала поширення на територію цього регіону свого адміністративного апарату [83]. У 20-х роках XIX ст. поряд із загальними органами поліції створена військова поліція, яка стала прототипом майбутньої жандармерії. Військові поліцейські у містах і містечках здійснювали цілодобове патрулювання. Як зазначає А. Закревський, спершу вони носили на ремнях бляхи з номерами, але згодом військове міністерство скасувало їх і запровадило нову службову відзнаку – округлої форми нагрудний значок з жовтої бляхи із нанесеним номерним знаком [84, с. 273].

У 1849 році в Австрійській імперії створено корпус жандармерії, який первинно був складовою частиною армії. Жандармерія як військова поліція та орган політичного розшуку) виконувала функції охорони і підтримки громадського порядку, забезпечувала державну безпеку. Згідно з “Тимчасовими приписами” жандармерії, затверджених розпорядженням Міністерства внутрішніх справ в січні 1850 року, сформовано 16 полків (по тисячі осіб). Крім цього, функціонував ще й особливий підрозділ чисельністю сто осіб, що забезпечував недоторканість цісаря і його родини. Загальна ж мета жандармерії, як зазначалося у «Службовій інструкції» 1851 року, полягала в дотриманні спокою і безпеки краю, жителів і власників [85, с. 24]. У 60-х роках ХІХ ст. жандармерію скоротили до 10 полків. У 1876 році, уже після створення дуалістичної Австро-Угорської імперії у 1867 році, корпус жандармерії вилучили зі складу армії. Тоді ж, відповідно до структури організації влади двоєдиної монархії, сформовано дві жандармерії – для «австрійських коронних країн» («цісарсько-королівська жандармерія», з нім. – «kaiserlich-königliche Gendarmerie») і для «країв угорської корони» (з нім. – «magyar királyi csendőrség»).

Діяльність першої була врегульована Законом про жандармерію від 25 грудня 1894 року, який згодом став основою організації Державної жандармерії Західної області Української Народної Республіки (ЗОУНР). Згідно з ним, жандармерія підлягала (у військовому, господарсько-адміністративному, стройовому відношеннях) своєму військовому керівництву (старшинам жандармерії). У виконавчому плані жандармерія підлягала адміністративним урядам, а в останній інстанції в усіх справах – Міністерству крайової оборони (Міністерству внутрішніх справ). Послугами жандармерії були уповноважені користуватися також суди і прокуратура. Регулювання співпраці жандармерії з місцевою поліцією покладалося на військове урядництво. Військовим керівником жандармерії був інспектор (штаб-офіцер) жандармерії у ранзі генерал-майора або полковника генерала жандармерії, під юрисдикцією якого перебувала територія одного коронного краю. Інспектор жандармерії мав свою

крайову команду жандармерії: на українських землях – у Львові (ч. 5) для Галичини і в Чернівцях (ч. 13) для Буковини. Нижчими територіальними ланками жандармерії були команди відділів жандармерії – округів (одна на декілька повітів), повітові команди, жандармські станиці чи пости (первинні організаційні ланки, що діяли в містах і більших селах). Комендантом окружної жандармської команди був ротмістр або лейтенант. Окружні команди утворювали в тому регіоні, депутати від якого були репрезентовані в парламенті (Віденському Райхсраті чи місцевому соймі). Число окружних команд було неоднакове – у віденській крайовій команді було десять окружних, а в львівській – лише п'ять. Кожен з постів складався з піших або кінних жандармів на чолі з підкапралом, капралом або вахмістром. Залежно від місцевих обставин їх кількість коливалася від трьох до десяти осіб. Усі службові справи жандармів поділялися на самостійні (повсякденні) і дії за особливим розпорядженням [86, с. 260]. Вони виконували службу на підставі «службової інструкції», користуючись правами військової і цивільної варти. Окремою ланкою між крайовими командами і командами відділів були т. зв. «експоновані булавні старшини жандармерії». У східній Галичині їх було три (Львів, Перемишль, Станіслав).

Хоч призначенням жандармерії було стояти на сторожі закону та берегти життя і майно громадян, все таки австрійсько-польська влада в Галичині нерідко зловживала нею для переслідування українського населення. В жандармерії служили також українці, але їх прикомандировували переважно до служби між неукраїнським населенням. Натомість на українських землях жандармерія складалася переважно з чужинців (поляки, угорці, румуни та ін.). Кільканадцять старшин українців, які служили в австрійській жандармерії, практично усі отримували службове призначення на неукраїнських землях. Схожу організацію мала друга – угорська королівська жандармерія. Вона відіграла відому роль перед і в роки Першої світової війни у переслідуванні закарпатських українців.

У випадку вчинення правопорушення військові жандармських підрозділів несли покарання згідно з дисциплінарними приписами військового законодавства. Жандарми підлягали військовому судочинству. Покарання здійснювали військові суди, а терміни позбавлення волі жандарми відбували у військових штрафних закладах. Цивільні органи державного управління не мали повноважень заохочувати чи карати жандармів. Якщо вони вважали жандарма гідним нагороди, або хотіли його покарати, то повинні були звернутися з відповідним зверненням до керівництва жандармерії [87, с. 193-194]. Відповідно жандарм мав право подати скаргу на цивільних осіб лише своєму військовому начальнику.

Під час виконання службових обов'язків всі жандарми носили на лівій руці, вище ліктя, широку пов'язку (54 мм) жовто-чорного кольору. Незважаючи на різний дизайн, на всіх пов'язках був однаковий напис «Польова жандармерія». Жандарми відрізнялися також головним убором: австрійські – носили звужений доверху шолом, а угорські – чорний капелюх. Офіцери і унтер-офіцери (штаб-вахмістри) мали на озброєнні піхотну офіцерську шаблю і револьвер або пістолет. Молодші офіцери користувалися особливим карабіном з багнетом і жандармською шаблею. У військовому законодавстві регламентувалось право жандармів «з обережністю застосовувати зброю» для самооборони, подолання опору при спробі зірвати виконання службових обов'язків, зриву втечі небезпечних злочинців, якщо відсутні інші засоби для їх затримання та інші процесуальні питання щоденної роботи жандармів [85, с. 26].

Для прийому на службу в жандармерію було встановлено ряд вимог, зокрема: наявність австрійського громадянства; вік від 20 до 40 років; фізичне здоров'я; знання мови регіону проходження служби; достатнє вміння читати, писати, рахувати тощо. Служба в жандармерії тривала не менше чотирьох років. Прийом до штату рядового складу відбувався лише за наявності нижчого військового рангу. Підвищення до посади керівника поста («офіцерська ранга») залежало від здачі іспиту, якому передував курс перепідготовки і підвищення

кваліфікації в командах територіальної жандармерії і пробної служби на одному з жандармських постів. Про значення жандармської служби для безпеки держави свідчив той факт, що жандармських офіцерів усіх рангів призначав безпосередньо імператор. Переміщення коменданта та інших штабних офіцерів відбувалося лише з важливих службово-тактичних міркувань та оформлялося імператорським розпорядженням за поданням міністра внутрішніх справ і місцевої влади. Кожен громадянин імперії був зобов'язаний звертатися до жандарма на «Ви» і публічно його не ображати [86, с. 262].

Влада використовувала жандармів для придушення антимонархічних виступів, забезпечуючи порядок і слідкуючи за суспільними настроями. Після утворення Австро-Угорської імперії число жандармів постійно збільшувалося. Під час Першої світової війни жандармерія перетворилася у військову поліцію при штабах збройних сил різного рівня.

Іншою військово-поліцейською структурою в Австро-Угорщині був корпус прикордонної варти, який підпорядковувався Військовому міністерству. Центрами поліційних корпусів були Відень і Трієст (від 1868 р.), Львів (1869 р.), Краків (1872 р.), Перемишль (1893 р.), Будапешт (1872 р.). Корпуси поділялися на загони, чисельність яких складала від ста до півтисячі осіб [85, с. 28]. Схожою структурою був створений указом імператора Олександра III 15(27) жовтня 1893 року шляхом виділення в особливе військове формування відділення прикордонного нагляду Департаменту митних зборів Міністерства фінансів Росії Окремий корпус прикордонної варти. Хоча шефом корпусу був міністр фінансів, безпосереднє керівництво здійснював командир Корпусу, який за статусом прирівнювався до начальника військового округу або начальника головного управління військового міністерства. Корпус мав головне завдання охороняти кордони держави і боротися з контрабандою та поділявся за територіальною ознакою на округи, бригади, відділи (в кожній бригаді – три чи чотири), загони (в кожному по 4 чи 5 загонів), кордони (по 15 – 20 чоловік) і пости [88, с. 268]. Загальна чисельність корпусу на 1913 рік складала до 45 000 чоловік особового складу [89, с. 328]. З початком Першої світової війни округи

прикордонної варти на європейській території імперії, де велися бойові дії, були підпорядковані військовому міністерству.

Окрему сторінку в історії правоохоронної справи в Збройних силах України сформував період революційних подій та відродження української державності 1917 – 1920 років. Становлення і діяльність правоохоронних органів в Україні доби Центральної Ради відбувалися у складних умовах революційних перетворень та військових протистоянь. До створення системи державних органів зі спеціальними функціями, які мали б протистояти зростаючій злочинності та охороняти існуючий державний лад, підштовхувало те, що влітку 1917 року в Україні зростала анархія і хаос, активізувалися деструктивні елементи, відбувався занепад правопорядку, розпад деморалізованої армії і, як наслідок, з'явилася значна кількість дезертирів, грабіжницьких загонів і груп.

Зазначимо, що керівництво Центральної Ради, аж до більшовицького вторгнення, не переймалося питаннями розбудови української армії. Однак після початку агресії Радянської Росії, коли подальше існування УНР опинилося під загрозою, лідери Центральної Ради переглянули своє ставлення до проблеми розбудови власних збройних сил [90, с. 72]. 3 січня 1918 року Мала рада ухвалила «Закон про створення народного війська». У цьому документі зазначалося, що за умови зовнішнього вторгнення для оборони УНР створюється народне військо (народна міліція). Генеральне секретарство військових справ отримувало доручення без зволікань розробити закон, який би надавав правові основи діяльності народної міліції. Зауваження щодо організації міліційної армії можна знайти і у IV Універсалі УЦР. Зокрема там йшлося про необхідність, після розпуску регулярної армії, негайно розпочати формування загонів народної міліції. Координувало процес розбудови правоохоронних органів Генеральне секретарство внутрішніх справ (з січня 1918 року – Міністерство внутрішніх справ). Декларацією Генерального секретаріату від 29 вересня 1917 року на відомство внутрішніх справ було покладено функцію боротьби з «всіма проявами безладдя й

контрреволюційними рухами» [91, с. 133]. Головне завдання з охорони порядку покладалося на підрозділи «Вільного козацтва», міліцію та загони «Вільного реєстрового козацтва».

Перші реальні спроби формування власної правоохоронної системи діячами Центральної Ради варто віднести до листопада 1917 року. На той час на території Української Народної Республіки (УНР) діяли правоохоронні органи (зокрема міліція) сформовані Тимчасовим урядом. На допомогу міліції, особливо у випадку погромів селянами маєтків землевласників, розграбування цукрових заводів тощо, Генеральний Секретаріат УНР залучав міліцейські підрозділи «Вільного козацтва». Порядок їх організації регламентувався статутом «Вільного козацтва на Україні», який у листопаді 1917 року ухвалив Генеральний Секретаріат [92, с. 21]. Зазначені формування мали охороняти громадський порядок на місцях. Вони підпорядковувались відповідним органам місцевої влади (начальникам міліції, комісарам). Коли у березні 1918 року більшовики залишили більшу частину України, Генеральний Секретаріат УНР ухвалив рішення, яке припинило подальшу організацію загонів «Вільного козацтва».

У великих містах також створювались міліцейські підрозділи на основі офіцерства та студентства. Перші кроки Центральної Ради у будівництві органів міліції пов'язувалися з ідеєю перетворення української армії після війни в народну міліцію (вперше про це йшлося у травні 1917 року в документах Українського військового з'їзду). Зокрема, у Києві деякий час діяла воєнна міліція, до складу якої здебільшого входили офіцери та юнкери. Правовою основою організації і діяльності міліції на території України за доби Центральної Ради були, здебільшого, нормативні акти Тимчасового уряду, зокрема, циркуляри Міністерства внутрішніх справ щодо комплектування органів міліції («Про прийняття колишніх чинів на службу в міліцію» від 15 березня 1917 року та «Про осіб, які можуть увійти до складу міліції» від 22 березня 1917 року). До її функцій входил певні повноваження військового відомства, а саме – облік і призов на дійсну військову службу. Більш

радикальними у цьому напрямі були заходи Центральної Ради після приходу в Росії до влади більшовицької партії, коли Секретаріат внутрішніх справ зобов'язав земські та міські управи упорядкувати штати міліції міст і повітів (26 жовтня 1917 р.) [93, с. 187]. В основу організації міліції було покладено демократичні засади, ліквідовувалися будь-які класові перепони при її комплектуванні. Це дозволяло залишатися чи вступати на службу до міліції навіть колишнім поліцейським і жандармам, хоча існували й закономірні обмеження (перебування під слідством, недієздатність тощо) в призначенні на посадові місця у міліції. Як одна з важливих частин державного апарату управління, міліція мала підпорядковуватись місцевим органам влади. Зрештою вона стала загальним органом охорони правопорядку безвідносно до організації збройних сил. З іншого боку, Генеральний секретар внутрішніх справ здійснював функції загального керівництва та контролю за справами міліції.

Воєнізованою силою, головне завдання якої полягало в організації внутрішньої охорони повітів, на думку Центральної Ради, мало стати «Вільне реєстрове козацтво», засноване постановою Ради Народних Міністрів 23 січня 1918 року. На відміну від «Вільного козацтва» служба реєстрових козаків вважалася державною, бо з ними укладався договір на певний термін, козаки і старшина отримували платню. Мобілізацію реєстрового козацтва проводили органи військового міністерства за територіальним принципом. Із кожним козаком і старшиною укладався окремий договір. Внутрішнім життям, навчанням козаків керували повітові військові начальники, а їх участю у боротьбі із заколотами та анархією – повітові комісари. У повітах організовувались сотні, сотні трьох-чотирьох повітів складали полки, а полки окремої губернії об'єднувались у коші [63, с. 210]. Однак у багатьох регіонах загони вільного реєстрового козацтва самі ставали на шлях злочинності, тому наприкінці березня 1918 року уряд УНР припинив організацію «Вільного реєстрового козацтва» і знову зосередився на розбудові міліції, якою мало зайнятися Міністерство внутрішніх справ та органи місцевого самоврядування [94, с. 49].

До квітня 1918 року Центральна Рада та її уряд Генеральний Секретаріат і далі вживали заходів щодо налагодження охорони і зміцнення правопорядку, але вони були непослідовними і майже безрезультатними. Це було однією з причин втрати нею авторитету, а згодом – влади. Керівництво Центральної Ради загалом не мало чіткого уявлення про статус, компетенцію і функції правоохоронних органів, які багато в чому визначали надійність функціонування владних механізмів держави. До того ж недосконалість, а в багатьох випадках – відсутність національної нормативно-правової бази їх діяльності, породжували в країні хаос і анархію. Зрештою керівництво УНР знехтувало справою розбудови повноцінних Збройних Сил України, які погли б стати міцною опорою держави, гарантувати зовнішній і внутрішній спокій та безпеку.

Отже, у розбудові правоохоронних органів Центральна Рада, з одного боку, намагалася удосконалювати вже існуючі та створювати нові формування, що мали на меті охорону громадського спокою та боротьбу зі злочинністю, а з іншого – централізувати керівництво правоохоронними органами, бо система місцевого самоврядування практично не мала ресурсів для здійснення своїх повноважень і реального впливу на місцеве життя.

У Західноукраїнській Народній Республіці (ЗУНР) 6 листопада 1918 року рішенням Ради державних секретарів створено Корпус Державної жандармерії. Його організація ґрунтувалася на колишньому австрійському законі від 1894 року. В останній інстанції жандармерія підлягала в усіх справах державному секретаріатові військових справ. Команди Державної жандармерії було створено в різний час у Львові, Тернополі і Станіславі. У кожній з трьох військово-територіальних областей призначено «експонованого старшину жандармерії», якому підлягали команди відділів, повітів і станиць. Комендантами Державної жандармерії спершу був отаман Л. Индишевський, а з лютого 1919 – підполковник О. Красіцький [94, с. 216].

Реорганізацію жандармерії проведено законом УНРади від 15 лютого 1919 року, який частково змінив колишній австрійський закон про жандармерію, встановлюючи, що жандармерія щодо служби публічної безпеки

підпорядковується повітовим комісарам, а в справах військових, господарсько-адміністративних, вишколу і контролю служби – своїм командантам. В останній інстанції в усіх справах – державному секретаріату внутрішніх справ. Пост інспектора жандармерії було скасовано. Йому на заміну при Державному секретаріаті внутрішніх справ створили відділ жандармерії і поліції. Скасовано також пости експонованих старшин. Для вишколу пробних жандармів Команда Державної жандармерії організувала «доповняючий відділ». Державна жандармерія перед переходом за р. Збруч налічувала 6 булавних і 25 сотенних старшин, 1 тис. професійних жандармів, 400 пробних (австрійських і українських вишколів) і 3 тис. міліціонерів, які формували доповнення до жандармських станиць, зважаючи на воєнний час. Після ліквідації Державного секретаріату внутрішніх справ у червні 1919 року Державну жандармерію спершу підпорядкували Начальній Команді Української Галицької Армії (УГА), потім Команді Запілля, та зрештою Військовій Канцелярії Диктатора ЗО УНР. Після виїзду останнього з України Державна жандармерія перейшла в розпорядження і владу Команди Етапу УГА. За Збручем у липні 1919 року, щоб не дратувати населення Центральної і Східної України згадкою про непопулярну в народі сумнозвісну російську жандармерію, Державну жандармерію перейменували на «Народну Сторожу». З професійних і пробних жандармів було створено 8 відділів «Народної Сторожі». Вони несли службу безпеки і допоміжну військову службу в районі розташування Української Галицької Армії. Після катастрофи УГА частина Державної жандармерії вступила до Дійової Армії УНР, інші опинилися в полоні або в таборах інтернованих у Чехословаччині [93, с. 219]. Також відповідно до рішення Державного секретаріату військових справ ЗУНР від 24 березня 1919 року при Залізнодорожній військовій управі створено Залізничну жандармерію, яка виконувала функції служби безпеки на залізницях [95, с. 75].

У системі правоохоронних органів Гетьманату П. Скоропадського чільне місце належало створеній відповідно до закону від 18 травня 1918 року Державній варті. На неї поклалися охоронні, розвідувальні,

контррозвідувальні, наглядові, силові й карні функції. Загальне керівництво її діяльністю здійснював департамент державної варти Міністерства внутрішніх справ, а в губерніях і містах – старости та отамани [96, с. 524].

В УНР затвердження створення аналогічних формувань відбулося лише за постановою Директорії від 14 березня 1920 року. Зокрема, юридично засновано Корпус військових жандармів на чолі з військовим міністром. Підрозділи діяли як на фронті, так і в тилу. У першому випадку підрозділи підпорядковувалися командуванню фронту, у другому – губернським і повітовим комісарам. Сотні польової жандармерії діяли при кожній дивізії, зокрема, у складі підрозділів Українських Січових Стрільців діяло 120 жандармів Польової варти [93, с. 243].

На українських землях, які після 1920 року опинилися під чужими державними режимами, існували поліційні формації цих держав. В УРСР діяла ВЧК (рос. – Всероссийская чрезвычайная комиссия), перетворена на ГПУ (рос. – Главное политическое управление), згодом НКВД (рос. – Народный комиссариат внутренних дел) як політична поліція та міліція. На українських землях під Польщею роль жандармерії виконувала державна поліція (polіcja państwowa), організована за зразком жандармерії. Назва «жандармерія» залишилася в Речі Посполитій лише за військовою жандармерією. На Закарпатті під чехо-словацькою владою діяла своя жандармерія (československí četníotvo), організована на зразок колишньої австрійської жандармерії. В Румунії відповідні функції виконувала сільська жандармерія (jandarmerieі rurale), яка окрім охорони громадської безпеки виконувала функції кримінальної поліції. Вона перебувала у подвійному підпорядкуванні – у військовому плані підпорядковувалась Міністерству національної оборони, а в кримінальних справах – юстиції. Румунська жандармерія була поділена на легіони, секції, а на місцях – на станиці [96, с. 587].

У радянський період військові та правоохоронні органи були одними із потужних важелів управління країною, а їх діяльність була заідеологізована та знаходилась під жорстким контролем партійно-політичної еліти. Встановлений

тотальний партійно-політичний контроль за діяльністю військових формувань в СРСР зробила зазначені структури дієвим інструментом діючої радянської влади [97, с. 111]. Військові формування за радянських часів були спроможні виконувати як завдання із захисту національної та державної безпеки поза межами країни, так і внутрішні (поліцейські) функції в середині держави. Військові формування СРСР виконували політичні функції і були важливою складовою загальнодержавної тоталітарної системи.

У Збройних Силах СРСР питаннями підтримки порядку і законності, боротьбою з правопорушеннями і злочинами військовослужбовців займалися військові комендатури, що діяли за гарнізонним принципом. Питаннями безпеки дорожнього руху в армії займалася військова автоінспекція (ВАІ). Також правоохоронні функції в армії виконувала військова юстиція – система органів військової прокуратури у підпорядкуванні Генерального прокурора СРСР і військових трибуналів, підпорядкованих Міністерству юстиції [98, с. 327]. Однак військові комендатури виявилися малоефективними в умовах різкого зростання кількості злочинів в армії.

Окреме та вагоме місце в системі військових і правоохоронних органів держави посідали внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ СРСР як військове формування, створене для забезпечення внутрішньої безпеки держави охорони державних об'єктів, захисту прав та свобод людини і громадянина від злочинних та інших протиправних посягань, забезпечення громадської безпеки. У період з 1 вересня 1939 року до 21 березня 1989 року Внутрішні війська входили в структуру Збройних Сил СРСР, а підпорядковувались Міністерству внутрішніх справ. 1 вересня 1920 року Рада праці та оборони прийняла постанову про створення Військ внутрішньої служби. До їх складу було включено Війська внутрішньої охорони республіки (засновані у 1921 році), караульні війська, війська залізничної оборони, залізничної міліції і водної міліції. У серпні 1924 року Рада праці та оборони видала постанову «Про формування конвойної сторожі СРСР і про організацію Центрального управління конвойної сторожі у Москві». Згідно постанови Конвойна сторожа

отримувала статус самостійного виду військ. Негативними сторінками історії Внутрішніх військ СРСР було їх залучення до таких ганебних акцій з порушенням прав людини, як розкуркулення і колективізація міжвоєнного періоду, масове переселення народів у роки Другої світової війни, придушення національних рухів в Прибалтиці і на Західній Україні та інших антивладних виступів у післявоєнний період. 21 січня 1947 року конвойні частини і війська МВС були перепідпорядковані у МДБ СРСР. До 1957 року чисельність Внутрішньої охорони склала 55715 чоловік [99, с. 112]. У 1960 році після ліквідації МВС СРСР Внутрішні війська розподілили між союзними республіками і перевели у підпорядкування республіканських МВС. У 1966 році їх повернули до загальнодержавної структури – новоствореного Міністерства охорони громадського порядку СРСР, а з листопада 1968 року – до відновленого МВС СРСР. 21 березня 1989 року указом Президіуму Верховної Ради СРСР Внутрішні війська МВС СРСР (поряд із Прикордонними військами КДБ СРСР і Залізничними військами) були виведені зі складу Збройних Сил СРСР [100, с. 154]. 25 грудня 1991 року у результаті розпаду СРСР Внутрішні війська МВС СРСР припинили існування. Їх частини і з'єднання увійшли до складу Збройних Сил новопосталих пострадянських держав, в тому числі України.

З моменту ухвалення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Акта незалежності України від 24 серпня 1991 року та становлення і розвитку України як незалежної держави як військо, так і правоохоронні органи зазнали кардинального реформування. У день проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію усіх розташованих на території колишньої УРСР військових формувань Збройних Сил СРСР і оголосила про створення Міністерства Оборони України. Водночас відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року Військова служба правопорядку увійшла до системи правоохоронних органів, до яких віднесено

також органи прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України та інші, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4]. Тобто на законодавчому рівні було закріплено специфічний статус суто військового формування Військової служби правопорядку, наділеної правоохоронними функціями.

Однак процес формування нових органів правопорядку в Збройних Силах України на практиці розпочався із запізненням і досі має незавершений характер. Лише з прийняттям 7 березня 2002 року Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» розпочалося творення якісно нової правоохоронної системи в структурі Збройних Сил України.

Усвідомлення необхідності забезпечення оборони і захисту держави, враховуючи, що ця важлива функція покладена на Збройні Сили України, маючи на меті зміцнення правопорядку у Збройних Силах України та забезпечення конституційних прав військовослужбовців, зумовило окрему законодавчу фіксацію організаційно-правових засад діяльності окремої структури правопорядку в системі Збройних Сил України. Військова служба правопорядку як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України є елементом воєнної організації держави та суб'єктом забезпечення національної безпеки. В умовах відродження і комплексного реформування української армії, її переходу на стандарти НАТО, що відбувається в умовах військового конфлікту на сході України, логічним завершенням становлення сучасних військових органів правопорядку повинно стати утворення та ефективне функціонування військової поліції. Це, зокрема, передбачене ухваленим у 2016 році Стратегічним оборонним бюлетнем, зумовлене об'єктивними обставинами функціонування держави і розвитку Збройних сил України.

Отже, органи правопорядку у Збройних Силах України мають трмалу переісторію, яка сягає часів Київської Русі і періоду козаччини. Особливо відзначимо розвиток відповідних формувань на території українських земель у

складі Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII – XIX ст.), які активно та ефективно поєднували діяльність у сфері внутрішньої безпеки, політичного нагляду та забезпечення військового правопорядку, а тому перебували на подвійному підпорядкуванні Міністерств оборони та Міністерств внутрішніх справ. Період національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин не став надто успішних для формування військових органів правопорядку у національних військових формуваннях. У міжвоєнний період на українських землях фактично відбулося відродження довоєнних систем правоохоронних органів, в тому числі у галузі військового правопорядку. В радянський час дані функції здійснювала система органів правопорядку, серед яких спеціальними органами військового правопорядку були комендатури в гарнізонах.

У період державної незалежності в Україні вдалося створити окреме спеціалізоване формування з охорони та забезпечення правопорядку у війську, що отримало назву Військова служба правопорядку у Збройних Силах України.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізувавши питання місця органів забезпечення правопорядку Збройних Сил в структурі правоохоронної системи України відзначимо, що з метою реалізації та охорони прав людини, законних інтересів суспільства і держави остання здійснює правоохоронну діяльність, створюючи для цього спеціально уповноважені правоохоронні органи. Законодавство України чітко не регламентує, які органи варто вважати правоохоронними та їх перелік. Немає однастайності при відповіді на ці питання і серед вчених. Найбільш універсальним можемо вважати визначення, за яким під правоохоронним органом розуміють орган державної влади, який сформований і функціонує відповідно до засад верховенства права і конституційної законності, метою утворення та основним напрямком діяльності якого є фахове виконання на професійній основі правоохоронних повноважень із реалізації правоохоронної функції держави згідно чинного матеріального і процесуального законодавства.

Окремі правоохоронні органи здійснюють спеціальну правоохоронну діяльність, відображену в їх назві (службі), відомчому статусі, особливостях правового регулювання. Серед таких правоохоронних органів як елемент правоохоронної системи держави виділяється Військова служба правопорядку у Збройних Силах України. Правоохоронні функції цього військового формування як окремого формування із забезпечення правопорядку у Збройних Силах України на теоретичному рівні визнані переважною більшістю вчених і зафіксовані у спеціальному Законі.

2. В ході дослідження встановлено, що виконання завдань Військової служби правопорядку забезпечується системою правових і моральних норм та вимог, які військовослужбовці зобов'язані виконувати як у процесі повсякденної служби, так і у воєнній ситуації. Відповідно до класифікації головних правоохоронних функцій органів державної влади функції Військової служби правопорядку, визначені в ст. 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» переважно належать до

профілактичної, захисної, функції охорони громадського порядку, оперативно-розшукової, розгляду справ про адміністративні порушення, виконання вироків судів. Це засвідчує повноправну належність Військової служби правопорядку до системи правоохоронних органів. Військова служба правопорядку може застосовувати передбачені їй повноваженнями заходи контролю, переконання та примусу, звернутися до інших державних органів та суду, які забезпечать виконання відповідних правових обов'язків. Однак вона нормами чинного законодавства позбавлена прав на проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, що суттєво знижує ефективність та оперативне розслідування військових злочинів чинною системою правоохоронних органів, до того ж в умовах військового конфлікту на сході України.

3. Під час дослідження історико-правових передумов діяльності органів забезпечення правопорядку у Збройних Силах України виявлено, що правоохоронні органи беруть свої витoki з моменту започаткування правоохоронної діяльності інституцій політичної організації суспільства і залежать від рівня розвитку правових норм та механізмів їхньої реалізації.

У додержавний період у зародкових формах існували елементи інституту правоохоронних органів, які не були відділені від виконання військових функцій в умовах ведення перманентних військових кампаній по захисту родових чи племінних земель або ж ведення звоювань нових земель. Дисципліна та відповідальність в системі військових підрозділів віддавна вважалася невід'ємним елементом функціонування війська. В умовах панування норм звичаєвого права кожен воїн підпадав під їх дію і був зобов'язаний дотримуватися під страхом фізичних покарань або вигнання з родової общини, чи навіть смертної кари. У період Київській Русі спеціалізації правоохоронних органів ще не було, але їхні функції здійснювали князь та його повірені (вірнікі, мечники, тіуні). Останні були зазвичай військовими служилими людьми при дворі князя.

4. У період козаччини на українських землях з структури війська почали виокремлюватися окремі інституції з охорони правопорядку та безпеки, які можна вважати прототипом військово-правоохоронних органів. На Запорізькій Січі правоохороні повноваження мала практично уся військова старшина. Дисциплінарні рішення козацької ради відзначалися суворістю. У межах Запорозьких Вольностей спостерігалось переплетення адміністративних і судових повноважень колективних інституцій та окремих посадовців. Спеціальні правоохоронні функції на Січі виконував осавул. Традиції Запорізької Січі у справі забезпечення правопорядку в системі військової організації загалом переняло Військо Запорізьке та Гетьманщина, де система нагляду, контролю за дотриманням і призначення покарання за недотримання правопорядку мала колегіальний характер.

5. У XIX ст. в провідних державах Європи проведено законодавче оформлення частини правоохоронних формувань у вигляді військ внутрішньої варті. Соціально-економічні перетворення і зміни в державному апараті імперських держав були викликані рядом причин соціально-економічного і політичного характеру, пов'язаних з необхідністю забезпечення внутрішньої безпеки держави. В Російській та Австрійській (з 1967 року Австро-Угорській) імперіях, незважаючи на наявність потужних армій і поліції, зі своїм повноваженнями і функціями, з метою їх посилення окремо заснували внутрішню жандармерію. На відміну від держав Західної Європи, зокрема Австро-Угорщини, в Росії війська внутрішньої охорони окрім порядково-виконавчої служби виконували функції політичної поліції. Військова поліція (згодом жандармерія) в Австрії (Австро-Угорщині), незважаючи на правоохоронні функції, були повністю підпорядковані військовому командуванню та очолювалися армійськими чинами. У випадку вчинення правопорушення військові жандармських підрозділів несли покарання згідно з дисциплінарними приписами військового законодавства та підлягали військовому судочинству. Під час Першої світової війни жандармерія була переведена на становище військової поліції при штабах збройних сил.

6. У період революційної боротьби за відновлення державності у 1917 – 1920 роках різні органи влади України намагалися побудувати оновлену систему правоохоронних органів, яка б відповідала реаліям військового часу. В умовах зволікання з розбудовою Збройних сил України, недостатніми ресурсами новосформованої міліції і залишків імперської поліцейської системи Центральна Рада була змушена тимчасово залучати до здійснення правоохоронних функцій загони недержавного формування т. зв. «Вільного козацтва». Перші кроки Центральної Ради у будівництві органів міліції пов'язувалися з ідеєю перетворення української армії після війни в народну міліцію. Зокрема, у Києві деякий час діяла воєнна міліція, до складу якої здебільшого входили офіцери та юнкери. До її функцій входили певні повноваження військового відомства, а саме – облік та призов на дійсну військову службу. Керівництво УЦР загалом не мало чіткого уявлення про статус, компетенцію та функції правоохоронних органів, які багато в чому визначали надійність функціонування владних механізмів держави. В ЗУНР урядові інституції проводили політику збереження австрійської системи жандармерії, нащо було спрямовано створення у листопаді 1918 року Корпусу Державної жандармерії. Друга УНР зрештою також пішла шляхом відродження військової жандармерії, що законодавчо оформила Директорія в березні 1920 року.

7. Після втрати державності УНР у 1920-1921 роках у міжвоєнний період на різних українських землях функціонували військово-правоохоронні формування УРСР, Речі Посполитої, Чехословаччини та Румунії. У радянський період історії України питаннями підтримки порядку і законності, боротьбою з правопорушеннями і злочинами військовослужбовців займалися військові комендатури в гарнізонах. Окреме та вагоме місце в системі військових та правоохоронних органів держави посідали внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ СРСР, які стали одні з підрозділів реалізації тоталітарної політики і репресій комуністичного режиму.

8. Підводячи підсумки здійсненого аналізу теретико-правових аспектів забезпечення правопорядку у Збройних Силах України можемо констатувати, що з розпадом Радянського Союзу вказані вище та інші воєнізовані підрозділи склали основу розбудови Збройних Сил України. Їх формування відбувалося в складних умовах розбудови державності України. Лише у період незалежності в Україні вдалося створити окрему повноцінну спеціалізовану структуру – Військова служба правопорядку, яка зосередилася на виконанні відповідних функцій, передбачених Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» 2002 року. Вона є елементом підсистеми органів правопорядку в системі правоохоронних органів України і наділена спеціальним організаційно-правовим статусом.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правові засади функціонування, компетенція, завдання і функції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України

В сучасній умовах у процесі виконання завдання щодо забезпечення законності і правопорядку перед Збройними Силами України стоять такі основні виклики: анексія частини території України і здійснення Росією збройної агресії в Донецькій та Луганській областях, що потребує належної протидії; введення в країні особливого періоду, який передбачає певний порядок дій Військової служби правопорядку і забезпечення військової дисципліни; збільшення кількості правопорушень у військовій сфері тощо. Все це вимагає створення комплексної та ефективної системи забезпечення правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, основну роль в якій відіграє Військова служба правопорядку. Тому актуальним є питання дослідження правових основ, основних завдань, функцій і принципів її діяльності.

Систему забезпечення законності й правопорядку у Збройних Силах України можна визначити як сукупність засобів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами з метою дотримання приписів законів та інших нормативно-правових актів у військовій сфері, а також з метою реалізації та захисту прав і законних інтересів осіб, що є залученими до військової служби [52, с. 208]. У своїй діяльності Військова служба правопорядку у Збройних Силах України керується нормами Конституції України [1], Законом України «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України» від 7 березня

2002 року [58], Законом України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 року [101], Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року [7], іншими виданими нормативно-правових актів.

Датою заснування Військової служби правопорядку формально вважається 19 квітня 2002 року, коли було видано перший наказ про початок формування її структурних підрозділів. До структури Військової служби правопорядку входять:

- Головне управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;
- Центральне управління (по м. Києву і Київській області) у складі Білоцерківського, Житомирського, Полтавського, Черкаського, Чернігівського зональних відділень, Новоград-Волинського і Сумського відділень;
- Західне територіальне управління (м. Львів) сформували відділення Військової служби правопорядку у місті Яворів, Рівненський, Тернопільський, Ужгородський, Хмельницький зональні відділи;
- Південне територіальне управління (м. Одеса) у складі Вінницького, Миколаївського, Кіровоградського та Херсонського зональних відділень;
- Східне територіальне управління (м. Дніпро), до якого входять Криворізьке, Донецьке, Запорізьке, Ліганське, Харківське зональні відділення, а також Чугуївське відділення та відділення в смт. Черкаське Новомосковського району;
- втрачене в Криму Кримське територіальне управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України.

Частинами прямого підпорядкування є 93-й окремий батальйон Військової служби правопорядку (м. Київ), 138-й центр спеціального призначення Військової служби правопорядку (м. Васильків Київської області), спецвідділ Військової служби правопорядку («Сармат») (м. Запоріжжя) [102], 307-й дисциплінарний батальйон (м. Київ), 25-й навчальний центр Військової служби правопорядку (м. Львів), 18-й навчальний центр Військової служби правопорядку (м. Харків). Командувачем Військової служби правопорядку

Збройних Сил України з 2015 року є генерал-лейтенант Криштун Ігор Леонідович.

У липні 2019 року затверджено комплект нарукавних емблем для військових частин Військової служби правопорядку з новою концепцією. Зокрема, затверджені нарукавні емблеми Головного управління, Західного, Центрального, Південного та Східного територіальних управлінь, навчального центру, дисциплінарного батальйону, центру спеціального призначення (протидії диверсіям та терактам) [103].

Межі між зонами діяльності органів управління та підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та тимчасово окупованими територіями України визначаються відповідно до законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року та «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року, постановами Верховної Ради України від 17 березня 2015 року «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» та «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіям» тощо.

Діяльність підрозділів Військової служби правопорядку регулюється також підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, Наказом Міністерства Оборони України від 10 грудня 2018 року № 623 в ред. від 4 липня 2019 р. №363 було затверджено «Положення про Головне управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України», яким визначено основні завдання Головного управління Військової служби правопорядку. Наявність спеціальних засобів у Військової служби правопорядку регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 83 «Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями

Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків» тощо.

Згідно ст. 1 Закону «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України» «Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (далі – Служба правопорядку, Військова служба правопорядку) – спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях (далі – військові частини), військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах» [58].

Отже, Військова служба правопорядку – спеціальне формування у складі Збройних Сил України, створене з метою забезпечення правопорядку, законності і військової дисципліни, що діє згідно принципів поваги до особи, забезпечення конституційних прав та інтересів військовослужбовців, соціальної справедливості, єдиноначальності, гласності та взаємодії з громадськістю тощо. Чисельний склад підрозділів та органів управління Військової служби правопорядку, їх дислокація визначаються Міністром оборони України. Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» (ст. 5) визначено граничну чисельність військовослужбовців і працівників Військової служби правопорядку, і вона не може перевищувати 1,5 відсотка загальної чисельності Збройних Сил України.

Військова служба правопорядку складається з органів управління: Головного управління Служби правопорядку Збройних Сил України; Центрального управління Служби правопорядку по місту Києву і Київській

області та територіальних управлінь Служби правопорядку; зональних відділів (відділень) Служби правопорядку; підрозділів Служби правопорядку: охорони військових об'єктів; патрульно-постової служби; безпеки дорожнього руху; спеціального призначення; Навчального центру Служби правопорядку. Загальне керівництво Військовою службою правопорядку здійснюють Міністр оборони України через начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України. Безпосереднє керівництво Службою правопорядку здійснює Головне управління Служби правопорядку Збройних Сил України.

До структури Військової служби правопорядку входять підрозділи запобігання та виявлення злочинів, інших правопорушень, охорони і патрульно-постової служби, а також спеціального призначення, проведення службових розслідувань, режимна служба військової інспекції, служба безпеки дорожнього руху. В окремих визначених законом випадках до виконання завдань Військової служби правопорядку можуть також тимчасово залучатися військовослужбовці інших військових частин Збройних Сил України. Під час виконання даних завдань на них також поширюються права, гарантії захисту, які передбачені для військовослужбовців Військової служби правопорядку. Керівництво під час виконання зазначених завдань покладається на посадову особу Військової служби правопорядку. Участь військовослужбовців Військової служби правопорядку та інших військових частин Збройних Сил України у здійсненні заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану регулюється відповідними законами та підзаконними нормативно-правовими актами (ст. 5) [58].

Військова служба правопорядку виконує значний обсяг правоохоронної діяльності у сфері забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України. У своїй діяльності вона співпрацює з юридичною службою Міністерства оборони України. Зокрема, остання сприяє юридичному забезпеченню діяльності Військової служби правопорядку, здійснює заходи, що спрямовані на підвищення рівня знань особового складу Військової служби правопорядку, аналізує матеріали, що надійшли від Військової служби

правопорядку щодо порядку дотримання законності у Збройних Силах України тощо.

Досліджуючи компетенцію та повноваження Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, необхідно з'ясувати поняття «правовий статус», без якого неможливо зрозуміти роль та призначення Військової служби правопорядку. Отже, необхідно проаналізувати питання співвідношення елементів статуту, як функції, повноваження та компетенція. Уявити функції Військової служби правопорядку окремо від її компетенції неможливо, оскільки функції є складовою частиною компетенції, яку необхідно розглядати в загальному і власному розумінні. Правовий статус, основні принципи діяльності та завдання Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, права й обов'язки, заходи соціального і правового захисту, відповідність військовослужбовців визначені Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України».

У загальному розумінні до змісту компетенції відносяться функції, завдання, повноваження, сфери діяльності, межі відповідальності, місце органу в системі управління. У вузькому розумінні компетенція – це права і обов'язки певного державного органу.

Ю. Старилов визначає компетенцію державного органу як «коло відання органу, межі його дії щодо здійснення функції та вирішення завдань, коло питань, передбачених нормативно-правовими актами, які правоздатний вирішувати орган». До компетенції включаються повноваження органу, його відповідальність, правові засоби, форми та методи реалізації прав та виконання обов'язків. Повноваження – це права та можливості діяти в різних ситуаціях, функції та завдання, спрямовані на виконання компетенції органів» [104, с. 110].

Отже, компетенція Військової служби правопорядку – це її права та обов'язки, якими вона відповідно до закону наділяється з метою вирішення питань, які становлять предмет її відання. Головними складовими правового статусу Військової служби правопорядку є її завдання, цілі, функції,

повноваження і відповідальність. Компетенція Військової служби правопорядку полягає у зміцненні законності, правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах України, у забезпеченні прав та законних інтересів військових.

Виходячи із загального розуміння поняття «правовий статус» в юридичній літературі, адміністративно-правовий статус – це визначене нормами адміністративного права становище Військової служби правопорядку, що характеризується сукупністю її прав та обов'язків, гарантій діяльності. Зважаючи на це, працівники Військової служби правопорядку мають визначену компетенцію – «предмети відання, права і обов'язки (повноваження), несуть відповідальність за дії або бездіяльність у межах власної чи делегованої компетенції, виконують публічні, виконавчо-розпорядчі, дозвільно-реєстраційні, контрольні функції, беруть участь в адміністративних правовідносинах регулятивного чи охоронного характеру» [104, с. 52].

Загальна компетенція Військової служби правопорядку у Збройних Силах України характеризується їх завданнями у сфері оборони. Ст. 17 Конституції України передбачає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, всього українського народу. Захист та оборона України, її територіальної цілісності та суверенітету, недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення безпеки і захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначена законом [1]. Державна політика в сфері оборони визначена Воєнною доктриною, яка є сукупністю поглядів і положень, що встановлюють напрям військового будівництва, підготовки країни та Збройних Сил України до можливої війни, форми і засоби її ведення. Воєнна доктрина України має оборонний характер, вона охоплює воєнно-політичні, воєнно-технічні і воєнно-економічні аспекти.

Оборона України базується на здатності органів державної влади, воєнної організації України, а також органів місцевого самоврядування, Цивільної оборони України, національної економіки до переведення, в разі необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройної агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення до оборони [105]. Під обороною слід розуміти систему політичних, соціальних, воєнних, економічних, науково-технічних, інформаційних, організаційних та інших заходів держави. Для реалізації захисту суверенітету і територіальної цілісності країни створюються засоби й органи, здатні спільними зусиллями виконати дане завдання.

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України є важливим елементом системи правопорядку і військової дисципліни. Будь який суб'єкт управління відповідно до закону наділений повноваженнями і завданнями, в яких відображається мета його діяльності. Можна визначити наступні завданнями Військової служби правопорядку:

- виявлення передумов, причин та обставин різного роду правопорушень, учинених на військових об'єктах і у військових частинах;
- розшук осіб, що самовільно залишили місця проходження військової служби;
- запобігання вчиненню, виявлення і припинення правопорушень у Збройних Силах України;
- участь у забезпеченні громадського порядку, в охороні військових об'єктів, а також у забезпеченні військової дисципліни у військових містечках, місцях дислокації та у громадських місцях;
- захист майна Збройних Сил України від розкрадання та іншого роду злочинних посягань;
- забезпечення безпеки дорожнього руху, при перевезенні військовослужбовців, інших осіб, вантажів військовими транспортними засобами;
- участь у гарнізонних заходах, виконання рішень про тримання військовослужбовців на гауптвахті, у передбачених законом випадках;

- забезпечення виконання покарання стосовно військовослужбовців, що були засуджені до тримання у дисциплінарному батальйоні;
- сприяння в межах компетенції органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, суду, органам державної влади, місцевого самоврядування, військового управління, а також установам, підприємствам, організаціям у виконанні обов'язків, покладених на них відповідно до діючого законодавства;
- участь у протидії на військових об'єктах диверсійним і терористичним актам [58].

Окрім того, в разі прийняття рішення про введення в Україні або в окремих її областях режиму воєнного чи надзвичайного стану Військової служби правопорядку додатково додаються такі завдання: участь у боротьбі з ворожими диверсійно-розвідувальними групами, що діють на території України; щодо організації збору, а також супроводження і охорони військово-полонених; забезпечення комендантської години у гарнізонах; охорони визначених військових об'єктів, а також військових містечок і їх населення, за необхідності сприяння евакуації його; відновлення та підтримання порядку і дисципліни у військових частинах; контролю за перевезенням вантажів та рухом транспортних засобів Збройних Сил України.

Функції – це обов'язки, які пов'язані з діяльністю органу управління чи посадою людини. У науковій літературі розглядаються різні види класифікації функцій органів управління. Найпоширенішими є: 1) загальні; 2) спеціальні; 3) допоміжні функції. Стаття 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України» визначає основні функції Служби правопорядку. На Військову службу правопорядку покладається здійснення наступних функцій:

1) виявляти, попереджувати, припиняти злочини чи інші правопорушення, що були вчинені в військових частинах, а також військовослужбовцями в інших місцях, військовозобов'язаними під час

проходження ними зборів та працівниками Збройних Сил України під час виконання службових обов'язків;

2) приймати й реєструвати заяви та повідомлення про різні правопорушення, що вчинені у військових частинах, а також і в інших місцях особами, зазначеними вище;

3) припиняти адміністративні правопорушення та здійснювати провадження в справах про адміністративні правопорушення, які віднесені до її компетенції згідно Кодексу України про адміністративні правопорушення;

4) виявляти та вживати заходи щодо усунення передумов та причин вчинення злочинів, адміністративних та інших правопорушень у Збройних Силах України, брати участь у відповідному правовому вихованні військовослужбовців;

5) розшукувати та затримувати військовослужбовців, які самовільно залишили місця служби або військові частини чи не з'явилися без поважних причин на військову службу у встановлений строк,

6) розшукувати тих військовослужбовців, що переховуються від органів досудового розслідування чи суду, або ухиляються від виконання покарання;

7) брати участь у здійсненні профілактичної роботи із військовослужбовцями, схильними до різного роду правопорушень, сприяти в забезпеченні військової дисципліни;

8) забезпечувати у визначених законом випадках виконання покарань стосовно військовослужбовців, що засуджені за вироком суду до тримання у дисциплінарному батальйоні чи у вигляді арешту;

9) запобігати терористичним актам та диверсійним проявам на військових об'єктах;

10) взаємодіяти з правоохоронними органами, з військовими формуваннями, які утворені відповідно до законів України;

11) проводити розшук бойових припасів, вогнепальної зброї, вибухових речовин, які були викрадені чи втрачені у військових частинах;

12) виконувати доручення прокурора, слідчого, ухвали суду в установленому порядку та у межах своєї компетенції;

13) здійснювати нагляд за дорожнім рухом військових транспортних засобів у межах своєї компетенції, а також контроль за виконанням вимог законодавства щодо забезпечення безаварійного використання техніки;

14) вести облік і розподіл номерних знаків, а також реєстрацію військових транспортних засобів Збройних Сил України;

14) погоджувати з відповідними органами перевезення небезпечних, великовагових, великогабаритних вантажів транспортними засобами Збройних Сил України в установленому порядку;

15) брати участь у виконанні поставлених завдань військовими частинами у разі проведення робіт під час введення режиму надзвичайного або воєнного стану в Україні чи в окремих місцевостях;

16) забезпечувати збереження документів, цінностей та інших речей, засуджених військовослужбовців;

17) охороняти та супроводжувати затриманих або взятих під варту військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження зборів, а також таких, що відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні;

18) у межах своєї компетенції надавати допомогу органам влади, військовому командуванню, громадським організаціям у провадженні їх діяльності в разі протидії або небезпеки з боку правопорушників - військовослужбовців Збройних Сил України;

19) повідомляти начальників військових частин про вчинення військовослужбовцями правопорушень не пізніше ніж у 3-тиденний строк, а прокурора – негайно;

20) також повідомляти органи влади та місцевого самоврядування, військове командування, громадськість за місцем служби чи роботи особи, в т.ч. цивільних громадян, що незаконно перебували на території військового об'єкта чи військової частини і вчинили протиправні дії, про вчинення ними правопорушення;

21) брати участь у проведенні гарнізонних заходів 58].

Закон визначив велику кількість функцій та завдань Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, які теж можна систематизувати за певними критеріями. Зокрема, за сферою дії їх можна поділити на групи:

- 1) попередження та виявлення злочинів та інших правопорушень;
- 2) запобігання терористичним та диверсійним проявам, розшук вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин тощо;
- 3) розшук та затримання військовослужбовців, які самовільно залишили службу або переховуються від відбуття покарань;
- 4) взаємодія з органами влади та правоохоронними органами;
- 5) контроль за дорожнім рухом при перевезенні військових транспортних засобів;
- 6) профілактична та виховна робота серед військовослужбовців;
- 7) участь у проведенні гарнізонних та інших заходів у військовій частині тощо [58].

До загальних функцій можна віднести діяльність Військової служби правопорядку, пов'язану з попередженням чи виявленням правопорушень, розшуком винних, контролем за дорожнім рухом, профілактична та дисциплінарно-виховна робота. До спеціальних – охорона військовослужбовців, їх майна, участь у проведенні гарнізонних та інших заходів у частині, до допоміжних – співпраця з органами влади та місцевого самоврядування, іншими органами, розширення повноважень Військової служби правопорядку у надзвичайний час тощо [106, с. 28].

Окрім того стаття 7 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» визначає основні права військовослужбовців Військової служби правопорядку, зокрема: вимагати від військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, що утворені відповідно до законодавства України, військовозобов'язаних, звільнених із військової служби у запас чи відставку, дотримання громадського порядку, а також правил носіння військової форми, припинення правопорушень

та дій, що перешкоджають здійсненню функцій Військової служби правопорядку, а в разі невиконання даних вимог застосовувати заходи примусу, передбачені ст.ст. 9-11 Закону; перевіряти у військовослужбовців та військовозобов'язаних документи, що посвідчують їх особу, а також та інші документи, які необхідні для з'ясування питань, що належать до компетенції Військової служби правопорядку; у справах про правопорушення викликати військовослужбовців для дачі відповідних пояснень; затримувати і тримати військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження зборів на гауптвахтах Військової служби правопорядку; затримувати осіб, що у військовій формі, які мають ознаки психічного розладу та створюють реальну небезпеку для оточуючих; відповідно до вимог законів України проводити особистий огляд чи обшук затриманих військовослужбовців, огляд їх речей, транспортних засобів та вилучати документи й предмети, які можуть бути доказами чи є для оточуючих небезпечними; а також складати протоколи про адмінправопорушення тощо [58].

Окремими розділами Закону, визначено: порядок застосування заходів фізичного впливу, вогнепальної зброї та спеціальних засобів; комплектування особовим складом, порядок проходження військової служби у Військовій службі правопорядку; соціальний і правовий захист військовослужбовців та працівників служби правопорядку; а також відповідальність військовослужбовців та контроль і нагляд за діяльністю Військової служби правопорядку. Зокрема, згідно ст. 15 Закону, військовослужбовець Військової служби правопорядку, у межах своїх повноважень, самостійно приймає рішення, окрім випадків, передбачених законодавством, та несе за свої протиправні дії чи бездіяльність відповідальність у визначеному законом порядку.

Потрібно зазначити, що військова поліція є в багатьох європейських країнах, а також в США та в Канаді, Росії. Військова служба правопорядку в Україні функціонує з 2002 року і слідкує за дотриманням військовослужбовцями правопорядку та Статуту Збройних Сил України. У

2015 році законодавці запропонували реформувати Військову службу правопорядку у військову поліцію. Розроблено окремий законопроект № 1805 (автори В. Король і М. Паламарчук). У ньому були сформульовані основні повноваження військової поліції. Однак правники визнали даний документ недосконалим. Згідно даного законопроекту, що налічує 27 сторінок, військова поліція визначається як «військове правоохоронне формування, завданням якого буде забезпечення правопорядку серед військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними військових зборів; запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також працівниками Міністерства оборони і Збройних Сил України, їх розкриття й припинення» [107].

На думку законодавців, така поліція вдосконалисть процес забезпечення правопорядку і законності в Збройних Силах України, правоохоронних органах й інших військових формуваннях. Також забезпечить ефективне й оперативне розслідування військових злочинів, що вплине на рівень національної безпеки нашої держави. Законопроект № 1805 наділяє військову поліцію ще й додатковими повноваженнями. Зокрема, йдеться про досудове розслідування корупційних злочинів, які були вчинені посадовими особами та керівниками Міністерства оборони України та Збройних Силах України при виконанні ними службових обов'язків у розташуванні військової частини або на військових об'єктах [45, с. 80].

Згідно законопроекту № 1805, керівництво військовою поліцією з питань виконання правоохоронних завдань і функцій здійснює міністр оборони України. З питань виконання завдань і функцій, що не віднесені до компетенції міністра оборони, здійснює начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України. Здійснювати керівництво військовою поліцією будь-яким особам Міноборони чи Генерального штабу Збройних Сил України заборонено. Чисельність військової поліції має бути не менше ніж 1,5 відсотка від загальної чисельності Збройних Сил України. До складу військової поліції входять: головне управління, центральне управління,

територіальні управління, зональні відділи, спеціальні відділи, дисциплінарний батальйон, Центр спеціального призначення військової поліції, Навчальний центр військової поліції [107].

Окрім того, згідно згаданого законопроекту, до складу Військової поліції України включаються також структурні підрозділи, це: оперативно-розшукові, слідчі, військової інспекції, що слідкують за безпекою дорожнього руху, охорони, спеціального призначення, патрульно-постової служби, службових розслідувань, підрозділи військової поліції в окремих гарнізонах, режимної служби, підрозділи, які забезпечують виконання завдань та доручень за призначенням військової поліції. Законодавці хотіли наділити додатковими повноваженнями військову поліцію, зокрема розслідуваннями корупційних злочинів, вчинених службовцями і працівниками Міноборони та Збройних Сил України. Однак, на думку експертів, це призведе до переплетення повноважень між органами правопорядку та антикорупційними антикорупційними органами. Зокрема, крім Національного антикорупційного бюро, яке відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК має повноваження щодо досудового розслідування корупційних злочинів, в тому числі військовослужбовцями, маємо також Державне бюро розслідувань, яке має повноваження щодо розслідування військових злочинів.

На думку М. Хавронюка, законопроект № 1805 суперечить Конституції України. Згідно із законопроектом, права військовослужбовців обмежуються іншими такими ж військовослужбовцями. Таке обмеження може здійснюватись лише спеціально підготовленими особами, які виконують поліцейські функції. Тому військову поліцію потрібно створити як військове формування. Але тоді вона не може виконувати слідчі та оперативно-розшукові функції, а лише функції охорони. Якщо ж військовій поліції хочуть надати слідчі функції, тоді, каже юрист, вона не може складатися з військовослужбовців. Це мають бути або держслужбовці, або фахівці з рангами. Тобто або треба вносити зміни до Конституції, або створювати такий підрозділ не з військових, а із звичайних поліцейських, що теж не зовсім доцільно [108].

Як бачимо, питань до законопроекту № 1805 було чимало. Документ визнали не досконалим та таким що містить ряд недоліків. Для доопрацювання законопроекту про військову поліцію має бути створена робоча група з числа членів Комітету з питань правоохоронної діяльності, Комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки і представників відповідних державних органів. Варто зазначити, що Закон про військову поліцію має чітко визначити повноваження останньої, так щоб вони не переплітались із іншими службами. Проте, це не виключає можливості їх співпраці з метою успішного розслідування різного роду правопорушень, в тому числі за участі військовослужбовців. Необхідно окремими інструкціями врегулювати процесуальний порядок такої співпраці між органами, що забезпечують законність та правопорядок в Україні.

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України є головним елементом системи підтримання правопорядку і військової дисципліни. Функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України ґрунтується на таких принципах: верховенства права та законності; поваги до людини, її конституційних прав та свобод; вірності конституційному обов'язку та військовій присязі; гласності, за умов збереження державної і військової таємниці; поєднання єдиноначальності та колегіального розроблення найбільш важливих питань; комплектування шляхом призову громадян на військову службу і прийняття на військову службу за контрактом; постійної бойової і мобілізаційної готовності; виховання військовослужбовців на патріотичних засадах та з дотриманням правил військової дисципліни [103].

З початком проведення АТО/ООС на території Донецької і Луганської областей основні зусилля діяльності Військової служби правопорядку, зокрема, були зосереджені на протидії диверсіям і терористичним актам на окремих важливих військових об'єктах. Для посилення охорони та оборони були відрядженні підрозділи спеціального призначення Військової служби правопорядку. Для надання допомоги командирам у підтриманні правопорядку та військової дисципліни серед військовослужбовців у зоні АТО в кожній

частині працюють офіцери Служби правопорядку. На командних пунктах створено мобільні групи Військової служби правопорядку [109, с. 17]. Також у районі проведення АТО/ООС створено підрозділи спеціального призначення Військової служби правопорядку (військові комендатури). В зоні проведення Операції об'єднаних сил виконують завдання військові комендатури та зональні відділи в Донецькій та Луганській областях. Характерно, що такі військові комендатури створено не в тилу, на віддалі від лінії безпосереднього зіткнення, а в тих містах і селах, де щодня відбуваються бойові зіткнення з незаконними збройними формуваннями. Це Попасна, Щастя, Мар'їнка, інші населені пункти. Практично сто відсотків особового складу Військової служби правопорядку, що знаходяться на даній території, брали участь в забезпеченні проведення заходів антитерористичної операції на сході України, а фактично – у війні з незаконними збройними формуваннями, які активно підтримуються Російською Федерацією. Окрім того, офіцери Військової служби правопорядку не тільки виконують завдання щодо забезпечення дисципліни серед військовослужбовців, але й сприяють притягненню винних за правопорушення до відповідальності [110, с. 114].

Як свідчить практика, серед справ про адміністративні правопорушення в Збройних Силах України переважають: розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв військовослужбовцями (ст. 172-20 КУпАП) – 348, порушення правил несення прикордонної служби (ст. 172-18 КУпАП) – 37, недбале ставлення до військової служби (ст. 172-15 КУпАП) – 26, самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 172-11 КУпАП) – 24, інші адміністративні правопорушення [108].

Зокрема, згідно Постанови Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 10.06.2019 № 82297904, «начальником відділення Військової служби правопорядку Донецького зонального відділу Військової служби правопорядку – військового коменданта військової комендатури м. Бахмут складено протокол про військове адміністративне правопорушення ДНК/Б № 0008 про те, що 07 червня 2019 року близько 08.40 год. військовослужбовець

військової служби за контрактом Черкаського зонального відділу Військової служби правопорядку старший солдат, будучи прикомандированим до відділення Військової служби правопорядку Донецького зонального відділу – військової комендатури м. Бахмут, і знаходячись в розташуванні відділення Військової служби правопорядку Донецького зонального – військової комендатури м. Бахмут Донецької області (в районі проведення операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей), виконував обов'язки військової служби в умовах особливого періоду в нетверезому стані. Своїми діями він вчинив адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 172-20 КУпАП... Вивчивши матеріали справи, враховуючи характер вчиненого правопорушення, особу порушника, дані про особу, ступінь його вини, майновий стан, суд дійшов висновку про необхідність накладення адміністративного стягнення у виді штрафу, а саме двохсот п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [111].

Згідно Доповіді начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України начальника Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України від 15.02.2020 № 306\1\1568, станом на 01.03.2020 року загальна кількість складених адміністративних протоколів Військової служби правопорядку складає: 2014 рік – 1356 шт.; 2015 рік – 19267 шт.; 2016 рік – 17722 шт.; 2017 рік – 6891 шт.; 2018 рік – 7654 шт.; 2019 рік – 8451 шт.; 2020 рік – 1533 шт. [112].

Отже, зміцнення правопорядку і військової дисципліни визнані Військовою доктриною України одним із основних напрямів формування і розвитку Збройних Сил України. Особливе значення, з огляду на викладене, набуває ефективність діяльності Військової служби правопорядку, найважливішими завданнями діяльності якої є забезпечення верховенства права і зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення основних прав військовослужбовців. Для їх реалізації необхідне відповідне укомплектування військових частин,

підготовка особового складу Військової служби правопорядку, забезпечення військ бойовою технікою й іншими засобами для успішного виконання поставлених завдань, дотримання дисципліни, належний соціальний і правовий захист військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

2.2. Організаційно-правові особливості забезпечення правопорядку у Збройних Силах України

У період військового конфлікту на сході України та здійснення Операції об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки та оборони, необхідності протидії збройній агресії України у Луганській і Донецькій областях, зростання кількості злочинів та адміністративних правопорушень військовослужбовців, пріоритетом стає забезпечення законності й правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Важливість формування режиму законності і правопорядку у військовій сфері важко переоцінити у мирний час, а в період збройного конфлікту – це головна умова захисту національного суверенітету і територіальної цілісності держави. Його досягнення стає можливим завдяки належній правовій регламентації, взаємоузгодженій діяльності різних органів державної влади та місцевого самоврядування, формуванню високого рівня правосвідомості і правової культури військовослужбовців.

Базовою умовою належного функціонування військової організації України виступає встановлення порядку проходження військової служби. Цей порядок становить групу суспільних відносин, які виникають у зв'язку з державним регулюванням діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, пов'язаний із належним виконанням покладених на них

завдань і функцій. Адже прийняття законів та їх додержання – це визнаний усіма демократичними державами та світовим співтовариством, найдавніший і найбільш цивілізований спосіб управління людьми. Відомі концепції римського приватного права «*Dura lex, sed lex*», «*Lex est quod populus jubet atque constituit*», «*Lex justa liberati, aequitati et fraternitati praesidio est*» говорять про високу соціальну цінність законодавчих норм. Цілком слушною у зазначеному контексті є позиція М. Ауліфа, який стверджує, що об'єктивна необхідність законності і правопорядку в сучасних умовах пояснюється тим, що без них є неможливим вирішення питання, що є вкрай важливим для суспільства [113].

Як зазначають М. Дезмонд і М. Белл, правопорядок – це певний рівень регламентованих правовими нормами суспільних відносин, що характеризується високим ступенем законності, створенням умов для реалізації суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків усіма громадянами, органами і організаціями [114].

У наукових виданнях енциклопедичного типу часто зазначають, що законність і правопорядок є необхідними заходами максимально повного забезпечення реалізації прав і свобод громадян, а заснований на відповідних законодавчих нормах правопорядок є обов'язковим елементом правової держави [115, с. 696]. На думку В. Нерсесянца, правовий порядок (правапорядок) – це порядок взаємодії суб'єктів права у сфері правового регулювання. Науковець зазначає, що крім абстрактного значення існує справжній правопорядок, який є результатом реального дотримання вимог закону та фактичним результатом реальних дій на практиці норм об'єктивного права, їх реалізації у відповідних правових формах, конкретизації і здійснення у вигляді суб'єктивних прав, виконання у вигляді суб'єктивних юридичних обов'язків тощо [116, с. 529-531].

Заслуговує на увагу пропозиція Дж. Ханта щодо нового переосмислення природи правового порядку, його ролі в сучасному суспільстві та формування сучасної парадигми, що відповідає реаліям XXI ст. Вчений зазначає, що правопорядок – це самостійний соціально-правовий феномен, тобто права

реальність, що впливає на поведінку людей у процесі правового життя суспільства [117].

На думку автора, формування правової системи України, яка забезпечуватиме належний рівень законності і правопорядку, відбувається у складних політичних умовах, на які поряд з внутрішніми, впливає і ряд міжнародних чинників.

На підставі зазначеного О. Скакун робить висновок, що правопорядок є реальне, повне і послідовне здійснення всіх вимог законності, справжня, всебічна та послідовна реалізація правових принципів, а найважливіше – справжній і всебічний захист прав людини [118, с. 458-459]. Сучасні дослідники А. Ньюхейсер і Т. де Марко зазначають, що можна спростити численні тлумачення категорії «правопорядок» до розуміння його як процесу чи результату [119, с. 10]. Однак, у будь-якому випадку зміст та спрямованість такого процесу чи діяльності щодо забезпечення очікуваного результату повинні визначатися системою правових принципів, як основоположних засад, які формують правопорядок і є основою його існування та функціонування.

На нашу думку, існування збройного конфлікту в Україні свідчить про необхідність першочергової реалізації органами державної влади жорстких заходів для забезпечення належного дотримання принципів законності, ієрархічної субординації та підпорядкування. Тобто поряд із режимом законності (створення якісних законів та суворе дотримання їхніх приписів) важливо забезпечити жорстку ієрархію органів державної влади, посадових осіб, нормативних актів за юридичною силою, а також актів застосування норм права, які забезпечують упорядкованість, взаємозв'язок між ними.

Питання зміцнення законності і правопорядку в Збройних Силах України завжди мали дуже велике значення, тому що підтримання високої бойової готовності військ неможливо без дотримання законодавчих норм. Порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців встановлено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», статутними законодавчими актами, положеннями про проходження служби

різними категоріями військовослужбовців, іншими нормативно–правовими актами [120].

Важливим засобом забезпечення режиму законності і правопорядку виступає правова робота, що проводиться в частинах і підрозділах Збройних Сил України. Правова робота – це діяльність органів військового управління, посадових осіб, армійської громадськості, військової юстиції, спрямована на зміцнення законності і правопорядку. Законність це чітка реалізація приписів законів і підзаконних актів усіма суб'єктами права. Якщо законність – це вимога загального дотримання законів, то правопорядок є реалізацією цієї вимоги. Таким чином, дане поняття означає стан суспільного життя, при якому учасники правовідносин вільно реалізують свої юридичні права і обов'язки. Законність є передумовою такого порядку в суспільному житті. Іншими словами, в результаті її дії в суспільстві складається правовий порядок, що є метою правового регулювання суспільних відносин. Очевидно, що правопорядку без законності не існує.

Зазначимо основні вимоги законності.

1. Верховенство закону по відношенню до всіх інших правових актів. У правовій державі закон має вищу юридичну силу. Він виступає базовим регулятором суспільних відносин.

2. Єдність розуміння і застосування законів на всій території держави. Закони встановлюють абсолютно рівні вимоги до всіх суб'єктів, що перебувають у сфері їх просторової і часової дії.

Рівність можливостей усіх громадян користатися захистом закону і рівність обов'язку слідувати його розпорядженням (рівність усіх перед законом і судом).

4. Неприпустимість протиставлення законності і доцільності. Не можна протиставляти ці два поняття. Перш за все тому, що правові закони самі володіють вищою соціальною доцільністю. У них максимально відображаються як суспільні, так і індивідуальні інтереси людей.

5. Запобігання й ефективна боротьба з правопорушеннями – важлива вимога законності. Правова держава створює необхідні матеріальні, політичні, соціальні та інші передумови для запобігання і припинення правопорушень [121].

Правопорядок – це система суспільних відносин, яка встановлюється в результаті точного і повного здійснення розпоряджень правових норм усіма суб'єктами права.

Ефективність забезпечення законності і правопорядку у військовій сфері досягається дотриманням певних вимог: систематичність і безперервність попереджувальної роботи; послідовність профілактичної діяльності; поєднання заходів, що вживаються з вирішенням поточних завдань повсякденної навчально-бойової діяльності; відповідність запобіжних заходів причин правопорушень; використання прогнозу в роботі з профілактики правопорушень; диференційований підхід до військовослужбовців; постійний аналіз результатів роботи та її коригування [122].

Як зазначає Дж. Колінс, основними шляхами формування режиму законності і правопорядку в Збройних Силах є: правове виховання, видання наказів та інших правових актів, постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень, розгляд пропозицій, заяв, скарг, проведення службового розслідування, притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності [123].

1. *Правове виховання* передбачає роз'яснення та аналіз положень Конституції України, указів Президента Україн, постанов Уряду, Законів та інших юридичних актів. Роз'яснювальна правова робота більш дієва тоді, коли вона пов'язана із реальними завданнями, які розв'язуються військовими колективами. У ній повинні використовуватися різні форми правової пропаганди: доповіді, лекції, бесіди на правові теми, радіопередачі, вечори запитань і відповідей тощо.

Правовому вихованню сприяють також проведення в частинах відкритих судових процесів, обговорення на зборах особового складу проступків

військовослужбовців та інші заходи із залученням громадськості. Велику роль у правовому вихованні грає індивідуальна робота.

Для зміцнення режиму законності, правопорядку і особливо для попередження правопорушень важливе значення має виховання військовослужбовців у дусі поваги до законів, що сприяє підвищенню їх правосвідомості, формування звичок і поведінки, які відповідають вимогам нашого суспільства.

Зазначимо, що військове виховання – це процес ефективного, цілеспрямованого, системного, і планомірного впливу на підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну складову свідомості військовослужбовця з метою формуванню у нього наукового світогляду, високих моральних та соціальних якостей, а також гармонійного особистісного розвитку для ефективного виконання ним службових обов'язків в умовах мирного і військового часу.

Як зауважує В. Ягупов складовими елементами належного військового виховання завжди виступають професійне, моральне, розумове, естетичне, правове, фізичне виховання [124]. Правове виховання військовослужбовців – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість військовослужбовців з метою формування у них серед них глибоких і стійких правових концепцій, переконань та емоцій, тим самим прищеплюючи їм високу правову культуру та навик активної правової поведінки.

Зазначимо, що запорукою формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України є високий рівень правової культури особового складу. Правова культура військовослужбовця зумовлює високий рівень правосвідомості, повагу до його приписів та принципів права, переконаність у справедливості законодавства, розуміння непорушності прав та законних інтересів інших осіб. Показником правової культури військовослужбовця є його активність та обізнаність у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, усвідомлення необхідності захисту держави та її громадян.

Варто зауважити, що рівень правової культури суспільства зумовлений рівнем правової культури кожного громадянина, вона є умовою, змістом та результатом соціально-правової діяльності членів суспільства, в процесі якої розвиваються існуючі та формуються нові правові цінності.

Правова культура військовослужбовця характеризується такими компонентами: права та інтелектуальна діяльність; активна правова позиція; високий рівень правової культури; традиція діяти відповідно до закону; готовність нести відповідальність за порушення приписів правових норм.

Головною метою правового виховання є формування високого рівня правової культури та правосвідомості, яка, за визначенням В. Котюка, являє собою таку форму відображення правової дійсності, що включає: психологічні, інтелектуальні, емоційні та вольові процеси; знання діючого законодавства; правові вміння і навички; правові переконання, які синтезуються в прийнятих рішеннях та спрямовані на пізнання, спілкування і взаємодію в процесі правової діяльності та правової поведінки [125].

Отже, головне завдання правового виховання військовослужбовців полягає у забезпеченні того, щоб військовослужбовці знали, завжди і скрізь беззаперечно дотримувалися Конституції України, законів, статутів Збройних Сил України, вимог інших нормативних актів.

2. *Видання наказів та інших правових актів.* У роботі військового командування щодо забезпечення законності і правопорядку важливе значення має видання наказів та інших правових актів. Будучи правовою формою здійснення повноважень органів військового управління і посадових осіб, вони детально і всебічно регулюють військовий правопорядок на основі законів і статутів. За допомогою наказів командир вирішує питання, пов'язані з повсякденною діяльністю частини, визначає обов'язки різних посадових осіб, порядок забезпечення протипожежної безпеки тощо.

У Збройних Силах України особливо важливе місце посідають нормативні акти військового управління, на підставі яких здійснюється

регламентація питань військової підготовки, бойової дисципліни, матеріально-технічного забезпечення військових частин та закладів. До них належать:

– *наказ командира* – це базовий розпорядчий документ (нормативний акт) військового управління, який видається на принципах єдиноначальності командирами військових частин, начальниками установ і містить обов'язкові для виконання владні приписи підлеглим;

– *директива* – обов'язковий до виконання акт вищого військового командування, який містить розпорядження та вимоги щодо підготовки та ведення військових дій, бойової підготовки, навчання і виховання особового складу, штатного розпису, постачання та інших питань життєдіяльності військових;

– *розпорядження* – виконавчо-розпорядчий акт військового управління, що видається уповноваженими посадовими особами та містить вказівки щодо організації виконання наказів військового командування;

– *настанова* – нормативно-правовий документ, який регламентує різноманітні види життєдіяльності військових, визначає порядок навчання та виховання особового складу, питання застосування військової техніки та бойової зброї;

– *положення* – це нормативно-правовий акт, що регламентує різні сфери військового будівництва, порядок призначення, характер, склад та повноваження органів військового командування, установ, інших військових органів;

– *інструкція* – це правовий документ, яким визначено порядок, способи, форми та методи проведення різноманітних заходів, що стосуються організаційних, наукових, виховних, господарських, фінансових та інших сфер діяльності військових частин, установ та їхніх структурних підрозділів;

– *план* – це акт військового управління, що визначає графік виконання намічених робіт або заходів, вказує на їх послідовність, строки виконання та відповідальних за виконання осіб [126].

Основними ознаками нормативних актів військового управління є: чітко визначена цільова аудиторія та цільове призначення; предметно-

матеріалізований характер регульованих правовідносин; специфічні форми фіксації інформації на матеріальному носії; визначені матеріальні носії інформації, спеціально призначені для її закріплення; наявність спеціальних реквізитів; обмеження доступу.

Документ повинен: відповідати положенням чинного законодавства, наказам, директивам та іншим нормативним документам вищестоящего командування; не дублювати положення раніше виданих документів, а за необхідності містити посилання на них; бути лаконічним, чітко визначеним, без використання формулювань, що мають дуальне тлумачення; базуватися на фактах і містити конкретні та реальні пропозиції та розпорядження [126].

Зазначені правові акти мають підзаконний характер, повинні строго відповідати Конституції України, законам і постановам та військовим статутам. Вони не можуть суперечити наказам міністра оборони України і наказам військового командування.

3. Постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень. Одним з основних засобів забезпечення законності і правопорядку військовим командуванням є контроль і перевірка виконання їх доручень та розпоряджень, відданих у вигляді наказів. Необхідність подібних дій особливо велика в Збройних Силах, де усе життя, побут, діяльність військ, взаємини між різними категоріями військовослужбовців, загальні і спеціальні обов'язки особового складу строго регламентовані законами, військовими статутами, наказами міністра оборони України, постановами та інструкціями.

Одним із базових видів військового контролю в Збройних Силах України є державний внутрішньовідомчий контроль.

Внутрішньовідомчий контроль Збройних Сил України та інших військових формувань застосовується органами військового управління (вищими по відношенню до нижчих), також його здійснюють спеціально призначені посадові особи та контрольно-ревізійне агентство Міністерства оборони [127]. Відомчому контролю властиві такі якості, як перманентний та безпосередній зв'язок з контролюючими органами, що демонструють

ефективність та оперативність у виборі необхідних заходів з метою усунення виявлених недоліків.

Міністерство оборони України як орган державної виконавчої влади наділений повноваженнями видавати акти управління в межах своєї компетенції та перевіряти хід їх виконання через систему своїх, спеціально уповноважених органів, при цьому вимагає від їх керівників забезпечення якісного контролю в підпорядкованих йому установах.

Внутрішньовідомчий контроль – базова функція всіх органів виконавчої влади. Його виникнення зумовлене адміністративною ієрархією даних органів усередині відповідної системи та охоплює всі види діяльності підконтрольного суб'єкта [127].

У Міністерстві оборони зазначений вид контролю невід'ємно пов'язаний з вирішенням завдань, які поставлені державою перед Збройними Силами України. В процесі його здійснення вирішуються всі основні проблеми життєдіяльності військових частин, кораблів, навчальних закладів, підприємств, інших організацій та закладів військових відомств.

Як необхідна складова військового будівництва, контроль поширюється на усі сфери життєдіяльності військ: порядок формування та комплектування; бойову, та фізичну підготовку особового складу; озброєння, матеріально – технічне забезпечення військ; мобілізаційну підготовку; фінансово-господарську діяльність військових; забезпечення військової дисципліни, дотримання законності в Збройних Силах України.

Порядок реалізації контрольних заходів в Збройних Силах України визначено Наказом Міністерства оборони України від 04.05.2018 № 196 Про затвердження Порядку організації в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України прийому та супроводження іноземних інспекційних груп під час виконання міжнародних договорів і угод у сфері контролю над звичайними озброєннями. Відповідно до положень зазначеного наказу *інспекційними* заходами є: інспекції оголошених місць та інспекції зазначеного району; інспекції зазначеного району та відвідування з оцінки інформації.

Інспектування (без права відмови) проводиться з метою раптової перевірки дотримання Україною міжнародних зобов'язань [126].

Предметом інспекційних заходів є: звичайні озброєння і техніка, що обмежуються ДЗЗСЄ (бойові танки, бойові броньовані машини, артилерія, бойові літаки й ударні вертольоти) та підпадають під дію ДЗЗСЄ (навчально-тренувальні літаки, неозброєні навчальні літаки, неозброєні транспортні вертольоти, танкові мостуокладачі, бронетранспортер-подібні та бойові машини піхоти-подібні); військова діяльність збройних сил та інформація, про військові сили і плани розгортання основних систем озброєння і техніки.

На думку автора, зазначений нормативно-правовий акт, прийняття якого зумовило втрату чинності Наказом Міністерства оборони від 2 грудня 2005 року № 716 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення інспекційних заходів», регламентує виключно зовнішній контроль та залишає за межею правового регулювання заходи внутрішньовідомчого контролю.

Добре організовані контроль і перевірка виконання наказів дають можливість начальнику завжди знати стан законності і правопорядку, своєчасно виявляти і вживати заходів до усунення наявних порушень. Вони забезпечують також значний превентивний вплив.

4. Розгляд пропозицій, заяв, скарг. Велике значення для забезпечення законності і правопорядку має правильне і своєчасне реагування командирів на що надходять до них пропозиції, скарги, заяви. Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV встановлено право військовослужбовця оскаржити незаконні щодо його дії і розпорядження начальників, порушення встановлених по службі прав і переваг, незадоволення його покладеним постачанням [127]. Скарга є одним із засобів захисту законних інтересів військовослужбовців, і в той же час її правильне вирішення сприяє зміцненню законності і правопорядку. Військові, які подали заяву чи скаргу, наділені правом: особисто надати свої аргументи особі, яка приймає заяву чи скаргу, або залучити до розгляду свідків; надати додаткові матеріали справи, або заявити клопотання, щоб їх вимагала

або орган, який розглядає заяву чи скаргу; бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги; одержувати письмові відповіді за результатами розгляду заяви чи скарги; знайомитися з матеріалами перевірки скарги; оскаржити прийняте за їх заявою чи скаргою рішення в суді; вимагати відшкодування завданих їм збитків у встановленому законом порядку.

Вирішуючи скарги і заяви, аналізуючи їх, командир отримує можливість помітити негативні явища, тим більше що нерідко в листах, скаргах та заявах міститься інформація про мають місце правопорушення, факти порушення законів і незаконних діях посадових осіб не тільки по відношенню до заявника, а й взагалі по службі.

5. Проведення службового розслідування. Службове розслідування проводиться з метою встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню дисциплінарного проступку, та ступеня вини військовослужбовця. Розслідування проводиться за участю безпосереднього керівника військовослужбовця, який вчинив дисциплінарний проступок. Якщо під час службового розслідування буде встановлено, що проступок військовослужбовця містить ознаки адміністративного правопорушення, чи одержано дані про вчинення такого правопорушення військовослужбовцем, командир військової частини зобов'язаний у межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення відповідному прокуророві.

Порядок проведення службового розслідування в Збройних Силах України визначено Наказом Міністерства оборони України від 21.11.2017 року № 608 «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України», відповідно до положень якого службове розслідування може призначатися у таких випадках: невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв або загрожувало життю і здоров'ю особового складу, цивільного населення чи заподіяло матеріальну або моральну шкоду; невиконання або неналежне

виконання вимог наказів та інших керівних документів, що могло негативно вплинути чи вплинуло на стан боєздатності, бойової готовності підрозділу чи військової частини або на стан виконання покладених на Збройні Сили завдань; неправомірне застосування військовослужбовцем фізичного впливу, зброї, спеціальних засобів або інших засобів ураження до інших військовослужбовців чи цивільних осіб, особливо, якщо це призвело до їх поранення, травмування або смерті; дії військовослужбовця, які призвели до спроби самогубства іншого військовослужбовця; втрати або викрадення зброї чи боєприпасів; порушення порядку та правил несення чергування (бойового чергування), вартової (вахтової) або внутрішньої служби, що могло спричинити або спричинило негативні наслідки; недозволеного розголошення змісту або втрати службових документів; внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про скоєне військовослужбовцем кримінальне правопорушення; повідомлення військовослужбовцю про підозру у вчиненні ним кримінального правопорушення; вчинення корупційного злочину або правопорушення, пов'язаного з корупцією; скоєння військовослужбовцем під час виконання обов'язків військової служби дорожньо-транспортної пригоди, внаслідок якої загинули або отримали тілесні ушкодження інші особи; надходження повідомлення (у тому числі анонімного) щодо порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», а наведена в ньому інформація стоується конкретної особи, містить фактичні дані, які можуть бути перевірені.

Службове розслідування не призначається у таких випадках: надходження анонімних повідомлень, заяв, скарг; якщо причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення, ступінь вини, розмір заподіяної матеріальної шкоди та інші обставини, які мають значення для прийняття рішення командиром (начальником) про накладення на підлеглого дисциплінарного стягнення, не потребують додаткового встановлення (уточнення) або їх встановлено під час проведення інспектування, інвентаризації, аудиту, за рішенням суду [128].

6. *Притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.* Одним із основних засобів забезпечення законності і правопорядку у військах є залучення до відповідальності осіб, винних у скоєнні адміністративних правопорушень. Військове адміністративне правопорушення – це правопорушення, вчинене військовослужбовцем, що тягне за собою відповідальність, визначену главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення. Складення протоколу про адміністративне правопорушення здійснюється протягом 3-х діб з моменту вчинення військовослужбовцем такого правопорушення. При цьому, необхідно дотримуватися вимог, установлених статтею 256 КУпАП.

Складений Протокол та інші матеріали протягом 3-х робочих днів надсилаються до районного, районного у місті (міського, міськрайонного) суду за місцем вчинення правопорушення.

За військові адміністративні правопорушення до військовослужбовців можуть застосовуватися такі види стягнень: попередження (зауваження), штраф, утримання на гауптвахті. Арешт з утриманням на гауптвахті застосовується за рішенням районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів). Особливості цього виду стягнення те, що воно не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок (ст. 321 КУпАП).

КУпАП визначає загальні умови притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності, але в умовах особливого періоду законодавством встановлено суворіші заходи відповідальності [129].

Особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [130, с. 99].

Станом на 01.03.2020 року загальна кількість складених адмінпротоколів Військової служби правопорядку складає: 2014 рік – 1356 шт.; 2015 рік – 19267 шт.; 2016 рік – 17722 шт.; 2017 рік – 8451 шт.; 2018 рік – 7654 шт.; 2019 рік - 6891 шт.; 2020 рік – 1533шт. [131] (див. Додаток В).

Аналіз статистичних даних у діаграмі 1, дозволяє зробити висновок про перманентне зниження кількості адміністративних правопорушень, а отже підвищення рівня законності та правопорядку особового складу Збройних Сил України. Зовнішня військова агресія це негативне явище, але вона сприяє підвищенню рівня відповідальності, правової культури, активної громадянської позиції у бійців [132, с. 112]. Адже зовнішня агресія зумовлює потребу внутрішнього миру.

Також існують інші важливі чинники, які сприяють зменшенню кількості правопорушень серед військовослужбовців. Наприклад, запровадження інституту військових адміністративних правопорушень після прийняття Верховною Радою України у лютому 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [133]. У зв'язку з цим Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».

Важливим кроком стало рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України», затверджене Указом Президента України № 555\2015 від 24 вересня 2015 року [104]. Окрім того 21 червня 2018 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про національну безпеку України», у якому вперше поняття «воєнна безпека України» визначено на державному рівні [103].

У 2014 році було створено органи військової прокуратури – Головна військова прокуратура (структурний підрозділ Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів, військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури [134].

У 2018 році затверджено новий напрям наукових досліджень (в межах спеціальності «Право») 2.13 «Право національної безпеки і військового права» (наказ Міністерства освіти і науки України № 1477 від 28 грудня 2018 р.).

Однак 19 вересня 2019 року Верховна Рада України ухвалила законопроект №1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», за яким передбачено ліквідацію військових прокуратур і, відповідно, посади головного військового прокурора [135].

Одним із найбільш суперечливих нововведень у законодавстві є ліквідація військової прокуратури, яка є відносно самостійною спеціалізованою підсистемою прокуратури, що має власну ієрархію та номенклатуру посад. Проте, аналіз чинного законодавства про прокуратуру, свідчить про те, що ліквідація військових прокуратур не зовсім означає обмеження або послаблення функцій прокуратури у стратегічній військовій сфері, оскільки закон надає Генеральному прокурору право, у випадку необхідності, створювати спеціалізовані прокуратури у якості структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури та окружної прокуратури. Зазначена законодавча конструкція передбачає можливість створення цивільного аналогу мілітаризованих військових прокуратур, більш адаптованих до розслідування справ про вчинення військових злочинів або інших типів спеціалізованих прокуратур у найважливіших сферах прокурорської діяльності.

Втратив чинність також Додаток до Закону «Про прокуратуру», який регламентує найменування, місце знаходження та територіальну юрисдикцію військових прокуратур. Його існування передбачало, що створення, реорганізація чи ліквідація та зміна меж компетенції будь-якого органу прокуратури були можливі лише шляхом внесення змін до Закону «Про прокуратуру», процес якого був неефективним і довготривалим.

На думку автора, збереження системи військових прокуратур фактично втратило доцільність із початком роботи Державного бюро розслідувань та передачі йому на законодавчому рівні повноважень у сфері досудового розслідування військових злочинів [136].

Необхідним кроком для утвердження режиму законності і правопорядку має стати утворення військових судів як системи спеціалізованих судів у

судовій системі України з вирішення кримінальних, адміністративних справ, а також розгляду справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців, військової поліції. Військова юстиція – не рудимент радянських часів. В тому чи іншому вигляді вона працює в багатьох країнах світу, в тому числі і тих, які входять до складу Північноатлантичного альянсу [137]. Військова юстиція – це не тільки військова прокуратура, а й військові суди і військова поліція [138, с. 152].

Причиною, яка обумовлює необхідність реформування системи військової юстиції є, зокрема, і стрімке збільшення кількісного складу Збройних Сил, втручанням РФ у внутрішньополітичні процеси нашої держави, проведенням АТО та ООС, тощо. Судова практика свідчить про неспроможність з об'єктивних причин новостворених підрозділів Національної поліції, органів Державного бюро розслідувань здійснювати розслідування правопорушень, вчинених військовими відповідно до принципів підслідності, визначеної КПК України. Тому створення органів військової поліції необхідно провести шляхом реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Новостворений орган необхідно наділити повноваженнями щодо попередження, виявлення, запобігання і припинення, розслідування, розкриття та профілактики злочинів, вчинених військовослужбовцями.

Військові суди існували в нашій державі до 2010 року. Міністерство оборони України періодично порушує питання про створення військової поліції, проте воно ще не вирішене. У той же час зарубіжний досвід переконливо доводить, що лише цілісна система правоохоронних військових органів та їх злагоджена взаємодія дозволяють успішно відстоювати верховенство права і законність в військовій сфері.

Зараз одним з основних аргументів, які наводять противники існування в Україні військової прокуратури і військових судів, є знищення рудиментів СРСР і перехід до стандартів НАТО. Проте у складі НАТО є група держав з узгодженою системою військових судів. Наприклад, в США Американська система військової юстиції діє з 1806 року і керується Єдиним кодексом

військової юстиції. Існує три групи військових судів: дисциплінарний військовий суд, що вирішує справи щодо осіб рядового та начальницького складу, які вчинили незначні правопорушення; спеціалізований військовий суд – розглядає справи і про адміністративні правопорушення і про військові злочини, проте обмежений в призначенні покарань (до шести місяців позбавлення волі або трьох місяців виправних робіт); загальний військовий суд може розглядати усі справи про злочини, вчинені військовослужбовцями, а також справи громадян, які співпрацюють з Збройними Силами США, або тих, що підлягають військовій юрисдикції в зв'язку з умовами військового часу. Цей суд має право визначити будь-яку міру покарання згідно із законом, у тому числі смертну кару чи довічне ув'язнення. Вищою апеляційною інстанцією для військових судів є військово-апеляційний суд ВС США [139].

Керуючись міжнародним досвідом, Україна прийняла рішення про організацію судоустрою за принципом спеціалізації, у державі вже діють Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд.

В умовах проведення Операції Об'єднаних Сил із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації особливого політичного значення набувають питання доцільності відродження військового судочинства. У мирний період розвитку незалежної України в суспільстві сформувалася необгрунтована ілюзія щодо недоцільності існування збройних сил у надмірній кількості, системи органів військової юстиції і військового призову загалом [140].

Лише в періоди внутрішньої чи зовнішньої загрози державному суверенітету та за наявної реальної небезпеки для державної цілісності України, з настанням особливого періоду органи державної влади активно декларують підтримку ідеї відродження військової юстиції для забезпечення обороноздатності держави [137].

Крім того, до Верховної Ради України вносилися декілька законопроектів про відновлення системи військової юстиції, зокрема проекти законів № 1896

від 30.01.2015 року, № 2557 від 06.04.2015 року, № 8392 від 22.05.2018 [141-143].

Аналіз зазначених законопроектів свідчить про наміри керівництва держави відновити систему військових судів в Україні, дотримуючись європейських засад і принципів правосуддя. Однак жоден із проектів з об'єктивних процесуальних причин на даний час не пройшов усі стадії законодавчого процесу.

Разом з тим висновок експерта Ради Європи, генерального секретаря Міжнародної асоціації суддів Джакомо Оберрто щодо «Концепції удосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів» в Україні варто військові суди, враховуючи особливі правила, яких вони мають дотримуватись, та особливості справ, які вони розглядають [144].

Крім того матеріали судової практики свідчать про нагальну необхідність створення військових судів для покращення доступу до правосуддя, а також для об'єктивного, неупередженого та фахового вирішення цивільних спорів або розгляду кримінальних справ.

На сьогодні розгляд судових справ щодо військовослужбовців, які розглядаються територіальними судами, проводиться в останню чергу. Навіть розгляд найпростіших справ цієї категорії триває по декілька років. Такий розгляд проводиться всупереч принципів ефективності, оперативності та невідворотності покарання, підриває віру військовослужбовців у справедливий суд. Причина цього – непомірне навантаження на суддів, а також їх неналежна компетентність у питаннях військового права, неналежна регламентація порядку прийняття рішень командирами в умовах бойових дій, виконання цих рішень військовими тощо. До того ж, важливою проблемою є відсутність єдиної судової практики у справах про злочини, вчинені військовослужбовцями. Адже в Єдиному державному реєстрі судових рішень є вироки, у яких встановлені покарання, наприклад, за самовільне залишення військової частини вчинені за однакових умов – від найменшого розміру штрафу і до десяти років

позбавлення волі. Існують суттєві проблеми і при кваліфікації військових злочинів.

Тому ми пропонуємо створення трьохінстанційної структури військових судів (перша, апеляційна та касаційна інстанції), яка повністю базується на принципах побудови судової системи України і буде максимально ефективною за наявного воєнного конфлікту на Сході України.

До військових судів першої інстанції належать окружні військові суди», апеляційна інстанція – Апеляційний військовий суд регіону, касаційний військовий суд – Судова палата з розгляду справ військовослужбовців Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Касаційною інстанцією для справ про адміністративні порушення військовослужбовців України стане Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду. (див. Додаток Г).

Підвідомчість військових судів поширюється на наступні категорії справ: розгляд кримінальних справ про злочини військовослужбовців, що передбачені главою XIX ККУ; про усі кримінальні злочини, вчинені військовослужбовцями, у тому числі – у співучасті з цивільними особами; про кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, при виконанні ними своїх службових обов'язків; розгляд справ про адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» Кодексу України про адміністративні правопорушення; розгляд адміністративних справ у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, пов'язаних з прийняттям, проходженням та звільненням з військової служби.

На думку автора, трохрівнева система військових судів, наділена широкими повноваженнями, що створюється і функціонує на основі міжнародного досвіду, у кінцевому результаті призведе до таких головних наслідків: підвищення якості правосуддя; розвантаження судів загальної юрисдикції, які сьогодні мають на розгляді надзвичайно велику кількість справ; дасть змогу більш об'єктивно, компетентно та ефективно розглядати військові спори, наблизеними професійно і територіально судами та суддями.

Такі основні засоби зміцнення законності і правопорядку у Збройних Силах України. Найбільша ефективність може бути досягнута лише при правильному їх поєднанні і вмілому застосуванні в повсякденній діяльності із забезпечення високої і постійної бойової готовності військ.

Період з 2014 по 2020 роки став періодом формування нових правових механізмів забезпечення законності і правопорядку, а також якісного оновлення законодавства про військову службу, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Нові закони, зміни у діюче законодавство, законопроекти у сфері національної безпеки і оборони України – це актуальні, ефективні, перевірені війною і часом нормативно-правові акти, в яких ліквідовано формальний декларативний характер законодавства минулих років.

Отже, у військовій сфері створюються і діють спеціальні суб'єкти, на які покладено функцію забезпечення законності та правопорядку в Україні. В свою чергу, до їх числа можна віднести, зокрема, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, командирів військових частин, органи військової прокуратури, підрозділи юридичної служби Міністерства оборони України, органи Державного бюро розслідувань, органи військової контррозвідки Служби безпеки України. Однак складнощі у визначенні суб'єктів забезпечення правопорядку в Збройних Силах України створює той факт, що їх перелік нормативно не визначений. Тому процедура забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях потребує наявності цілісної системи уповноважених суб'єктів, наділених відповідними державно-владними функціями.

Висновки до розділу 2

1. Військова служба правопорядку виконує великий обсяг правоохоронної діяльності у сфері забезпечення законності й правопорядку у Збройних Силах України. У своїй роботі вона взаємодіє з юридичною службою Міністерства оборони України. Передусім остання бере участь у юридичному забезпеченні діяльності Військової служби правопорядку, здійснює заходи, спрямовані на підвищення рівня правових знань особового складу Військової служби правопорядку, аналізує матеріали, які надійшли від Військової служби правопорядку, що характеризують стан дотримання законності у Збройних Силах України тощо.

2. Законотворцями пропонується реформувати Військову службу правопорядку у військову поліцію. За цих умов необхідно на законодавчому рівні чітко визначити її функції і компетенцію та відмежувати від повноважень інших органів правопорядку. Визначено, що військова поліція – це військовий правоохоронний орган, який повнен мати такі розширені функції: забезпечення виконання законодавства України військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними військових зборів; запобігання і виявлення кримінальних злочинів та адміністративних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також службовцями Міністерства оборони України і Збройних Сил України, їх розкриття, профілактика та припинення; забезпечення безпеки руху військових транспортних засобів, захисту прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців; захист військового майна від протиправних посягань; участь у протидії диверсіям і терористичним актам; припинення протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах.

3. Основними завданнями діяльності Військової служби правопорядку повинні надалі бути забезпечення верховенства права і зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення основних прав військовослужбовців. Для реалізації вказаних

завдань необхідне відповідне укомплектування військових частин та підготовка особового складу Військової служби правопорядку, забезпечення військ бойовою технікою й іншими засобами для успішного виконання поставлених завдань, дотримання дисципліни, належний соціальний і правовий захист військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

4. З метою забезпечення правопорядку в зоні проведення ООС, необхідно на нормативному рівні затвердити положення, відповідно до яких до завдань підрозділів Військової служби правопорядку будуть віднесені: 1) допомога правоохоронним органам у попередженні та оперативному виявленні злочинів, інших правопорушень; 2) контроль за недопущенням втягнення у злочинну діяльність певних категорій осіб, особливо неповнолітніх; 3) створення перешкод росту кримінального насильства та запобігання порушенням прав жителів населених пунктів, що відносяться до зони проведення ООС; 4) запобігання корупції та економічним злочинам, зокрема, серед військовослужбовців; 5) протидія незаконному обігу вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин; 6) запобігання та протидія незаконному обігу наркотичних засобів; 7) боротьба з сепаратизмом і тероризмом, активізація роботи з документування осіб, причетних до незаконних озброєних формувань; 8) забезпечення безпеки дорожнього руху та контроль за перевезеннями військовослужбовців, полонених, евакуйованих осіб, вантажів на цій території тощо.

5. У роботі доведено, що основними шляхами формування режиму законності і правопорядку в Збройних Силах України є: правове виховання; видання наказів та інших правових актів; постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень; розгляд пропозицій, заяв, скарг; проведення службового розслідування; притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

6. Встановлено, що правова робота у Збройних Силах України – це діяльність органів військового управління, посадових осіб, армійської

громадськості, військової юстиції, спрямована на зміцнення законності і правопорядку.

7. Зроблено висновок про зафіксоване статистично перманентне зниження кількості адміністративних правопорушень, а, отже, підвищення рівня законності та правопорядку особового складу Збройних Сил України у період з 2014 до 2020 року.

8. У результаті дослідження запропоновано систему військових судів: перша інстанція – окружні військові суди, апеляційна інстанція – Апеляційний військовий суд регіону, касаційний військовий суд – Судова палата з розгляду справ військовослужбовців Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Касаційною інстанцією для справ про адміністративні порушення військовослужбовців України повинен стати Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

3.1. Правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері

В сучасній правовій науці та нормативно-правовій базі України відсутнє однозначне трактування правопорядку у військовій сфері. Залишається несформованим поняття правового регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

Автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України визначили військовий правопорядок як сукупність таких, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства [145]. Л. Зіняк під «міжнародно-правовим військовим співробітництвом України» розуміє комплекс організаційно-правових заходів держави, спрямованих на участь у міжнародних правовідносинах з метою посилення національної обороноздатності, а також зміцнення та захисту міжнародного миру та безпеки, що реалізується шляхом залучення Збройних Сил України та здійснюється на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права з урахуванням її міжнародних зобов'язань [146]. З цього визначення відповідно до предмету дискусії ми можемо визначити такі чіткі нормативні позиції:

1) основною метою міжнародного військового співробітництва є посилення національної обороноздатності, зміцнення та захист міжнародного миру та безпеки;

2) для реалізації основних завдань міжнародно-правового військового співробітництва залучаються Збройні Сили України;

3) юридичною базою міжнародно-правового військового співробітництва України виступають загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні зобов'язання держави.

Коментуючи запропоноване визначення відмічаємо, що автор провів велику узагальнюючу роботу, але не врахував, що чинне позитивне право України та інші правові засоби також виступають своєрідним регулятором основ встановлення міжнародного співробітництва у військовій сфері. Крім цього, своїм завданням міжнародно-правова військова співпраця має і впорядкування суспільних відносин, у результаті якого вони приводяться в чітко визначену систему. У свою чергу, правове регулювання міжнародного співробітництва у військовій сфері має за мету забезпечити належний рівень відносин між Україною, її органами та іншими державами, їх відповідними органами, а також між Україною та міжнародними організаціями.

Тому правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері визначаємо як систему нормативно-правових актів, що комплексно впорядковує процедури організації співпраці Збройних Сил України з відповідними органами інших держав, а також України з міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

У цілому правові підстави організації співробітництва Збройних Сил України з відповідними органами інших держав регламентовані положеннями Конституції України, Закону України «Про оборону України», Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про Збройні Сили України», Закону України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», Воєнної доктрини України, Стратегічного оборонного бюлетеня України, інших актів законодавства. З наведеного слід відмітити, що увесь масив

нормативно-правового регулювання співробітництва Збройних Сил України можемо умовно поділити на: 1) зовнішню сферу, яка створюється за межами Збройних Сил України (Конституція України, закони та постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні договори та угоди України), але до створення якої Міністерство оборони України та Збройні Сили України мають пряме відношення, безпосередньо розробляючи або беручи участь у розробці проектів тих чи інших нормативних актів; 2) внутрішню сферу, тобто відомчу нормативну базу, в якій належить значне місце Міністерству оборони України.

Фактичним підґрунтям всіх процесів, що відбуваються у державі, є Конституція України, хоча її положення прямо не стосуються міжнародного військового співробітництва щодо забезпечення правопорядку. Проте, стаття 8 закріплює принцип верховенства права [1]. В контексті нашого дослідження даний принцип відображається у створенні таких міжнародних військово-правових відносин, де всі сторони діятимуть лише в межах права та у відповідності до закону при організації і проведенні взаємоузгодженого співробітництва з відповідними органами інших держав.

Однією з концептуальних засад міжнародного співробітництва з питань військового правопорядку є стаття 9 Основного Закону, яка встановлює необхідність відповідності міжнародних договорів, які укладаються, нормам Конституції України, а у разі наявності суперечностей, їх укладення стає можливим лише після внесення відповідних змін до Конституції України [1]. Зазначимо, що внесення змін до Основного Закону не повинне викликати загрози національним інтересам та безпеці України. Тобто забороняється здійснювати міжнародну військову співпрацю щодо забезпечення правопорядку, базуючись на міжнародній угоді, що може порушувати норми Конституції.

Принагідно слід зауважити, що стаття 19 Конституції України утверджує засади правового порядку, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Зважаючи на дослідження

міжнародного співробітництва Збройних Сил України щодо військового правопорядку, дане положення означає заборону закріплення у міжнародних угодах права посадових осіб Збройних Сил, які наділені владними повноваженнями, примушувати підлеглих виконати певні дії, які матимуть протиправний характер.

Одним із ключових нормативно-правових актів законодавчого рівня є Закон України «Про оборону України». У статті 10 законодавець покладає функцію здійснення міжнародного співробітництва за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, з питань цивільно-військових відносин з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями в межах компетенції на Міністерство оборони України [59]. Закріплення даного виду діяльності слугує фундаментом для подальшої деталізації особливостей організації і процедури міжнародного співробітництва з питань забезпечення правопорядку в інших нормативно-правових актах, з огляду на безпосередню роль Міністерства оборони України у забезпеченні належного функціонування Збройних Сил України в реалізації покладених на них завдань.

Окремі аспекти міжнародного співробітництва Збройних Сил України містить Закон України «Про Збройні Сили України». Автори цього Закону обґрунтовували необхідність його прийняття потребою забезпечення воєнної безпеки та оборони України, а також усвідомленням відповідальності України з підтримання міжнародної стабільності [101]. Для нашого дослідження значення даного закону полягає в тому, що в ньому визначаються базові засади щодо міжнародного військового співробітництва.

Аналіз положень даного закону в контексті предмету нашої роботи дозволяє зробити такі узагальнення:

- 1) правовою підставою участі Збройних Сил України у міжнародному співробітництві, зокрема, їх підрозділів, військових частин і з'єднань слугують міжнародні договори України та визначене законодавство України (стаття 1);

- 2) визначаючи повноваження Міністерства оборони України у сфері управління Збройними Силами України, законодавець закріпив право Міністерства реалізовувати міжнародне співробітництво за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками (стаття 10);
- 3) особливої уваги заслуговує те, що держава встановила гарантії правового і соціального захисту тих військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних, котрі стали особами з інвалідністю, пропали безвісти, загинули під час виконання службових обов'язків в порядку військового співробітництва за межами України (стаття 16);
- 4) положення Закону корелюються з відповідними нормами інших законів, що формує належні правові умови для організації міжнародної взаємодії у військовій сфері з приводу забезпечення правопорядку;
- 5) зважаючи на особливу роль та важливість міжнародної співпраці Збройних Сил України, специфіку покладених на дане військове формування завдань, вважаємо за доцільне закріпити усі питання, що стосуються міжнародного військового співробітництва, у форматі окремого розділу закону, трансформували не зовсім дієву практику встановлення окремих положень у різних частинах закону.

Базові засади формування, організації підготовки та порядок направлення підрозділів Збройних Сил України для міжнародного військового співробітництва з питань правопорядку визначені і Законом України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» [147]. Проаналізуємо його з метою встановлення питань пов'язаних із співробітництвом. Перш за все, закон передбачає чіткий зміст міжнародних договорів, на основі яких відбувається міжнародна військова співпраця. Відтак, у міжнародній угоді про співробітництво України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері, серед іншого, зазначається: мета, порядок і строк перебування підрозділів Збройних Сил України на території цих держав; характеристика правового статусу осіб військового і цивільного персоналу; конкретні межі дислокації; фінансові, матеріально-технічні та інші питання,

пов'язані із забезпеченням перебування підрозділів; виплату компенсаційних сум особам військового і цивільного персоналу, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювань, пов'язаних з участю у спільних військових навчаннях та маневрах у рамках військового співробітництва. По-друге, положення статті 10 Закону передбачають спеціальну підготовку і навчання у визначених навчальних центрах та військових навчальних закладах осіб військового і цивільного персоналу підрозділів Збройних Сил України, що направляються до інших держав для здійснення співробітництва. Коментуючи даний закон відмітимо, що в результаті закріплення принципів положень міжнародної взаємодії держава не лише сформувала формально-юридичну основу співпраці, а й підтвердила свою рішучу позицію у готовності розв'язання міждержавних питань, а також запозичення позитивного міжнародного досвіду у формі міжнародного співробітництва для удосконалення та підвищення рівня законності і правопорядку у військовій сфері.

Поряд із зазначеними законами, питання міжнародного військового співробітництва врегульовані Законом України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». Позитивним аспектом є те, що його положення містять вичерпний перелік та характеристику мети, з якою збройні сили інших держав можуть перебувати на території України. Відтак, однією із цілей стаття 3 Закону визначає участь у спільних з підрозділами Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань військових навчаннях та інших заходах щодо вдосконалення бойової підготовки військ, обміну досвідом у рамках домовленостей (договорів) про міжнародне військово-співробітництво, в тому числі для підготовки спільних військових підрозділів, створюваних в рамках військового співробітництва за міжнародними договорами України [148]. В контексті нашого дослідження норми даного закону мають важливе значення з огляду на той факт, що передбачають серед іншого й вимоги, яким повинен відповідати міжнародний договір України про допуск підрозділів

збройних сил інших держав на територію України з метою співробітництва щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері. Визначаючи чітку структуру і зміст таких договорів, а також підстави для їх денонсації на законодавчому рівні, держава утверджує намір сприяти якнайкращому забезпеченню правопорядку в Збройних Силах України та захисту інтересів України.

Логічним продовженням курсу на військове співробітництво України з іншими державами, що уможливило запозичення міжнародного досвіду щодо забезпечення правопорядку, стало закріплення відповідного положення у Законі України «Про національну безпеку України» [7]. Його роль полягає у тому, що стаття 3 передовим національним інтересом встановлює розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами у сфері національної безпеки та оборони.

Інтегральною частиною законодавства, що визначає особливості організації міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері, є підзаконні нормативно-правові акти прийняті Президентом України, Кабінетом Міністрів України, а також відомчі нормативно-правові акти Міністерства оборони України. Слід зазначити, що здебільшого вони лише конкретизують окремі цілі та напрями міжнародного співробітництва. Якщо проаналізувати зміст основних правових документів підзаконного рівня (наприклад, Укази Президента України: «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»» [105], «Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2000 році в рамках військового співробітництва для участі у багатонаціональних миротворчих навчаннях «Кооператив Партнер – 2000», «Щит миру – 2000» та «Козацький степ» [149], «Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України» [150], «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік» [151], «Про Порядок внесення і розгляду пропозиції щодо допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України для участі у спільних

військових навчаннях» [152], «Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2003 році для участі у багатонаціональних військових навчаннях» [153]), можемо засвідчити такі основні положення, що стосуються міжнародного співробітництва України у військовій сфері: по-перше, це закріплення основних напрямків міжнародної співпраці; по-друге, це формування стратегічних напрямів розвитку системи органів правопорядку, по-третє, це безпосереднє встановлення курсу на рівноправне військово-співробітництво з усіма зацікавленими державами-партнерами.

Особливої уваги в дослідженні організації міжнародного військового співробітництва заслуговує відомче правове регулювання. З цього приводу справедливо зазначали науковці Коропатнік І. М. та Кузьмич І. І., що відомчі нормативні правові акти не тільки уточнюють механізм здійснення функцій органів виконавчої влади, але й організаційно забезпечують реалізацію актів вищих органів державної влади. Недивлячись на те, що сьогодні превалує загальноправовий принцип верховенства закону, нормативним правовим актам міністерств приділяється чимале значення [154, с. 49]. В системі відомчих документів також є накази, якими закріплені деталі процесів організації та здійснення в межах повноважень Міністерства оборони України та Збройних Сил України міжнародного співробітництва з відповідними органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Це, зокрема: Наказ Міністерства оборони України № 665 від 19.12.2017 року «Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України» [155], Наказ Міністерства оборони України від 25.05.2018 року № 238 «Про затвердження змін до наказу Міністерства оборони України від 15.12.2017 року № 665» [156], Наказ Міністерства оборони України № 266 від 28.05.2019 року «Про затвердження Положення про Департамент воєнної політики, стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства оборони України» [157], Наказ Міністерства оборони України від 24.10.2019 року № 549 «Про затвердження змін до Порядку організації та

здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України» [158] та інші.

Важливість вищезазначених наказів Міністерства оборони полягає у предметі їх регулювання, що безпосередньо стосується міжнародного військового співробітництва з питань правопорядку. Проаналізуємо Наказ Міністерства оборони України № 665, що затверджує Порядок організації та здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройних Сил України (далі – Порядок), з метою встановлення питань пов'язаних із взаємодією. Порядок складається з п'яти розділів, що розкривають: організацію міжнародного співробітництва Міністерства оборони України та Збройних Сил України, планування, процедуру та звітування щодо здійснення заходів міжнародного співробітництва. Поряд із цим, зазначається, що міжнародне співробітництво реалізується для забезпечення національних інтересів у воєнній сфері та здійснюється у трьох видах: двосторонньому, багатосторонньому та з міжнародними організаціями. Відповідно до пункту 14 Розділу II «Організація міжнародного співробітництва Міністерства оборони України та Збройних Сил України» Порядку, передбачені форми, у яких може здійснюватись міжнародне співробітництво з питань правопорядку:

- візити;
- переговори;
- дипломатичні прийоми;
- робочі зустрічі;
- консультації;
- відвідування військових та інших об'єктів;
- конференції, симпозіуми, семінари, брифінги, виступи;
- багатонаціональне навчання;
- спостереження за проведенням військових навчань;
- оперативне чергування у складі багатонаціональних військових формувань;

- виставки (презентації), спостереження за демонстрацією нових видів озброєння і військової техніки, які прийняті на озброєння;
- інспекції;
- місії спостережних польотів, сертифікація літаків спостереження;
- надання літаків спостереження в оренду;
- навчання (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування) за кордоном та в Україні;
- фахова (теоретична та практична) допомога іноземними спеціалістами (радниками) [155].

Отже, відомче регулювання значною мірою створює умови для якісного функціонування усієї системи міжнародного співробітництва, а також реалізації міжнародних військових заходів з питань правопорядку. Практично, беручи до уваги дану частиною правового регулювання міжнародної співпраці, Збройні Сили України можуть послідовно та ефективно організовувати співпрацю з відповідними органами інших держав, а також з міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

Особливий правовий інтерес в контексті дослідження правового регулювання міжнародного співробітництва щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері викликає двостороння військова співпраця. За даними, наведеними у Чотирнадцятому виданні бюлетеня «Біла книга - 2018. Збройні Сили України», підготовленому авторським колективом Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України, найбільшою активністю та результативністю у 2018 році відзначився двосторонній воєнно-політичний діалог з оборонними відомствами США, Канади, Великої Британії, Литовської Республіки, Республіки Польща [159]. У зв'язку із зазначеним, проведемо огляд особливостей регулювання та здобутків зазначеного напряму співробітництва з вказаними державами, що стосується забезпечення військового правопорядку.

Правовою підставою міжнародної військової співпраці України та Сполучених Штатів Америки виступають Меморандум про взаєморозуміння і

співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки від 27 липня 1993 року [160], Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми для керівного складу військово-повітряних сил від 12 червня 1996 року [161], Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері від 8 грудня 1999 року [162], Угода між Міністерством оборони України та Міністерством військово-повітряних Сил Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів від 24 квітня 2008 року [163]. Проаналізуємо їх детальніше з метою встановлення зв'язків з предметом нашого дослідження.

Окремо звернемо увагу на положення Меморандуму про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки, що був підписаний 27 липня 1993 року. Необхідно вказати, що документ встановлює невичерпний перелік форм, в межах яких здійснюватиметься міжнародна військова співпраця. Так, з метою організації взаємодії з питань правопорядку у військовій сфері передбачено:

- обмін візитами на щорічній основі між Міністром оборони України та Міністром оборони Сполучених Штатів поперемінно до кожної країни;
- регулярні зустрічі Двосторонньої Робочої Групи з питань оборонного співробітництва поперемінно в Україні та Сполучених Штатах, на яких серед іншого будуть аналізуватися питання розширення відносин;
- регулярний обмін візитами між Начальником Управління Військової Стратегічної Розвідки Міністерства оборони України і Директором Оборонного Розвідувального Управління Сполучених Штатів;
- обмін візитами оборонних делегацій для обговорення сфер інтересів, таких як: будівництво житла, оборонний бюджет, охорона навколишнього

середовища, перехід військовослужбовців до цивільного життя та розвиток збройних сил;

- візити військових делегацій для участі в конференціях, симпозиумах, семінарах та курсах, що проводяться обома сторонами для обговорення питань національної безпеки;

- виконання існуючої Міжнародної програми військової освіти та підготовки кадрів (IMET);

- обмін візитами між Начальником Головного Штабу та Головою Комітету Начальників Штабів;

- бесіди між співробітниками Головного Штабу та Комітету Начальників Штабів;

- обмін візитами між відповідними командуючими видами збройних сил та іншими провідними військовими керівниками обох країн;

- обмін візитами військових делегацій для обговорення питань, які становлять взаємний інтерес, таких як військове право, організація і забезпечення роботи тилу, командування та управління, медичне обслуговування, воєнна наука та історія;

- обмін візитами делегацій офіцерів середньої ланки;

- обмін візитами кораблів, літаків, підрозділів сухопутних військ;

- встановлення стосунків між військово-навчальними закладами з метою обміну викладачами і слухачами, матеріалами і досвідом у навчанні та підготовці кадрів [160]. Відтак, в рамках даного Меморандуму відбулись спільні українсько-американські навчання «Sea Breeze – 2019». У північно-західній частині Чорного моря. Під час навчань військові виконали завдання за стандартами НАТО – на землі, у воді, під водою та в повітрі. У практичних діях сили Морської охорони та прикордонної авіації візьмуть участь у двох тактичних групах (у групі швидкісних патрульних катерів і багатонаціональної групи), де по черзі головуватимуть керівники навчань – Україна і США [164].

Важливою подією у розвитку двосторонніх відносин України та Сполучених Штатів Америки стало підписання 8 вересня 2016 року «Концепції

розвитку партнерства між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки на п'ятирічний період». В межах даного документу передбачено чотири основні завдання: зміцнення обороноздатності України, реалізація оборонної реформи з метою створення сучасних Збройних сил, удосконалення процесів оборонного планування, заснованого на можливостях і управління оборонними ресурсами з метою формування, підготовки, розвитку і забезпечення військ, покращення співпраці в галузі оборонних технологій і підтримка інтеграції оборонного сектора [165].

Таким чином, вважаємо, що встановлені форми і напрями співробітництва створюють ефективну основу в контексті прогнозування військового потенціалу України та налагодження тісних контактів пов'язаних із оптимізацією військових спроможностей. При цьому вказана сфера співпраці є принципово важливою в системі забезпечення правопорядку в Збройних Силах України, адже дозволяє переймати досвід успішного вирішення проблем, що стосуються законності.

У свою чергу інші зазначені угоди, укладені між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки у сфері програм та проектів міжнародної військової допомоги, закріплюючи намагання розвивати військову освіту, здійснювати обмін досвідом, підготовку кадрів, сприятимуть розбудові Збройних Сил України, кращому утворенню правопорядку та дисципліни в їх структурі.

Дослідимо і наявне регулювання міжнародного співробітництва Збройних Сил України із Збройними Силами Канади, з огляду на високу результативність даної двосторонньої взаємодії. Основоположною правовою базою здійснення військового міжнародного співробітництва виступають:

- Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою від 24 жовтня 1994 року [166];
- Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини від 24 жовтня 1994 року [167];

- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків від 24 листопада 1994 року [168];

- Технічна угода між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони і Збройних Сил Канади щодо проведення заходів військової підготовки в Україні від 20 липня 2015 року [169];

- Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади від 3 квітня 2017 року [170].

Загалом відмітимо, що перші дві угоди закріпили основу співробітництва, що ґрунтується на добрій волі виконання зобов'язань і розвитку добросусідства в процесі взаємин та має регулярний характер. Крім того, стаття 12 Угоди про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою прямо встановила постійні контакти та обміни між державами, що стосується досвіду та інформації про їхні військові доктрини та інші питання, що становитимуть інтерес для військових, на основі окремих угод та домовленостей, які будуть укладені між ними [166]. У свою чергу стаття 2 Угоди між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини передбачає спільну розробку щорічної Програми двосторонніх військових стосунків виконавчими органами сторін [167]. Переконані, що зазначені основи співпраці сприятимуть успішнішому виконанню завдань збройного захисту держави, а обмін досвідом підвищить рівень військової дисципліни, яка забезпечує виконання завдань, покладених на Збройні Сили України та Військову службу правопорядку зокрема.

Аналізуючи Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків (далі – Меморандум) [168], відзначимо дві вагомні для нашого дослідження ознаки:

1) з метою належної реалізації Угоди між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини, Меморандум врегульовує адміністративні умови порядку виконання Програми двосторонніх військових стосунків;

2) загальні положення закріпили умови і частоту двосторонніх військових заходів.

Окрему увагу слід приділити розгляду Технічної угоди між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони і Збройних Сил Канади щодо проведення заходів військової підготовки (далі – Технічна угода) з метою дослідження аспектів, що стосуються забезпечення правопорядку у військовій сфері. Перш за все, технічна угода закріплює такі цілі проведення військової підготовки, що відображають особливості змісту військового правопорядку. Зокрема, статтею 3 передбачено: підвищення тактичних навиків військовослужбовців Збройних Сил України під керівництвом військовослужбовців Департаменту національної оборони Канади і Збройних Сил Канади; сприяння взаєморозумінню, довірі, досягнення ефективності, професіоналізму і постійної співпраці між військовослужбовцями Департаменту національної оборони Канади і Збройних Сил Канади та військовослужбовцями Збройних Сил України [169]. По-друге, для реалізації зазначених цілей, пункт 2.3. статті 3 прямо закріплює підготовку Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у формі надання допомоги з удосконалення її організаційної структури. По-третє, Технічна угода передбачає використання нормативних документів у сфері військової освіти в межах Угоди між Державами-учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру» щодо статусу їхніх збройних сил, та Угоди між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил. Зазначене відіграє особливо важливу роль з огляду на те, що це якісно новий рівень регулювання військового правопорядку, що було неодноразово підтверджено практикою провідних країн світу.

Щодо Домовленості про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади, документ передбачає сфери співпраці та їх форми. В контексті покращення рівня військового правопорядку в Збройних Силах України,

дієвими вважаємо сферу військової освіти і підготовки кадрів у формах: навчальних заходів і тренувань; конференцій, практикумів і семінарів; зустрічей наукових експертів.

На продовження розгляду питання правового регулювання найбільш результативного та активного міжнародного співробітництва, дослідимо двосторонню співпрацю із Великою Британією. Правовою основою військового співробітництва України з Великою Британією слугують:

- Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії від 10 лютого 1993 року [171];

- Меморандум про взаєморозуміння з питань військових контактів і співробітництва між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії від 23 вересня 1993 року [172];

- Протокол про подальший розвиток військового співробітництва між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії від 20 лютого 1996 року [173].

Перший документ заклав правові підґрунтя партнерства та співробітництва на основі документів Наради з безпеки і співробітництва в Європі, включаючи Хельсінкський Заключний акт, Паризьку Хартію для нової Європи і Хельсінкський документ 1992 року. Сторони домовились зміцнювати безпеку та довіру у військовій сфері та визнали потребу подальшого розвитку контактів на всіх рівнях між збройними силами та міністерствами оборони. Крім того, пункт 1 статті 9 передбачив ще одну форму взаємодії в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі – в новому Форумі з співробітництва у галузі безпеки [171].

Наступні документи стали логічним продовженням Договору про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії. Відтак, двосторонні акти

безпосередньо встановили види діяльності у процесі здійснення співпраці. В контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговують такі напрями взаємодії, як:

- візити з метою обміну поглядами стосовно воєнних доктрин і концепцій безпеки та реорганізації збройних сил, організації управління військами, діяльності штабів, організації фінансування оборони;

- обмін викладацьким складом і слухачами військових інститутів (коледжів) і академій обох країн з метою зміцнення довіри і співробітництва в галузі оборонних досліджень та військової освіти старших офіцерів; ознайомчі поїздки стратегічних курсів військових академій;

- візити з метою розвитку дружніх відносин між особовим складом збройних сил для обміну досвідом з питань бойової та професійної підготовки;

- консультації та обмін інформацією з питань перенавчання та переорієнтації для подальшого працевлаштування офіцерів, які підлягають звільненню із збройних сил;

- візити з метою обговорення сучасного стану та перспектив розвитку зв'язків в оборонній галузі, налагодження особистих контактів між керівництвом та командною ланкою збройних сил обох країн;

- використання полігонів і учбових центрів для проведення спільних військових навчань і польових тренувань [173; 174].

Відзначимо високий рівень реалізації зазначених видів діяльності у співробітництві України з Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії. Одним із найбільш успішних напрямів співпраці українських та британських військових є спільне проведення двосторонніх та участь у багатосторонніх навчаннях під егідою НАТО. Відзначимо двосторонні навчання «Козацький експрес» і тристоронні навчання із залученням Збройних Сил Республіки Польща «Козацький степ» [174, с. 164]. Ефективна співпраця також підтверджується і тим, що в Україні продовжують працювати британські інструктори у рамках військово-тренувальної місії «Орбітал» (2015-2023), що передбачає проведення фахової підготовки для тисяч українських

військовослужбовців [75]. За програмою тренувального курсу Міністерства оборони Великої Британії в Україні вже було підготовлено більше сімнадцяти з половиною тисяч українських військових [176]. Загальна кількість підготовлених військовослужбовців Збройних Сил України становить понад 7000 осіб, з яких понад 700 – інструктори. Проведено понад 120 курсів. На відміну від інструкторів США, які працюють лише в Яворові, британські інструктори проводять курси в різних гарнізонах на території України, що дає можливість готувати військовослужбовців у місцях їхньої постійної дислокації [177].

Крім того, 23 вересня 2019 року міністр оборони України обговорив з делегацією Великої Британії на чолі з держсекретарем з питань оборони цієї країни перспективні напрями співробітництва між оборонними відомствами обох країн. Сторони визначили пріоритети для подальшої співпраці: реформування системи освіти та підготовки особового складу; реформування Міністерства оборони та Збройних Сил України; співпраця у військово-технічній сфері та впровадженні новітніх технологій [178].

Отже, правовому регулюванню міжнародного співробітництва України з Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії у військовій сфері властивий комплексний конструктивний характер. Співпраця дозволяє впроваджувати євроатлантичні стандарти підготовки фахівців, що слугує одним із напрямів забезпечення належних умов для вдосконалення військового правопорядку в Україні.

Досліджуючи правове регулювання двостороннього військового співробітництва України з Литовською Республікою, наведемо акти, що забезпечують його продуктивну реалізацію. Відтак, серед усієї нормативної бази відмітимо ті, що безпосередньо стосуються питань військового правопорядку:

- Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою від 8 лютого 1994 року [179];

- Угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва у сфері оборони від 13 квітня 2011 року [180];

- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Литовської Республіки щодо реалізації заходів військової підготовки Збройних Сил України від 18 квітня 2016 року [181].

З огляду на бажання розвитку двостороннього військового співробітництва було підписано Угоду між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва у сфері оборони. Сторони визначили основні галузі, в межах яких може відбуватись взаємодія:

- демократичний контроль над збройними силами;
- правове забезпечення збройних сил;
- воєнна політика та стратегія;
- освіта й навчання;
- командування, управління та зв'язок;
- тилове забезпечення.

Наголосимо на тому, що обрано наступні дієві форми здійснення співробітництва за взаємною домовленістю: офіційні візити і робочі зустрічі високого рівня; зустрічі експертів та обмін досвідом у погоджених галузях співробітництва; проведення круглих столів, консультацій, зустрічей, участь в семінарах і конференціях; підготовка військових фахівців на курсах у військових навчальних закладах та шляхом стажування; обмін інформацією й іншими матеріалами. Вважаємо, що обрано належні форми співпраці, оскільки саме такі заходи дають змогу перейняти досвід стосовно забезпечення військової безпеки, що гарантує збройний захист конституційного ладу, незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У свою чергу, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Литовської Республіки щодо реалізації заходів військової підготовки Збройних Сил України послідовно продовжив військові відносини та співпрацю між двома державами. Основною метою підписання документу стало формування напрямів співробітництва і визначення процесу розробки, втілення навчальних та консультативних програм, а також участь особового складу Міністерства національної оборони Литовської Республіки у навчальній та консультативно-дорадчій діяльності з підготовки Збройних Сил України. Крім того, частиною 1 статті 3 сторони закріпили перелік форм участі у навчальних заходах, напрямів навчальних та консультативних програм з військової підготовки, зокрема:

1) військова підготовка (включаючи в першу чергу: базову, колективну, спеціальну військову підготовку);

2) військові консультації щодо: розвитку сил спеціальних операцій; реформування сегмента сержантського складу; реформи системи базової військової підготовки; розвитку можливостей стратегічної комунікації; боротьби з корупцією і аудиту; права у військовій сфері; питань логістики; військової поліції.

3) інші сфери взаємних інтересів в рамках компетенції сторін [181].

Таким чином, значення правового забезпечення військового співробітництва з Литвою полягає в тому, що наявне регулювання двосторонніх відносин створює перспективну ґрунтовну базу для переходу військового правопорядку на якісно новий рівень.

П'ятою державою, з якою відбувається результативне військове співробітництво, виступає Республіка Польща. Огляд особливостей регулювання та здобутків взаємодії, що стосується забезпечення військового правопорядку, дозволяє виділити наступну регуляторну базу:

- Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 року [182];

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки від 16 квітня 2004 року [183];

- Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері оборони від 2 грудня 2016 року [184].

Детальніше необхідно зосередитись на останньому документі, який на відміну від попередніх, безпосередньо та повніше врегульовує питання, що стосуються співробітництва у сфері військового правопорядку. Відтак, аналізуючи Генеральну угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері оборони, виокремимо наступні її особливості:

1) документ створює ефективну договірно-правову основу для поглиблення взаємодії у військовій сфері;

2) сформовано правові підстави для збільшення напрямків військового співробітництва, зокрема, і тих, що сприятимуть трансформації військового правопорядку та дисципліни до європейських стандартів (правове забезпечення діяльності збройних сил; дотримання прав людини під час проходження військової служби; правоохоронні органи у складі збройних сил; проведення науково-дослідних робіт для потреб збройних сил; військова освіта; оборонна політика та планування; військова підготовка; військова соціальна політика);

3) документ матиме позитивний ефект на забезпечення законності у військовій сфері та результативність у поставлених цілях, оскільки передбачає ряд форм співробітництва, що мають прикладний інноваційний характер (обмін інформацією, документацією та матеріалами; спільні військові наукові програми; двосторонні та багатосторонні військові навчання; курси, конференції, навчання, стажування, тренування та симпозиуми, організовані військовими навчальними закладами та вищими військовими навчальними закладами; підготовка юрисконсультів із застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права, правил застосування сили під час збройних конфліктів, антитерористичних операцій, операцій з підтримання миру та

безпеки; офіційні та робочі візити делегацій; візити військової авіації та військових кораблів);

4) встановлені форми співробітництва дозволяють запозичити ефективний досвід Польщі у забезпеченні військового правопорядку.

Відтак, завдяки наявній договірно-правовій базі у 2014 році було утворено Литовсько-польсько-українську бригаду імені Великого гетьмана Костянтина Острозького, метою якої є:

- зміцнення військової співпраці між державами, з метою опанування передовими оперативними стандартами підготовки військ та досягнення оперативної взаємосумісності;

- залучення визначеного комплексу сил та засобів Збройних Сил України до спільних заходів з підготовки штабів, тренувань, навчань для підвищення рівня оперативних спроможностей з метою виконання завдань за призначенням;

- поширення та впровадження сучасних підходів (стандартів) із планування, забезпечення та застосування військ (сил) у загальну систему підготовки Збройних Сил України [185].

Отже, з наведеного аналізу можна констатувати, що правове регулювання міжнародного співробітництва України з оборонними відомствами США, Канади, Великої Британії, Литовської Республіки, Республіки Польща щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері має тенденцію до розширення із двостороннього до багатостороннього, створює належну основу для модернізації Збройних Сил України та трансформації аспектів забезпечення правопорядку до стандартів передових країн.

Продовжуючи розгляд питань регулювання міжнародного співробітництва, важливо поглянути на іншу категорію суб'єктів, з якими здійснюється військове співробітництво України, – міжнародні організації. Реформуванню військового правопорядку в Україні значно сприятимуть загальновизнані європейські стандарти законності і дисципліни. Саме тому, для початку здійснимо огляд правового механізму військового співробітництва

України з Європейським Союзом. Основою співпраці Міністерства оборони України з інституціями Європейського Союзу у військовій сфері є:

- завдання та пріоритети, визначені Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106;

- Робочий план співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС (у сфері Спільної політики безпеки і оборони) [186].

Особливий інтерес в межах нашого дослідження заслуговує стаття 4 Розділу II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відтак результативними цілями для військового співробітництва, що стосується забезпечення правопорядку вважаємо:

- сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності;

- посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози;

- пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на Європейському континенті;

- розвиток діалогу та поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та оборони;

- сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів [187].

Статтею 5 передбачено дієві формати проведення військово-політичного діалогу, які мали практичне втілення. Зокрема, у червні 2006 року відбувся

візит в Україну Генерального директора Військового штабу Європейського Союзу, а у жовтні 2007 року – Голови Військового комітету Європейського Союзу, в ході яких відбулися зустрічі з керівництвом Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України. За результатами візитів та домовленостей, які були досягнуті в ході переговорів, українська сторона розробила пріоритетні напрями співробітництва Збройних Сил України та Європейського Союзу [188, с. 286]. Крім того, 13 травня 2013 року в рамках візиту до м. Брюссель відбулася робоча зустріч першого заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України з Головою Військового комітету Європейського Союзу, у ході якої було обговорено питання щодо розширення військового співробітництва між Збройними Силами України та військовими структурами Європейського Союзу, участь Збройних Сил України в операціях ЄС з врегулювання криз та бойових тактичних групах ЄС [189].

На фоні цього слід зауважити, що активний курс на європейське співробітництво законодавчо закріплене Указом Президента України від 20 квітня 2019 року № 155 «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції». Зокрема, План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, затверджений зазначеним Указом виокремлює діалог з Європейським Союзом та його державами-членами у відповідних сферах співробітництва з метою реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі [190].

Отже, аналіз вищенаведеного свідчить про те, що закріплені цілі і формати співробітництва України з Європейським Союзом мають прикладний ефект та спрямовані на реформування показників діяльності Збройних Сил України до європейських норм. Важливе місце у даному процесі посідає забезпечення військового правопорядку та дисципліни, адже слугує фактично основою усіх перетворень у Збройних Силах України. Саме завдяки комплексній співпраці України з Європейським Союзом вбачаємо можливість результативного впровадження європейських стандартів військової дисципліни

і правопорядку. Разом з тим, пропонуємо посилити роботу щодо запровадження двостороннього військового співробітництва з більшою кількістю країн-членів Європейського Союзу та вдосконалити взаємодію в рамках уже укладених угод.

Звернімо увагу на активізацію Україною конструктивної діяльності, спрямованої на розширення співробітництва з Організацією Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Правовою основою договірних міжнародних військового співробітництва України з НАТО виступають:

- Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору від 13 березня 1995 року [191];

- Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 року [192];

- Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року, від 21 серпня 2009 року [193];

Надзвичайно вагомим, на нашу думку, є положення Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, що стосуються саме військового співробітництва та аспектів забезпечення правопорядку. Серед усього спектру напрямів співробітництва закріплено:

- політичні питання та питання, що стосуються безпеки, зокрема розвитку євроатлантичної безпеки і стабільності, включаючи безпеку України;

- запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі;

- цивільно-військові відносини і демократичний контроль над збройними силами, а також військова реформа в Україні;

- оборонне планування, бюджет, політичні питання, питання стратегії та концепції національної безпеки;

- військове співробітництво між Україною та НАТО і взаємосумісність;

- військова підготовка, в тому числі проведення навчань в рамках ПЗМ на території України і сприяння з боку НАТО українсько-польському миротворчому батальйону;

- сприяння співробітництву у галузі оборони між Україною та її сусідами [192].

Вважаємо, що встановлення таких пріоритетних напрямів максимально сприяє інтенсифікації співробітництва України з НАТО, уможливорює запозичення євроатлантичного досвіду щодо військового правопорядку. Відзначимо також, що документ детально закріплює практичні механізми для консультацій та співробітництва між Україною та НАТО, зокрема, вони будуть втілюватися через:

- зустрічі між Україною та НАТО на рівні Північно-Атлантичної Ради з періодичністю, яка буде визначена за взаємним погодженням;

- зустрічі між Україною та НАТО з відповідними комітетами НАТО за взаємним погодженням;

- взаємні візити високого рівня;

- механізми військового співробітництва, включаючи періодичні зустрічі з найвищими військовими керівниками країн НАТО та заходи в рамках розширеної та поглибленої програми Партнерство заради миру;

- військова місія зв'язку України буде заснована як частина місії України при НАТО в Брюсселі.

Зауважимо, що Робочий план Військового комітету Україна – НАТО також закріплює головні напрями сучасного військового співробітництва щодо: допомоги для підвищення оперативних спроможностей Збройних Сил України та сумісності зі збройними силами країн-членів НАТО і відповідними структурами Альянсу; допомоги оборонним реформам та процесу трансформації Збройних Сил України у відповідності до стандартів та процедур НАТО, розвиток боєздатних сил, спроможних до розгортання, з метою забезпечення їхнього застосування в операціях під проводом НАТО та Силах реагування НАТО [194].

Про високий рівень співпраці України з НАТО засвідчує той факт, що під час Варшавського саміту 2016 року Північноатлантичний Альянс вирішив продовжувати надання стратегічних консультацій та практичної підтримки в галузі реформування безпекового та оборонного сектору України, включаючи заходи, визначені в Комплексній програмі допомоги (КПД), що була ухвалена на засіданні Комісії Україна-НАТО [195].

Принагідно слід зауважити, що засади зовнішньополітичного курсу щодо співпраці з НАТО на законодавчому рівні закріплені статтею 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI, де основою зовнішньої політики визначено поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації [196]. У свою чергу, стаття 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII серед фундаментальних національних інтересів України встановлює інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [7]. Пріоритетним напрямом діяльності Кабінету Міністрів України закріплено реалізацію державною політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО та визнано необхідність опрацювати питання щодо створення національної системи координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)» від 27 грудня 2005 року № 1861/2005 [197].

Крім зазначеного, Постановою Верховної Ради України від 21 листопада 2002 року № 233-IV схвалено «Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО», де виокремлено розвиток і поглиблення співпраці України з НАТО на основі стратегії

інтеграції, інтенсифікацію процесу підготовки України до членства в НАТО як визначальні чинники успішного просування України в забезпеченні національних інтересів та рекомендовано здійснити перелік визначених заходів для підтримки курсу на євроатлантичну інтеграцію [198]. Також відмітимо, що вирішенню аспектів національної системи координації євроатлантичної інтеграції України, співробітництва з НАТО та як наслідок – утворенню Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України як допоміжного органу при Президентові України присвячено Указ Президента України «Питання координації євроатлантичної інтеграції України» від 8 липня 2016 року № 296/2016 [199].

Євроатлантичний курс на співпрацю спостерігається і у Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, введеної в дію Указом Президента України від 22 березня 2017 року №73/2017. У контексті нашого дослідження звернемо особливу увагу на стратегічне завдання створення військової поліції як дієвого правоохоронного органу спеціального призначення, підготовка підрозділів і персоналу якої відбувалася б за стандартами НАТО [200]. Позитивним фактом, що сприяє військовому співробітництву України з НАТО, вважаємо і закріплення серед пріоритетних заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2020 року №203/2020:

- 1) проведення спільно з іноземними експертами держав – членів НАТО аналізу існуючої системи підготовки фахівців сектору безпеки і оборони на відповідність сучасним потребам;
- 2) забезпечення у взаємодії з іноземними експертами держав – членів НАТО підготовки спільних пропозицій щодо оновлення та систематизації підготовки фахівців сектору безпеки і оборони України;
- 3) продовження проведення модульних курсів з підвищення кваліфікації представників центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, залучених до співробітництва з НАТО;

4) забезпечення функціонування Центру цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України за стандартами та процедурами НАТО [201].

Отже, наявне законодавче та договірне регулювання військового співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору дає підстави стверджувати, що така взаємодія є засадничою для переходу Збройних Сил України на євроатлантичні військові стандарти. Значення НАТО полягає у наданні абсолютної можливості набути українським військовим спроможностей, що дозволять не лише відповідати критеріям, необхідним для членства в НАТО та оперативної сумісності з військовими підрозділами та частинами з країн НАТО, але і професійно реагувати на загрози національній безпеці у воєнній сфері, зберігаючи при цьому правопорядок та військову дисципліну. Стратегічно важливим у контексті масштабного переформатування Збройних Сил України вважаємо поглиблення та розширення співпраці саме з НАТО та її країнами-членами.

Отже, правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері визначаємо як систему нормативно-правових актів та адміністративно-правових механізмів, що комплексно впорядковують процедури організації співпраці Збройних Сил України з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері. Правові підстави організації співробітництва Збройних Сил України з відповідними органами інших держав регламентовані положеннями Конституції України, Закону України «Про оборону України», Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про Збройні Сили України», іншими нормативно-правовими актами. Правовою підставою участі Збройних Сил України, зокрема, їх підрозділів, військових частин і з'єднань слугують міжнародні договори України та визначене законодавство України. Відомче регулювання значною мірою створює умови для якісного функціонування усієї системи міжнародного співробітництва, а також реалізації міжнародних військових заходів з питань правопорядку.

3.2. Впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку у Збройні Сили України

Функціонування Військової служби правопорядку у складі Збройних Сил України є основою забезпечення законності та військової дисципліни серед військовослужбовців. Продовжуючи курс на євроатлантичну інтеграцію, враховуючи недостатні можливості наявної системи правоохоронних органів щодо належного запобігання, виявлення і розслідування військових злочинів в умовах агресії Російської Федерації проти України, постає потреба у переформатуванні даного спеціального правоохоронного формування. Більше того, завдання щодо реформування Військової служби правопорядку шляхом створення військової поліції закріплене у Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, введеної в дію Указом Президента України від 22 березня 2017 року №73/2017 [200, с. 16]. Для підготовки у Збройних Силах України вже використовуються 765 стандартів НАТО [194]. Саме тому, для ефективної трансформації Військової служби правопорядку необхідно дослідити та впровадити міжнародний досвід організації правопорядку у партнерах з армій країн-членів Організації Північноатлантичного договору, які активно співпрацюють із Збройними Силами України та сприяють їх реформуванню у зазначеній сфері.

Загалом відмітимо, що військова поліція запроваджена в основних стратегічних партнерів України та більшості європейських держав, які докладають своїх зусиль до оптимізації військового правопорядку в Україні та є членами Організації Північноатлантичного договору. Це підтверджується наступним: 1) Канада допомагає в організації та проведенні курсу застосування сили, надає матеріально-технічну допомогу, консультує з переходу на J-структуру; 2) Чехія надає курси ведення слідства, в планах – курс підготовки спецпризначенців; 3) польські колеги організують курси лідерства та допомагають із втіленням доктрини військової поліції; 4) правоохоронці

Великої Британії проводять курси утримання засуджених, бою в місті та надання першої медичної допомоги; 5) литовські партнери влаштовують курси організації і проведення поліцейських операцій, курси виживання та курси охорони VIP-персон; 6) Данія запрошує на курси підготовки військових поліцейських; 7) колеги із Сполучених Штатів Америки сприяють в наданні матеріально-технічної допомоги [202].

Переконані, що застосовані заходи допоможуть у процесі вирішення питань щодо функціонування військової поліції в Україні, а тому варто проаналізувати досвід згаданих держав щодо функціоналу військової поліції, кадрового забезпечення з метою формування пропозицій щодо впровадження позитивних зарубіжних практик та євроатлантичних стандартів у сферу військового правопорядку в Україні.

Найдавніше процес створення Корпусу військової поліції відбувся у Сполучених Штатах Америки – понад 200 років тому. Його роль полягає у забезпеченні армії солдатами, які є професіоналами у розслідуваннях для захисту, збереження сили та сприяння верховенству права.

Дисципліна поліцейських операцій та методологія функціонування військової поліції формують підхід військової поліції до оперативного середовища та забезпечують основу, для якої проводяться операції військової поліції. Фундаментом усієї діяльності Корпусу військової поліції виступають шість принципів, які слугують в той же час для розробки оперативних концепцій і формування оперативного середовища.

1. Принцип запобігання означає, що військова поліція проводить поліцейські дії таким чином, щоб наголосити на проактивних діях щодо запобігання, стримування злочинів та припинення порушень цивільного порядку. Завданням даного принципу є активність і запобігання злочинності та можливим перебоєм у військових операціях, які загрожують виконанню операцій. Фундаментальним є виявлення злочинної діяльності та сприятливих для злочину умов, з яких виникають тенденції, закономірності та для яких розробляються стратегії поліцейської діяльності. Прогнозний аналіз, який

проводиться офіційно або неформально, має важливе значення для формування стратегій та програм профілактики. Якщо зусилля з профілактики не мають очікуваного ефекту, військова поліція проходить підготовку для швидкого реагування на вирішення проблем, що виникають внаслідок інцидентів, що сталися в зоні операцій або сфери впливу.

2. Принцип громадської підтримки встановлює, що військова поліція організовується та здійснює свою діяльність таким чином, щоб сприяти формуванню громадської підтримки шляхом частотої та постійної взаємодії з населенням.

3. Принцип стриманості означає, що військова поліція повинна бути спроможною проявляти обережність у застосуванні сили, використовуючи лише необхідний їй рівень для виконання завдання, оскільки надмірна сила може відчужувати населення та підірвати зусилля поліції.

4. Принцип легітимності закріплює, що дії військової поліції мають бути професійними та неупередженими у відповідності до законів або бути санкціонованими компетентним органом та не ґрунтуватись на етнічних, релігійних, особистих чи політичних упередженнях або приналежності.

5. Принцип транспарентності встановлює, що наміри керівництва та коригувальні дії, які впливають на поліцію та операції із затримання, повинні бути відкритими та доступними. Це не означає надання доступу громадськості до поліцейських файлів та інформації щодо поточних розслідувань; швидше, прозорість забезпечує те, щоб персонал, політика та процесуальні аспекти діяльності військових поліцейських були доступні широкому загалу. Це дозволяє забезпечити обізнаність громадськості, ретельний контроль та підзвітність.

6. Принцип оцінювання означає, що поліцейські дії та операції постійно оцінюються шляхом аналізу причин, наслідків та витрат у порівнянні з отриманим результатом. Використовуючи дані про тенденції, працівники військової поліції зосереджують свої зусилля на розробці або коригуванні поліцейських стратегій, встановленні місця перебування злочинців чи

сприятливих для злочину умов та прогнозуванні виникнення можливих проблем [203].

Коментуючи закріплену систему принципів діяльності військової поліції, акцентуємо увагу на потребі запозичити досвід Сполучених Штатів Америки у даному аспекті та закріпити їх у новому спеціальному законі «Про військову поліцію» з огляду на той факт, що вони фактично є першоосновою забезпечення правопорядку та військової дисципліни та слугуватимуть базою для реалізації функцій Збройних Сил України.

Продовжуючи аналіз функціонального забезпечення правопорядку у Сполучених Штатах Америки, здійснимо детальніший огляд повноважень військової поліції. Функціональні завдання формувань Корпусу військової поліції постійно видозмінювались та корегувались з урахуванням досвіду, отриманого у військових конфліктах. Військова поліція виконує правоохоронні функції, до яких відносяться: підтримка дисципліни в гарнізонах та на базах, охорона об'єктів, розслідування військових злочинів, регулювання дорожнього руху, проведення антитерористичних заходів. Крім того, згідно зі статутом, до завдань військової поліції входить ліквідація або надання сприяння в ліквідації заворушень серед цивільного населення, в тому числі і в тих країнах, де дислокуються частини та підрозділи Збройних Сил США [204]. Зважаючи на той факт, що в Україні питання надання військовій поліції функції досудового розслідування військових злочинів залишається дискусійною, поглянемо як вона реалізується в американській армії.

Кримінальне розслідування, як правило, підпадає під наступні категорії:

- злочини проти осіб. Ці розслідування стосуються найбільш серйозних злочинів. Спеціальні агенти проводять повне розслідування випадків загибелі на армійських установках та тих, до яких армія може мати інтерес. Інші приклади злочинів проти осіб включають пограбування, напади та насильство над дітьми;

- замовчування щодо наркотиків. Підрозділи Групи кримінальних розслідувань проводять заходи щодо заборони наркотиків у межах та поза

межами армійських установок. Спецслужби та призначені або приєднані слідчі військової поліції проводять розслідування, коли заявлено про те, що солдати, цивільні службовці чи члени сім'ї залучаються до зберігання, використання чи розповсюдження наркотиків;

- економічні злочини. Підрозділи Командування підрозділу карного розшуку армії Сполучених Штатів Америки (англ. The United States Army Criminal Investigation Division Command) проводять розслідування шахрайства, значних крадіжок, та зловживань на військових установках, підрозділах;

- сексуальні злочини. Спеціальні агенти завершують розслідування сексуальних злочинів, пов'язаних із: військовослужбовцями; Національною гвардією та резервістами за статусом 10 USC; цивільним населенням, для якого є прямий армійський інтерес до військових об'єктів США та поза ними. Ці розслідування потребують чутливості та витонченості, тому спеціальні агенти отримують широку спеціалізовану підготовку в даній сфері у тісній координації з військовими адвокатами, службами адвокації жертв та персоналом лікувальних закладів, необхідних для успішного розкриття сексуальних злочинів;

- слідча діяльність щодо запобігання злочинності. Спеціальні агенти оцінюють діяльність підрозділи, щоб визначити райони, сприйнятливі до крадіжок військових активів. Рекомендації надаються командирі для вдосконалення заходів, які можуть обмежувати ризики;

- кримінальна розвідка. Командування підрозділу карного розшуку армії Сполучених Штатів Америки (англ. The United States Army Criminal Investigation Division Command) надає аналіз кримінальної розвідки командирам, що визначає показники та сприяючі фактори злочинності, безпорядків, злочинної поведінки, що можуть впливати на операції армії або мати загрозливу дію армійській власності, спорудам та/або особовому складу. Спеціальні агенти та цивільні слідчі аналітики збирають, аналізують та обробляють інформацію з установ та зовнішніх джерел. Місцеві підрозділи

карного розшуку армії оцінюють, порівнюють та передають цю інформацію у вищі штаб-квартири підрозділів карного розшуку армії [203].

У своїй діяльності військова поліція керується спеціальними польовими статутами, в кожному з яких детально врегульовані положення, що стосуються щоденної діяльності особового складу військової поліції в різних ситуаціях. Зокрема, це статuti: FM 3-19.4 «Організація діяльності військової поліції», FM 3-19.5 «Дії в умовах громадянських заворушень», FM 3-19.1 «Забезпечення підтримки силами військової поліції при наземних і повітряних операціях», FM 3-19.25 «Проведення розслідування правоохоронними органами», FM 3-19.25 «Дії дорожньої військової поліції» та інші [205]. Така деталізована цілісна система врегулювання діяльності військової поліції слугує основою для реального забезпечення правопорядку та військової дисципліни у Сполучених Штатах Америки, співрозмірного застосування конкретних форм, методів діяльності з оперативними завданнями і цілями.

В межах нашого дослідження особливої уваги заслуговує питання навчання особового складу військової поліції Сполучених Штатів Америки, оскільки першочергово саме даний аспект сприяє більш ефективному виконанню завдань як в умовах мирного, так і воєнного часу, формуванню основи належної дисципліни та морально-психологічного клімату в військовому колективі. Загалом відмітимо, що навчання підрозділів військової поліції в мирний час повинно відтворювати умови бою і відповідати доктрині армії. Керівники та солдати повинні розуміти стандартизовані доктринальні принципи, які містяться у відповідних посібниках, щоб гарантувати, що навчання проводиться відповідно до стандартів.

Фундаментом підготовки особового складу є статuti FM 25-100, FM 25-101 і TC 25-10, що закріплюють навчальну доктрину для керівників військової поліції, допомагають керівникам у розробці та виконанні навчальних програм. Дані статuti представляють собою навчально-тренувальну концепцію та визначають її як техніку для підготовки роти, бригади та менших підрозділів з

використанням конкретних місцевостей. Для прикладу, статут FM 25-100 складається із п'яти глав:

- Глава 1 «Огляд навчання»;
- Глава 2 «Розробка переліку істотних завдань»;
- Глава 3 «Планування»;
- Глава 4 «Виконання»;
- Глава 5 «Оцінювання» [206].

Охарактеризуймо особливості змісту кожної із глав. Глава 1 визначає навчальні виклики, навчання активним та резервним компонентам, основні принципи навчання, роль старших керівників у навчанні. Глава 2 закріплює, що програми бойового навчання базуються на вимогах воєнного часу. Військові підрозділи не можуть отримати знання щодо абсолютно всіх можливих тренувальних завдань. Тому командири повинні вибірково визначати завдання, які мають важливе значення. У даній Главі зображено процес, який командири використовують для визначення та вибору основних завдань. Глава 3 регламентує планування навчального процесу за трьома видами: довгострокове, короткострокове, близько строкове планування. Глава 4 містить положення, що стосуються ролі керівників у процесі навчального процесу, підготовку, презентацію та практику. Глава 5 встановлює правила оцінювання навчань, перегляд виконаних завдань, відгуки про навчання та роль керівників у даному процесі.

Отже, саме різновекторність та комплексність у врегулюванні усіх аспектів діяльності Корпусу військової поліції слугує ефективною основою забезпечення правопорядку та дисципліни у військовій сфері Сполучених Штатів Америки. Вважаємо, що завдяки детальному роз'ясненню щоденної діяльності особового складу військової поліції в різних ситуаціях у статутах та законодавстві військова поліція спроможна належно виконувати визначені завдання. Саме тому, з метою покращення рівня забезпечення правопорядку в Збройних Силах України, пропонуємо з урахуванням американського військового досвіду та курсом на євроатлантичну інтеграцію розробити

Методичні рекомендації «Організація діяльності військової поліції у забезпеченні правопорядку». У цих рекомендаціях необхідно: узагальнити та застосувати позитивну практику попередніх років щодо забезпечення правопорядку в Збройних Силах України; на основі діючого законодавства з урахуванням міжнародного досвіду визначити базові практичні інструменти для підвищення ефективності забезпечення військового правопорядку та дисципліни, а також навести типові приклади ситуацій, що виникають у процесі забезпечення правопорядку та покрокову інструкцію щодо правильних вжиття співрозмірних заходів для їх вирішення.

Наступною державою, досвід щодо організації військового порядку якої може слугувати орієнтиром для українського реформування, є Канада. Військова поліція надає різноманітні оперативні, правоохоронні, слідчі та охоронні служби на базах і підрозділах Канади та в усьому світі, де б не проходили службу Збройні Сили Канади. На даний момент у Збройних Силах Канади налічується понад 2000 військових поліцейських. Крім того, військова поліція є невід'ємною частиною системи військового правосуддя і так само, як цивільна поліція, діє в рамках цивільної та кримінальної юстиції.

Члени військової поліції призначаються відповідно до регламентів для цілей статті 156 Закону про оборону й отримують певні повноваження для виконання своїх поліцейських обов'язків. Наприклад, військова поліція має право арештовувати, затримувати та обшукувати, незважаючи на звання, може пред'являти звинувачення в цивільних кримінальних судах [207]. Крім зазначеного, до основних обов'язків належать:

- сприяти виконанню завдань Збройних Сил Канади шляхом надання поліцейської та оперативної підтримки;
- розслідувати та повідомляти про випадки військових чи кримінальних злочинів;
- розробляти та застосувати заходи щодо запобігання злочинності для захисту військових громад від злочинних дій;

- координувати завдання, пов'язані з особами, які перебувають під вартою (включаючи військовополонених);
- забезпечувати безпеку в обраних посольствах Канади по всьому світу;
- надавати послуги громаді шляхом посередництва, переговорів, вирішення суперечок та допомоги жертвам;
- виконувати інші службові обов'язки (такі, як: контроль за дорожнім рухом, розслідування дорожньо-транспортних пригод, реагування на надзвичайні ситуації та співпраця з іноземними силами поліції) [208].

Зазначимо, що права, обов'язки, заборони та питання дискредитації військових поліцейських закріплені у Кодексі професійної поведінки військової поліції (англ. Military Police Professional Code of Conduct) [209]. Аналіз даного Кодексу дозволив виділити такі основні заборони щодо кадрового складу військової поліції:

- свідомо, без поважних причин здійснювати арешт, затримання, обшук чи спостереження, які є незаконними;
- свідомо, без поважних причин не повідомляти про арешт, затримання, обшук чи спостереження, що є або може бути обґрунтовано визнано незаконним;
- свідомо застосовувати або дозволяти чи керувати застосуванням надмірної сили щодо будь-якої особи;
- під час виконання своїх обов'язків діяти дискримінаційно чи недобросовісно стосовно будь-якої особи;
- залякувати чи мститися будь-якій особі, яка подає скаргу на поведінку працівника військової поліції;
- незаконно розряджувати зброю;
- використовувати зброю небезпечним чи необережним чином;
- свідомо підробляти інформацію у звітах чи заявах;
- свідомо перешкоджати проведенню розслідування.

Щодо кваліфікації, яка необхідна для військових поліцейських, варто відзначити наступні особливості. Перший етап навчання – базовий курс

військової кваліфікації або Базова підготовка, що проводиться в Школі керівництва та вербування канадських військ у Сен-Жан-сюр-Рішельє, Квебек. Ця підготовка забезпечує основні навички та знання, спільні для всіх військових професій. Мета курсу – забезпечити, щоб усі новобранці підтримували рівень фізичної підготовки Збройних Сил Канадию. Як результат – навчання є фізично вимогливим [210]. Наступний етап – базова професійна кваліфікація. Військові поліцейські відвідують Академію військової поліції в Бордені, Онтаріо. Протягом шести місяців вони вивчають основи канадського цивільного та військового права, методику розслідування злочинів і набувають навички, необхідні для виконання функцій військової поліції. Також передбачена і спеціальна підготовка, яка полягає в розвитку спеціальних навичок шляхом проведення офіційних курсів та навчання безпосередньо на робочому місці, включаючи:

- спеціаліста з кримінальної ідентифікації,
- поліграфіста,
- слідчого,
- спеціаліста з огляду місця події,
- слідчого з розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків,
- спеціаліста з авіаційної безпеки,
- слідчого з розслідування сексуального насильства та шахрайства,
- слідчого-дослідника лабораторії,
- слідчого з розслідування вбивств,
- навички стратегічного розвідувального аналізу,
- навички техніки розслідування кіберзлочинності.

Крім зазначених етапів навчання та підготовки, для військових поліцейських доступне підвищення кваліфікації в ході кар'єрного зростання для тих, хто демонструє відповідний потенціал та рівень здібностей. Курси підвищення кваліфікації для військових поліцейських включають підготовку, що стосується: методів інтерв'ювання, розслідування інформаційної безпеки,

поглиблення знань у сфері розслідування кримінальних злочинів, питання контррозвідки, спостереження, застосування сили. У цьому контексті зазначимо, що інструктори з військової поліції Канади неодноразово проводили курси для військовослужбовців Військової служби правопорядку Збройних Сил України. Так, в межах двостороннього співробітництва України та Канади у листопаді 2015 року тривали навчання щодо пошуку, збору та обробки доказів при проведенні досудового слідства – функції, якої Військова служба правопорядку Збройних Сил України була позбавлена у 2012 році [211]. У липні 2016 року були проведені двотижневі курси підготовки по проведенню досудового розслідування за програмою, яку підготували інструктори Військової поліції Канади для військовослужбовців Військової служби правопорядку Збройних Сил України. Перші дні курсу були присвячені навчанню ведення нотаток, потім вивчався алгоритм дій на місці злочину. Наприкінці курсу слухачів навчали технік проведення опитувань свідків та допитів підозрюваних [212].

Із зазначеного можемо зробити висновок про те, що у Канаді проведення військових поліцейських операцій спрямоване на всебічне забезпечення правопорядку, адже поліцейські наділені досить широкими повноваженнями. Крім цього, вагома роль у ефективному забезпеченні дисципліни і правопорядку полягає в приділенні великої уваги кваліфікації військових поліцейських, завдяки якій вони спроможні виконувати покладені на них функції, високому рівні морально-етичних стандартів та наявності відповідного правового забезпечення. З урахуванням вказаного, пропонуємо розробити Кодекс професійної поведінки військової поліції Збройних Сил України, де деталізовано закріпити права, обов'язки, заборони та питання дискредитації військових поліцейських. Окрім цього, варто зосередитись і на розробці курсів спеціальної підготовки для розвитку різновекторних спеціальних навичок безпосередньо на робочому місці.

У Литві діяльність військової поліції регулюється Законом про організацію національної системи оборони і військової служби (англ. Law on

the Organisation of the National Defence System and Military Service) та Законом про військову поліцію Збройних Сил Литви (англ. Military Police Law of the Lithuanian Armed Forces), яким і було створено військову поліцію у 1998 році. Відповідно до статті 19 Закону про організацію національної системи оборони і військової служби, військова поліція є складовою частиною Збройних Сил, її структуру встановлює Міністр національної оборони [213]. Закон про військову поліцію Збройних Сил Литви окреслює компетенцію, функції та завдання військової поліції, а також організаційні процедури, права та обов'язки військових поліцейських та взаємодію з іншими правоохоронними установами.

Основні завдання військової поліції включають запобігання злочинам та іншим порушенням нормативно-правових актів, розслідування та розкриття злочинів, забезпечення правопорядку на військових територіях та у Збройних Силах та забезпечення безпеки військового руху. Відповідно до процедур, визначених законодавством, військова поліція здійснює розшук військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів та порушеннях інших правових актів, чи зниклих безвісти солдатів, у випадках, передбачених законодавством, виконує доручення прокурорів, суддів та судів. Військова поліція підтримує військову дисципліну та порядок шляхом патрулювання, охорони військового транспорту, супроводу конвойних військово-транспортних засобів [214].

Відзначимо, що військова поліція виконує свої функції відповідно до адміністративного поділу Литовської Республіки і складається з таких підрозділів:

- Вільнюського гарнізону (включає Вільнюський та Утенський райони);
- Гарнізону Каунас (включає Каунаський, Маріямпольський та Алітуський райони);
- Клайпедського гарнізону (включає Клайпедський, Таурагеський і Тельшійський райони);
- Гарнізону Шауляй (включає райони Шауляй та Паневежис).

Військові поліцейські беруть участь у багатонаціональних операціях та навчаннях. Вони вже брали участь у міжнародних місіях у Боснії та Герцеговині, місіях в Іраку, багатонаціональних навчаннях «Amber Hope», «Baltic Challenge», «Baltic Eagle», «Strong Resolve», «Rescuer-Medceur», де вони підтримували безпеку військового транспорту громадський порядок.

Окрім зазначеного, звернемо увагу на той факт, що представники Військової поліції Литовської Республіки активно співпрацюють та навчають українських колег. Зокрема, у липні 2017 року нагоду військовослужбовцям Військової служби правопорядку Збройних Сил України підвищити свою професійну майстерність у виконанні поставлених завдань надали військові поліцейські Литовської Республіки у рамках другого набору спеціального курсу «Охорона VIP осіб», відповідно до Переліку заходів військового співробітництва Збройних Сил України на червень-липень 2017 року та в рамках діяльності багатонаціонального Об'єднаного координаційного комітету з питань військового співробітництва та оборонного планування [215]. Також спільно із представниками старшинського складу 25 Навчального центру Військової служби правопорядку Збройних Сил України у березні 2019 року представники Військової поліції Литовської Республіки провели круглі столи, присвячені питанням впровадження та використання системи розподілу повноважень між офіцерським та сержантським складом в повсякденній діяльності, під час виконання завдань за призначенням, розвитку сержантського складу Збройних Сил Литви, ролі і місця командирів у роботі з особовим складом, підготовці і навчанні, дотриманні військової дисципліни, морально-психологічному забезпеченні та соціальному захисті військовослужбовців [216].

Отже, в Литві, як і в США та Канаді, військова поліція наділена широкими повноваженнями та функціоналом щодо запобігання злочинам, розслідування злочинів, забезпечення правопорядку на військових територіях та у Збройних Силах та забезпечення безпеки військового руху. В результаті активної співпраці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України

з Військовою поліцією Литовської Республіки українські військовослужбовці удосконалюють знання і навички, що дозволяють успішніше виконувати покладені завдання та уможливають інтеграцію у подальшому в систему Військової поліції НАТО. У майбутньому спеціалізованому законі про військову поліцію Збройних Сил України доцільно, запозичивши литовський досвід, ґрунтовно врегулювати питання компетенції, функцій та завдань військової поліції, а також організаційні процедури, права та обов'язки військових поліцейських та взаємодію з іншими правоохоронними установами.

У Польщі військова поліція має назву військової жандармерії (пол. *Żandarmeria Wojskowa*) і виступає спеціалізованою і незалежною службою у складі Збройних Сил Польщі. Загалом відмітимо, що військова жандармерія співпрацює з невійськовими структурами і відповідає за національну безпеку під час миру, війни та кризи. Командувач військової жандармерії підпорядковується безпосередньо міністру оборони. Правові основи функціонування жандармерії містяться в Конституції, Законі про Військову жандармерію та військові правоохоронні органи від 24 серпня 2001 року, Стратегії національної безпеки, а також різних додаткових указах.

Щодо функціонального забезпечення варто відмітити, що військова жандармерія виконує три основні функції:

- підтримання правопорядку у збройних силах;
- збереження безпеки сил, задіяних в операціях;
- залучення до завдань, пов'язаних з управлінням кризовими ситуаціями.

Для виконання вищезазначених функцій передбачено перелік завдань, які врегульовані статтею 4 Закону про військову жандармерію та військові правоохоронні органи:

- 1) забезпечення військової дисципліни;
- 2) виявлення та запобігання злочинній діяльності (включаючи фіскальну) у Збройних Силах, ефективне та оперативне переслідування злочинців, запобігання та виявлення загроз, які можуть призвести до злочинів;

3) захист життя та здоров'я людей та військового майна від нападів та небезпек, що можуть їм загрожувати;

4) охорона громадського правопорядку, особливо у військових районах та громадській власності;

5) попередження злочинів та правопорушень, особливо алкоголізму та наркоманії, що здійснюються особами, щодо яких військова жандармерія має законні повноваження;

6) співпраця з іншими національними та закордонними установами безпеки та громадського порядку;

7) участь в операціях з цивільної допомоги, пошуково-рятувальних місіях та кризових операціях (превентивне розслідування у цільових районах, протидія результатам катастроф та криз, підтримання громадського порядку в кризових зонах, захист та ізоляція небезпечних зон, контроль руху та супровід);

8) проведення завдань, визначених іншими документами [217].

Досліджуючи завдання військової жандармерії, вважаємо необхідним надати характеристику діям, які сприяють реалізації усіх покладених функцій, адже вони детально врегульовані положеннями спеціалізованого закону і така їхня чіткість сприяє однозначному та ефективному застосуванню [218]. З огляду на зазначене, сформуємо їх характерні особливості:

1) першочергово велика увага приділяється забезпеченню військового правопорядку та дисципліни, шляхом закріплення за військовою жандармерією контрольних повноважень за дотриманням військової дисципліни та громадського порядку, права втручатись у випадках їх порушення, а також обов'язку підготовки інформації про стан військової дисципліни, злочинності у Збройних Силах для компетентних органів та подання заяв до цих органів, спрямованих на запобігання вчиненню злочинів та правопорушень, у тому числі, і дисциплінарних;

2) передбачено функцію здійснення оперативно-розшукової діяльності та здійснення процесуальної діяльності в обсязі та на принципах, передбачених положеннями про кримінальне та фіскальне кримінальне провадження;

3) встановлено обов'язок щодо забезпечення слідів та доказів вчинення злочинів та правопорушень, а також підготовка експертних висновків;

4) військову жандармерію наділено повноваженнями щодо пошуку винних у злочинах, правопорушеннях та зниклих солдатів, а також зброї, боєприпасів, вибухових речовин та іншого військового майна та матеріалів, що містять секретну інформацію, втрачену військовими частинами;

5) військова жандармерія здійснює контроль за дорожнім рухом, пілотування військових колон та спрямування дорожнього руху в обсязі та на принципах, передбачених положеннями про дорожній рух та на дорогах загального користування;

6) за військовою жандармерією закріплено контроль за правом солдатів носити обмундирування, військові значки та знаки, володіти озброєнням та військовою технікою, а також перебувати поза територіями та спорудами військових частин;

7) передбачено супровід осіб, документів та військового майна;

8) військова жандармерія наділена повноваженнями щодо здійснення охоронної діяльності стосовно уповноважених осіб, а також забезпечення перебування у військових частинах осіб, що займають державні керівні посади, та іноземних делегацій;

9) покладено функцію обробки інформації, включаючи особисті дані.

Аналізуючи наступний аспект – організаційні питання відбору до лав військової жандармерії Польщі, що регулюється спеціальним законодавством у військовій сфері, виокремимо наступну специфіку:

1) міністр оборони Польщі наділений широкими повноваженнями, зокрема, визначає регламентом додаткові – крім загальних умов для солдатів – фізичні та психічні умови та кваліфікацію військовослужбовців військової жандармерії, зокрема, вимоги щодо стану здоров'я та фізичної підготовки, освіти та навичок, відсутності судимості, критерії, що відрізняють професійних та непрофесійних солдатів;

2) міністр національної оборони визначає указом додаткові – поряд із солдатськими – обмундирування, озброєння та спорядження для солдатів військової жандармерії, необхідні їм для виконання професійних завдань;

3) міністр національної оборони наказом визначає:

- плани та програми спеціальної підготовки військовослужбовців військової жандармерії;

- форми, методи, способи та засоби виконання службових обов'язків військовослужбовцями військової жандармерії у межах законодавства.

Підсумовуючи досвід польської військової жандармерії, виокремимо три основні сфери діяльності, визначені спеціальним законодавством, які варто передбачити і в Україні: 1) запобігання злочинам та правопорушенням; 2) розслідування злочинів та правопорушень; 3) загальне адміністративне, технічне та матеріально-технічне забезпечення. Військова жандармерія спроможна забезпечити військовий правопорядок завдяки наділенні чималими контрольними повноваженнями та права втручатись у випадках його порушення. Крім того, досвід показує, що все більшого розповсюдження набуває практика запобігання злочинам, яка має успіх і для впровадження якої необхідний високий рівень правосвідомості військових поліцейських. Позитивним фактом вважаємо і наділення широкими повноваженнями міністра оборони Польщі щодо визначення регламентом додаткових – крім загальних умов для солдатів-претендентів зайняти посаду у військовій жандармерії.

На завершення розгляду питань міжнародного досвіду організації правопорядку, проаналізуємо практику Чехії – держави-члена Європейського Союзу і яка, відповідаючи за безпеку держави та її громадян, повинна реагувати на ті ж виклики, що й інші члени Європейського Союзу. Зовнішня безпека держави забезпечується Збройними Силами Чехії у співпраці з Організацією Північноатлантичного договору. Поліцейські сили Чеської Республіки відповідають за порядок в країні та забезпечують внутрішню безпеку держави разом з муніципальною поліцією кожного міста та селища. Також функціонує і Корпус військової поліції.

Зазначимо, що Корпус військової поліції – це спеціальний підрозділ поліції, який діє в складі армії та був створений 21 січня 1991 року. Військову поліцію очолює начальник, який безпосередньо звітує перед міністром оборони. В рамках положень Чеського закону № 300/2013 Про Військову поліцію врегульовані питання, що стосуються повноважень та відповідальності [219]. Розглянемо детальніше аспекти, що стосуються функцій, завдань та кадрового забезпечення військової поліції Чехії.

Відповідно до Параграфу 4 Чеського закону № 300/2013 Про Військову поліцію, основними завданнями визначено:

- розслідування злочинів та вжиття заходів щодо запобігання злочинам, а також розслідування правопорушень;
- діяти в процесі провадження за злочинами як поліцейський орган;
- розшук зниклих безвісти солдатів та втрачених або викрадених військових матеріалів чи інших речей, що перебувають у володінні держави;
- залученість до охорони військових матеріальних та інших активів держави;
- контроль за дотриманням дисципліни та порядку у військовій зоні та дотриманням дисципліни та порядку військовослужбовцями;
- охорона військових об'єктів, визначених міністром оборони, і здійснення нагляду за режимом в'їзду та входу до військових об'єктів;
- здійснення контролю за безпекою використання транспортних засобів збройних сил та безпекою експлуатації інших транспортних засобів на об'єктах, що охороняються, дорожнього руху військової техніки збройних сил;
- здійснення нагляду за підготовкою та вдосконаленням професійної компетентності водіїв транспортних засобів збройних сил та організувати іспити;
- забезпечення захисту та супровід міністра оборони та визначених осіб;
- залучення до забезпечення захисту офіційних делегацій Чехії та громадян Чеської Республіки в районах розміщення Збройних Сил Чехії за межами території Чеської Республіки;

- забезпечення охорони визначених військово-транспортних літальних апаратів та військових об'єктів, призначених для зльоту та посадки військово-транспортних літальних апаратів;

- забезпечення супроводу на вимогу військової авіації та транспорту, необхідного для виконання їх завдань;

- інші завдання, якщо передбачені іншими актами або міжнародним договором.

Військова поліція формується з числа офіцерів і прапорщиків, які перебувають на службі або в запасі, і з числа цивільної та військової молоді. Кожен претендент повинен успішно пройти процедуру відбору, яка складається з групи тестів загальних знань, фізичної підготовки, психо-діагностичної експертизи та медичного огляду у військовому госпіталі. Крім цього, функціонує Спеціалізована школа військової поліції, що надає наступні можливості:

- кілька типів короткострокових курсів підвищення кваліфікації для військовослужбовців під час служби;

- учасники школи можуть користуватись школами та установами Міністерства оборони, а також Міністерства внутрішніх справ – поліцейськими академіями, курсами криміналістів тощо;

- передбачений 12-місячний навчальний курс, спрямований на загальну професійну підготовку претендентів на службу у військовій поліції для виконання основних функцій прапорщика;

- проводиться спеціальна підготовка військових поліцейських перед їх відправленням в миротворчі підрозділи ООН [220].

Унікальною можливістю військової поліції є наявність власної Лабораторії для проведення кримінологічних експертиз. Військова поліція здійснює кримінологічну експертизу для підтримки військової поліції та державної поліції за такими спеціалізаціями:

- трасологічна експертиза;

- експертиза механічних пошкоджень;

- технічна експертиза документів;
- експертиза даних та носіїв даних;
- дактилографічна експертиза;
- вибухово-технічна експертиза;
- фото- та відео технічна експертиза [221].

Отже, як помітно із приведеного огляду, військова поліція відіграє значну роль у підтримці правопорядку в Збройних Силах Чехії та бере активну участь в боротьбі зі злочинністю та профілактиці правопорушень. Це сприяє більш ефективному виконанню завдань збройних сил як в мирний, так і у воєнний час, формуванню здорового морально-психологічного клімату у військовому колективі. Як і всі інші проаналізовані держави-члени Організації Північноатлантичного договору, військова поліція Збройних Сил Чехії наділена обширними повноваженнями щодо забезпечення правопорядку. Цікавим та вартим запровадження в Україні вважаємо створення Лабораторії для проведення кримінологічних експертиз, яка б функціонувала при майбутній військовій поліції Збройних Сил України та сприяла б ефективнішому розслідуванню злочинів та правопорушень, чим би утверджувала і належний рівень правопорядку у військовій сфері.

Отже, для ефективної трансформації Військової служби правопорядку необхідно впровадити міжнародний досвід організації правопорядку партнерів з армій країн-членів НАТО, які активно співпрацюють із Збройними Силами України та сприяють їх реформуванню у зазначеній сфері. Особливу цінність для України становить досвід США, Канади, Великої Британії, Польщі, Литви. Акцентуємо увагу на потребі запозичити досвід Сполучених Штатів Америки у даному аспекті при розробці нового спеціального закону «Про військову поліцію». Різновекторність та комплексність у врегулюванні усіх аспектів діяльності Корпусу військової поліції США слугує ефективною основою забезпечення правопорядку та дисципліни у військовій сфері цієї держави.

З метою покращення рівня забезпечення правопорядку в Збройних Силах України необхідно розробити Методичні рекомендації «Організація діяльності

військової поліції у забезпеченні правопорядку». У цих рекомендаціях потрібно: узагальнити та застосувати позитивну практику попередніх років щодо забезпечення правопорядку в Збройних Силах України; на основі діючого законодавства визначити базові практичні інструменти для підвищення ефективності забезпечення військового правопорядку та дисципліни, а також навести типові приклади ситуацій, що виникають у процесі забезпечення правопорядку та покрокову інструкцію щодо правильного вжиття співрозмірних заходів для їх вирішення.

З урахуванням досвіду Збройних Сил Канади пропонуємо розробити Кодекс професійної поведінки військової поліції Збройних Сил України, де деталізовано закріпити права, обов'язки, заборони та питання дискредитації військових поліцейських.

Варто зосередитись на розробці курсів спеціальної підготовки для розвитку різновекторних спеціальних навичок безпосередньо на робочому місці. У майбутньому спеціалізованому законі про Військову поліцію доцільно, запозичивши литовський досвід, ґрунтовно врегулювати питання компетенції, функцій та завдань військової поліції, а також організаційні процедури, права та обов'язки військових поліцейських, її взаємодію з іншими правоохоронними установами.

Висновки до Розділу 3

1. Правові підстави організації співробітництва Збройних Сил України з відповідними органами інших держав регламентовані положеннями Конституції України, Закону України «Про оборону України», Закону України «Про національну безпеку України», Закону України «Про Збройні Сили України», Закону України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», Воєнної доктрини України, Стратегічного оборонного бюлетеня України, інших актів законодавства.

3. Увесь масив нормативно-правового регулювання співробітництва Збройних Сил України можемо умовно поділити на:

– зовнішню сферу, яка створюється за межами Збройних Сил України (Конституція України, закони та постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні договори та угоди України), але до створення якої Міністерство оборони України та Збройні Сили України мають пряме відношення, безпосередньо розробляючи або беручи участь у розробці проектів тих чи інших нормативних актів;

– внутрішню сферу, тобто відомчу нормативну базу, в якій належить значне місце Міністерству оборони України.

4. Аналіз положень Закону України «Про Збройні Сили України» в контексті предмету нашої роботи дозволяє зробити такі узагальнення:

– правовою підставою участі Збройних Сил України, зокрема, їх підрозділів, військових частин і з'єднань слугують міжнародні договори України та визначене законодавство України (стаття 1);

– визначаючи повноваження Міністерства оборони України у сфері управління Збройними Силами України, законодавець закріпив право Міністерства реалізовувати міжнародне співробітництво за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками (стаття 10);

– особливої уваги заслуговує те, що держава встановила гарантії правового і соціального захисту тих військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних, котрі стали особами з інвалідністю, пропали безвісти, загинули під час виконання службових обов'язків в порядку військового співробітництва за межами України (стаття 16).

– положення Закону корелюються з відповідними нормами інших законів, що формує належні правові умови для організації міжнародної взаємодії у військовій сфері з приводу забезпечення правопорядку;

– зважаючи на особливу роль та важливість міжнародної співпраці Збройних Сил України, специфіку покладених на дане військове формування завдань, вважаємо за доцільне закріпити усі питання, що стосуються міжнародного військового співробітництва у форматі окремого розділу закону, трансформували не зовсім дієву практику встановлення окремих положень у різних частинах закону;

– інтегральною частиною законодавства, що визначає особливості організації міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері, є підзаконні нормативно-правові акти прийняті Президентом України, Кабінетом Міністрів України, а також відомчі нормативно-правові акти Міністерства оборони України. Здебільшого вони лише конкретизують окремі цілі та напрямки міжнародного співробітництва. Якщо проаналізувати зміст основних правових документів підзаконного рівня, можемо засвідчити такі основні положення, що стосуються міжнародного співробітництва України у військовій сфері: по-перше, це закріплення основних напрямків міжнародної співпраці; по-друге, це формування стратегічних напрямів розвитку системи органів правопорядку, по-третє, це безпосереднє встановлення курсу на рівноправне військове співробітництво з усіма зацікавленими державами-партнерами.

5. З приведенного аналізу можна констатувати, що правове регулювання міжнародного співробітництва України з оборонними відомствами США, Канади, Великої Британії, Литовської Республіки, Республіки Польща щодо

забезпечення правопорядку у військовій сфері має тенденцію до розширення із двостороннього до багатостороннього, створює належну основу для модернізації Збройних Сил України та трансформації аспектів забезпечення правопорядку до стандартів передових країн.

6. Закріплені цілі і формати співробітництва України з Європейським Союзом мають ефективний прикладний ефект та спрямовані на реформування показників діяльності Збройних Сил України до європейських норм. Важливе місце у даному процесі посідає забезпечення військового правопорядку та дисципліни, адже слугує фактично основою усіх перетворень у Збройних Силах України. Завдяки комплексній співпраці України з Європейським Союзом вбачаємо можливість результативного впровадження європейських стандартів військової дисципліни і правопорядку. Разом з тим, пропонуємо посилити роботу щодо запровадження двостороннього військового співробітництва з більшою кількістю країн-членів Європейського Союзу та вдосконалити взаємодію в рамках уже укладених угод.

7. Наявне законодавче та договірне регулювання військового співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору дає підстави стверджувати, що така взаємодія є засадничою для переходу Збройних Сил України на євроатлантичні військові стандарти. Значення співпраці з НАТО полягає у наданні абсолютної можливості набути українським військовим спроможностей, що дозволять не лише відповідати критеріям, необхідним для членства в НАТО та оперативної сумісності з військовими підрозділами та частинами з країн НАТО, але і професійно реагувати на загрози національній безпеці у військовій сфері, зберігаючи при цьому правопорядок та військову дисципліну. Стратегічно важливим у контексті масштабного переформатування Збройних Сил України вважаємо поглиблення та розширення співпраці саме з НАТО та її країнами-членами.

8. Для ефективної трансформації Військової служби правопорядку необхідно дослідити та впровадити міжнародний досвід організації правопорядку у партнерах з армій країн-членів Організації

Північноатлантичного договору, які активно співпрацюють із Збройними Силами України та сприяють їх реформуванню у зазначеній сфері.

9. Аналізуючи закріплену систему принципів діяльності військової поліції, акцентуємо увагу на потребі запозичити досвід Сполучених Штатів Америки у даному аспекті та закріпити їх у новому спеціальному законі «Про військову поліцію». Вони фактично є першоосною забезпечення правопорядку та військової дисципліни, слугуватимуть базою для реалізації функцій Збройних Сил України. У своїй діяльності військова поліція керується спеціальними польовими статутами, в кожному з яких детально врегульовані положення, що стосуються щоденної діяльності особового складу військової поліції в різних ситуаціях. Така деталізована цілісна система врегулювання діяльності військової поліції слугує основою для реального забезпечення правопорядку та військової дисципліни у Сполучених Штатах Америки, співрозмірного застосування конкретних форм, методів діяльності з оперативними завданнями і цілями. Така різновекторність та комплексність у врегулюванні усіх аспектів діяльності Корпусу військової поліції слугує ефективною основою забезпечення правопорядку і дисципліни у військовій сфері Сполучених Штатів Америки.

10. У Канаді члени Військової поліції призначаються відповідно до регламентів для цілей статті 156 Закону про оборону й отримують певні повноваження для виконання своїх поліцейських обов'язків. Крім того, права, обов'язки, заборони та питання дискредитації військових поліцейських закріплені у Кодексі професійної поведінки військової поліції (англ. Military Police Professional Code of Conduct). Проведення військових поліцейських операцій спрямоване на всебічне забезпечення правопорядку, адже поліцейські наділені досить широкими правоохоронними повноваженнями. Вагома роль у ефективному забезпеченні дисципліни і правопорядку полягає в приділенні великої уваги кваліфікації військових поліцейських, завдяки якій вони спроможні виконувати покладені на них функції, високому рівні морально-етичних стандартів та наявності відповідного правового забезпечення.

11. У Литві діяльність військової поліції регулюється Законом про організацію національної системи оборони і військової служби (англ. Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service) та Законом про військову поліцію Збройних Сил Литви (англ. Military Police Law of the Lithuanian Armed Forces). Основні завдання військової поліції включають запобігання злочинам та іншим порушенням нормативно-правових актів, розслідування та розкриття злочинів, забезпечення правопорядку на військових територіях та у Збройних Силах та забезпечення безпеки військового руху. Як і в Сполучених Штатах Америки та Канаді військова поліція наділена широкими повноваженнями та функціоналом щодо запобігання злочинам, розслідування злочинів, забезпечення правопорядку на військових територіях та у Збройних Силах та забезпечення безпеки військового руху.

В результаті активної співпраці Військової служби правопорядку Збройних Сил України з Військовою поліцією Литовської Республіки, українські військовослужбовці удосконалюють знання і навички, що дозволяють успішніше виконувати покладені завдання та уможливають інтеграцію у подальшому в систему Військової поліції НАТО.

12. У Польщі військова поліція має назву військової жандармерії, виступає спеціалізованою і незалежною службою у складі Збройних Сил Польщі. Військова жандармерія співпрацює з невійськовими структурами і відповідає за національну безпеку під час миру, війни та кризи. Аналіз досвіду польської військової жандармерії дозволив нам виокремити три основні сфери діяльності, визначені спеціальним законодавством, які варто передбачити і в Україні: 1) запобігання злочинам та правопорушенням; 2) розслідування злочинів та правопорушень; 3) загальне адміністративне, технічне та матеріально-технічне забезпечення.

Військова жандармерія спроможна забезпечити військовий правопорядок завдяки наділенні чималими контрольними повноваженнями та права втручатись у випадках його порушення. Крім того, досвід показує, що все більшого розповсюдження набуває практика запобігання злочинам, яка має

успіх і для впровадження якої необхідний високий рівень правосвідомості військових поліцейських. Позитивним фактом вважаємо і наділення широкими повноваженнями міністра оборони Польщі щодо визначення регламентом додаткових – крім загальних умов для солдатів-претендентів зайняти посаду у військовій жандармерії.

13. У Чехії військова поліція відіграє значну роль у підтримці правопорядку в Збройних Силах Чехії та бере активну участь в боротьбі зі злочинністю та профілактиці правопорушень. Це сприяє більш ефективному виконанню завдань збройних сил як в мирний, так і у воєнний час, формуванню здорового морально-психологічного клімату у військовому колективі. Як і всі інші проаналізовані держави-члени Організації Північноатлантичного договору, військова поліція Збройних Сил Чехії наділена обширними повноваженнями щодо забезпечення правопорядку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, були сформульовані такі ключові висновки.

1. Забезпечення правопорядку як самостійний і пріоритетний напрям державної політики покладається на систему правоохоронних органів. Незважаючи на відсутність універсального наукового трактування поняття «правоохоронні органи» та відповідно відсутність фіксації його змісту в законодавстві України, як і чіткого закріплення того, які саме функції державних органів необхідно вважати «правоохоронними», правоохоронну діяльність загалом можна трактувати як різновид суспільної охоронної діяльності, що здійснюється компетентними суб'єктами з метою охорони суспільних відносин від правопорушень. При цьому у відповідності із сучасним розумінням українських та зарубіжних вчених, одним з різновидів правоохоронних органів є органи правопорядку, до яких відносять переважно поліцейські служби, військову поліцію, інші органи, до компетенції яких віднесено слідство та оперативно-розшукову діяльність. Виходяч із структури правоохоронних органів загалом та органів правопорядку, в системі яких виділяються уповноважені органи, що здійснюють спеціальну правоохоронну діяльність, відображену в їх назві (службі), відомчому статусі, особливостях правового регулювання, а також наявності в законодавстві України та науковому обігу спеціального терміну «військовий правопорядок», одним з суб'єктів правоохоронної діяльності та забезпечення дотримання правопорядку є органи військового правопорядку, представлені, зокрема, Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України.

2. Військова служба правопорядку є спеціальним правоохоронним формуванням в складі Збройних Сил України, елементом підсистеми органів правопорядку в системі правоохоронних органів України і наділена спеціальним організаційно-правовим статусом. Її належність до системи правоохоронних органів передбачена Законом України «Про державний захист

працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р., Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 р. та обґрунтована на науковому рівні. Предметом правоохоронної діяльності Військової служби правопорядку є зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України. Функціональні особливості діяльності Військової служби правопорядку дають можливість віднести її саме до складу підсистеми органів правопорядку (більш конкретно – військового правопорядку) в системі державних правоохоронних органів. Спеціальний статус формування полягає у підпорядкуванні військовим структурам та пріоритетній належності до системи Збройних Сил України.

3. Упродовж тривалого історичного шляху еволюції на території сучасної України військових правоохоронних органів у ХІХ ст. сформувалися об'єктивні умови для створення і законодавчої регламентації спеціальних правоохоронних армійських підрозділів в системі державної організації двох імперій, під владою яких перебували українські землі – Російської та Австро-Угорської. Іде мова про війська внутрішньої варті, організовані по типу жандармерії. Продовження традицій формування військової жандармерії спостерігаємо у період революційної боротьби за відновлення державності у 1917–1920 рр., зокрема, в діяльності органів влади УНР та ЗУНР. У радянський період завдання забезпечення правопорядку у Збройних Силах виконували військові комендатури в гарнізонах. Лише у період незалежності в Україні розпочалося формування повноцінної системи діяльності органів правопорядку у Збройних Силах, насамперед Військової служби правопорядку.

4. Військова служба правопорядку у своїй діяльності керується Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про Збройні Сили України», спеціальним Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», Законом України «Про національну безпеку України», іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до спеціального закону її статус визначається як спеціальне правоохоронне формування,

призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України. Компетенція Служби правопорядку полягає у зміцненні законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпеченні конституційних прав військовослужбовців.

Військова служба правопорядку може застосовувати передбачені їй повноваженнями адміністративні заходи контролю, переконання та примусу, звернутися до інших державних органів і суду, які забезпечать виконання відповідних обов'язків. У своїй роботі вона взаємодіє з юридичною службою Міністерства оборони України. Однак нормами чинного законодавства вона позбавлена прав на проведення досудового розслідування кримінального та адміністративного правопорушення, що в умовах ліквідації військової прокуратури суттєво знижує ефективність та оперативне розслідування військових злочинів чинною системою правоохоронних органів, до того ж в умовах військового конфлікту на сході України.

5. У зв'язку з підвищеними вимогами часу, комплексним реформуванням правоохоронної системи України з урахуванням провідного зарубіжного досвіду на законодавчому рівні проводиться робота щодо надання Військовій службі правопорядку статусу військової поліції. Принциповою відмінністю у статусі між цими формуваннями має стати надання військовій поліції додаткових повноважень, зокрема, на виконання слідчих та оперативно-розшукових функцій, надання права на досудове розслідування корупційних злочинів, вчинених посадовими особами і керівниками Збройних Сил України при виконанні ними службових обов'язків у розташуванні військової частини або на військових об'єктах. Необхідно уточнити компетенцію і повноваження підрозділу правопорядку у Збройних Силах України, удосконалити адміністративно-правові засади регламентування діяльності, визначити основні завдання та права, поглибити рівень структурної і змістовної перебудови зазначеного правоохоронного органу, визначити його обов'язки у сфері

повноважень на обмеження прав людини при здійсненні правоохоронної діяльності.

6. З метою забезпечення правопорядку в зоні проведення Операції об'єднаних сил пропонується доповнити спеціальний закон такими завданнями підрозділів Військової служби правопорядку: 1) допомога правоохоронним органам у попередженні та оперативному виявленні злочинів, інших правопорушень; 2) контроль за недопущенням втягнення у злочинну діяльність певних категорій осіб, особливо неповнолітніх; 3) створення перешкод росту насильства та запобігання порушенням прав жителів населених пунктів, що відносяться до зони проведення ООС; 4) запобігання корупції та економічним злочинам, зокрема, серед військовослужбовців; 5) протидія незаконному обігу вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин; 6) запобігання та протидія незаконному обігу наркотичних засобів; 7) боротьба з сепаратизмом і тероризмом, активізація роботи з документування осіб причетних до незаконних озброєних формувань; 8) забезпечення безпеки дорожнього руху, контроль за перевезеннями військовослужбовців, полонених, евакуйованих осіб, вантажів на цій території тощо.

7. Аргументовано, що важливим засобом забезпечення режиму законності і правопорядку як метою діяльності Військової служби правопорядку є правова робота, що проводиться в частинах і підрозділах Збройних Сил України, складовими якої є: правове виховання; видання наказів та інших правових актів; постійний контроль і перевірка виконання розпоряджень; розгляд пропозицій, заяв, скарг; проведення службового розслідування; притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності. При цьому ефективність діяльності формування досягається шляхом дотриманням вимог систематичності і безперервності попереджувальної роботи, послідовністю профілактичної діяльності, поєднанням заходів з вирішенням поточних завдань повсякденної навчально-бойової діяльності, відповідності запобіжних заходів причин правопорушень, використання прогнозу в роботі з профілактики

правопорушень, диференційованого підходу до військовослужбовців і постійного аналізу результатів роботи та її коригування.

8. Запропоновано з метою утвердження режиму законності і правопорядку в Збройних Силах України утворити військові суди як систему спеціалізованих судів у судовій системі України з вирішення кримінальних та адміністративних справ, розгляду справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців за такою ієрархією: 1) перша інстанція – окружні військові суди; 2) апеляційна інстанція – Апеляційний військовий суд регіону; 3) касаційний військовий суд – Судова палата з розгляду справ військовослужбовців Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Касаційною інстанцією для справ про адміністративні порушення військовослужбовців стане Касаційний адміністративний суд Верховного Суду.

9. Сформульовано авторське визначення поняття «правове регулювання міжнародного співробітництва України щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері», під яким варто розуміти систему нормативно-правових актів та адміністративно-правових механізмів, що комплексно впорядковують процедури організації співпраці Збройних Сил України з відповідними органами інших держав, міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері.

Констатовано, що одними із шляхів забезпечення належного рівня правопорядку у військовій сфері є впровадження міжнародного досвіду організації правопорядку у Збройних Силах. Завдяки наявному нормативно-правовому забезпеченню та відомчому регулюванню Міністерство оборони та Збройні Сили України можуть послідовно та ефективно здійснювати співпрацю з відповідними органами інших держав, міжнародними організаціями з метою досягнення спільних цілей щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері. Водночас вважаємо за доцільне закріпити усі питання, що стосуються міжнародного військового співробітництва у форматі окремого розділу Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України».

10. Виявлено, що міжнародне співробітництво України з оборонними відомствами США, Канади, Великої Британії, Литовської Республіки, Республіки Польща щодо забезпечення правопорядку у військовій сфері має тенденцію до розширення із двостороннього до багатостороннього, створює належну основу для модернізації Збройних Сил України і трансформації системи забезпечення військового правопорядку до євроатлантичних стандартів. У результаті активної співпраці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України з військовою поліцією ряду зарубіжних країн українські військовослужбовці удосконалюють знання і навички, що дозволяють успішніше виконувати покладені завдання та уможливають інтеграцію в систему Військової поліції НАТО.

11. З метою покращення рівня забезпечення правопорядку в Збройних Силах України запропоновано з урахуванням американського військового досвіду та курсом на євроатлантичну інтеграцію розробити Методичні рекомендації «Організація діяльності військової поліції у забезпеченні правопорядку». За прикладом Канади рекомендовано розробити Кодекс професійної поведінки військової поліції Збройних Сил України, де деталізовано закріпити права, обов'язки, заборони та питання дискредитації військових поліцейських. Доцільно розробити курси спеціальної підготовки для розвитку різновекторних спеціальних навичок безпосередньо на робочому місці. У майбутньому спеціалізованому законі про військову поліцію, запозичивши досвід Литви, врегулювати питання компетенції, функцій і завдань військової поліції, організаційні процедури, права та обов'язки військових поліцейських, взаємодію військової поліції з іншими правоохоронними органами.

Рекомендовано за прикладом Чехії в рамках формування структур військової поліції законодавчо передбачити і створити окрему Лабораторію для проведення кримінологічних експертиз. Функціонування цієї структури покликане сприяти ефективнішому розслідуванню правопорушень у війську, утверджувати належний рівень правопорядку у Збройних Силах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Службу безпеки України: Закон України від 7 березня 2002 року №2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. ст. 382. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 22. ст. 303 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 2509-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. ст. 50 (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. Про основи національної безпеки України: закон України від 19 червня 2003 року №964-IV (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №39. Ст. 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
6. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 року №975-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. №29. Ст. 1440.
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року №2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 241 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
8. Вакарова О.В. Конституційно-правовий статус правоохоронних органів: сучасні підходи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – Конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2019. 260 с.

9. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навчальний посібник. Київ: КНТ, Скіф, 2008. 96 с.
10. Шоптенко О.С. Система правоохоронних органів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3. С. 150-155.
11. Кобзар О.Ф. Роль та діяльність правоохоронних органів у механізмі забезпечення прав і свобод громадян. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 135-138.
12. Куліш А.М., Солонар А.В., Михайлішин П.А. Поняття та правове регулювання діяльності силових структур системи правоохоронних органів України в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. № 5(2). С. 161-166.
13. Захарова О.С. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
14. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. К. Ф. Гуценко. Москва: ЗЕРЦАЛО, 2007. 440 с.
15. Ключко А.М. До проблеми розуміння поняття «правоохоронний орган». *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Тези доповідей круглого столу* (м. Харків, 27 жовтня 2017 р.). Харків, 2019. С. 21-22.
16. Хрідочкін В.А. Щодо змісту поняття «правоохоронні органи». *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Тези доповідей круглого столу* (м. Харків, 27 жовтня 2017 р.). Харків, 2019. С. 244-246.
17. Мельник К. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів: монографія. Харків: Харківський нац. Ун-т внутр. справ. 2009. 360 с.
18. Гель А.П. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібн. Київ: МАУП, 2004. 272 с.

19. Сухонос В.В. Взаємодія прокуратури з правоохоронними органами в умовах розбудови Україною правової, незалежної, демократичної держави. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1. С. 25-27.
20. Соколенко О. Л. Поняття і структура правоохоронної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 91-96.
21. Момотенко Т.Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність. *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 127-131.
22. Теория права и государства: учебник / под ред. проф. В. В. Лазарева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Право и закон, 2001. 576 с.
23. Боняк В. О. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правоохоронна система». *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Сер. «Юридичні науки»*. 2011. № 1 (1). С. 67-71.
24. Соколенко О.Л. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2012. 460 с.
25. Волоско В. В. Функції правоохоронних органів у демократичній державі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. №2. С. 101-110.
26. Маляренко В. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Київ, 2007. 200 с.
27. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: навч. посіб. / авт. і упоряд.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 512 с.
28. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2005. 20 с.
29. Дубінчак В.М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид.

- наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Київ, 2010. 20 с.
30. Корнієнко П. С. Співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. №3. С. 60–63.
31. Судебные и правоохранительные органы Украины: учебник. Под ред. А.М. Бандурки. Харьков, 1999. 350 с.
32. Олійник А. Ю., Гусарєв С. Д., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права України. Київ: НАВСУ, 2001. 237 с.
33. Чувилев А.А., Чувилев Ан.А. Правоохранительные органы: учебное пособие. Москва: Юриспруденция, 2000. 176 с.
34. Московець В.І. Поняття та значення правоохоронної функції держави. *Право і безпека*. 2011. № 2 (39). С. 7-11.
35. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2007. 22 с.
36. Куліш А.М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2009. 31 с.
37. Соколенко О. Л. Статус і місце правоохоронних органів серед суб'єктів правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 246-254.
38. Плигун Ю.С. Поняття правоохоронної діяльності та її суб'єкти. *Держава і право*. 2002. Вип. 17. С. 17-22.
39. Крисюк Ю. П. Соціальний та правовий порядок як необхідна умова стабільності суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.12 – Філософія права. Київ, 2008. 20 с.
40. Працко Г.С. Порядок и человек: опыт социально-философского анализа. *Философия права*. 2002. № 1. С. 61-66.

41. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов / С.С. Алексеев, В.М. Корельский, В. Д. Перевалов и др.; под ред. проф. С.С. Алексеева. Москва: Норма, 2005. 596 с.
42. Погрібний О. О. Від концептуальних засад реформування правоохоронної системи України – до реформування системи МВС. Забезпечення правопорядку та безпеки громадян у контексті реформування міліції громадської безпеки. *Матеріали науково-практичної конференції. Харків, 17 березня 2006 р.* Харків: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2006. С. 66-69.
43. Загальна теорія держави і права: підручник; за ред. М. Цвіка, В. Ткаченка, О. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
44. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. ст. 532.
45. Ярмиш Н. Зміст терміна «органи правопорядку», використаного у статті 131-1 Конституції України. *Вісник Національної академії прокуратур України*. 2016. № 4(46). С. 79-84.
46. Боняк В.О. Конституційно-правові засади організації та функціонування органів охорони правопорядку України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право, муніципальне право». Харків, 2015. 40 с.
47. Мороз Ю. Г. Зміст і обсяг поняття «орган правопорядку». *Jurnalul Juridic National: teorie și practică*. 2017. № 4. С. 26-30.
48. Руденко М.В., Шайгуро О.П. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. № 23. С. 158-160.
49. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 3-17.

50. Боняк В. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Ліра, 2015. 372 с.
51. Туркот М.С. Напрями законодавчого регулювання діяльності органів військової юстиції України. *Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р.* Київ: НУОУ, 2016. С. 118-119.
52. Ковалів М.В., Дроздова І.В. Діяльність Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. Вип 2. С. 208-216.
53. Пікуля Т.О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2004. 20 с.
54. Климюк О.Ф. Правоохоронні органи в системі органів виконавчої влади. *Правове регулювання економіки.* 2009. № 9. С. 91-101.
55. Мельник К.Ю. Проблеми законодавчого закріплення поняття «правоохоронні органи». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2009. №46. С. 139-146.
56. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.
57. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 244 с.
58. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року №3099_III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2002. №32. Ст. 225 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>

59. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року №1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 9. ст. 109 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
60. Котляренко О. Військова служба правопорядку – суб’єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. №1. С. 116-121.
61. Остапенко І.О. Заснування військової поліції як органу підтримки правопорядку у військовому гарнізоні. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 153-155.
62. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України № 1099-VIII від 14.04.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1099-19>
63. Яцик Т.П., Тесляр М.В. Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 208-214.
64. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: в 2-х т. Т.1. Київ: Глобус, 1991. 238 с.
65. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. *Віче*. 2015. № 4. С. 28-31.
66. Бондаренко О.С., Литвиненко Т.О. Історичний розвиток правоохоронних органів: досвід США, Великобританії та України. *Молодий вчений*. 2018. №6 (92). 216-222.
67. Боняк В. О. Становлення та розвиток правоохоронних органів України: історико-правовий аспект: *матеріали міжкафедрального круглого столу «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові підходи дослідження» (Харків, 23 жовтня 2012 р.)*. Харків: ХНУВСУ, 2012. С. 53-56.

68. Гриценко В.Г. Становлення та розвиток правоохоронної системи України: історико-правовий генезис. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 25. С. 22-25.
69. Орлов А.С., Гергиев В.А., Гергиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России с древнейших времен до наших дней. Москва: Проспект, 1999. 544 с.
70. Хрестоматия по истории России: В 4 т. Т. 2. В 2 кн. Кн. 1. XVII – начало XVIII века / сост. И.В. Бабич, В.Н. Захаров И.Е. Уколова. Москва: МИРОС, Междунар. Отношения, 1995. 280 с.
71. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.). Київ, 1998. С.111-113.
72. Аркуша О.Г., Бородін Є.І., Віднянський С.В. та ін. Нариси історії державної служби в Україні; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2009. 536 с.
73. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини. Київ: Українська видавнича спілка, 2000. 120 с.
74. Ухач В.З. Історія держави і права України: навчальний посібник (конспект лекцій). Тернопіль, 2011. 378 с.
75. Прус В.З., Шкуратенко О.В. Військова повинність реєстрового козацтва в Українській гетьманській державі. *Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р.* Київ: НУОУ, 2016. С. 41-42.
76. Мулукаев, Р.С. История государственного управления в России. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 232 с.
77. Фомин О.Е. Корпус внутренней стражи в правоохранительной системе Российской империи (1811–1864 гг.): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 209 с.
78. Баранов В.П., Минер, В.Л. Штутман С.М. и др. Внутренние войска: исторический очерк. Москва: Журнал «На боевом посту», 2007. 272 с.
79. Пономарев П.А. О создании военно-полицейских формирований Российской империи в начале XIX в. и особенностях их функционирования

- в Восточной Сибири (на примере института внутренней стражи). *Труды Академии управления МВД России*. 2019. № 3(51). С. 79-87.
80. Некрасов В.Ф., Борисов А.В., Детков М.Г. и др. Внутренняя и конвойная стража России 1811–1917: документы и материалы / под общ. ред. В. Ф. Некрасова. М., 2002. 320 с.
81. Шелестинский Д.Г. Организационно-правовые основы становления и развития конвойной стражи России (1864-1917 гг.): историко-правовое исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Москва, 2006. 26 с.
82. Новожилов В. Ю. и др. История внутренних войск: в 5 т. / под общ. ред. Н. Е. Рогожкина. 2-е изд. доп. Москва: Журнал «На боевом посту», 2013. Т. 1. 407 с.
83. Призначення на роботу службовців поліції. *ЦДІАУ у Львові*. Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 4. Спр. 1011.
84. Закревський А.Є. Правовий статус спеціалізованих підрозділів поліції у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). *Форум права*. 2011. №4. С. 272-276.
85. Лозинський А. Підрозділи військової поліції Австро-Угорської імперії. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2017. Випуск 18. С. 23-29.
86. Никифорак, Буковина в державно-правовій системі Австрії, 1774–1918 рр. Чернівці: Рута, 2004. 384 с.
87. Лозинський А. Воєнізовані організації Австро-Угорщини. *Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006). С. 192-194.

88. Парсуков В.А. Пограничний надзор за береговою полосой местности в Российской Империи. *Молодой учёный*. 2014. № 11. С. 268-271.
89. Окремий корпус прикордонної варти. Митна енциклопедія: у 2 т. / І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницьк: ПП Мельник А.А., 2013. Т. 2: М-Я. 536 с.
90. Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних збройних Сил України в 1914-1993 рр.: (Орг. структура, штати): Іст.-правове дослідження. Івано-Франківськ: Плай, 1997. 292 с.
91. Історія держави і права України: підручник / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. Київ: Ін Юре, 2007. 624 с.
92. Іванов С.Ю. Формування правоохоронних органів за доби Української Центральної Ради. *Право і безпека*. 1999. С. 17-23.
93. Сідак В.С. Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр. Київ: Альтернативи, 1998. 320 с.
94. Гозуватенко Г.О. Формування українського вільного козацтва в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.). *Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р.* Київ: НУОУ, 2016. С. 49-50.
95. Скорич Л.В. Деякі аспекти служби бронепоездів в українських арміях у 1917–1920 рр. *Відродження українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р.* Київ: НУОУ, 2016. С. 75-76.
96. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
97. Банчук-Петросова О.В. Аналіз стратегічних пріоритетів реалізації кадрової політики у військових формуваннях колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік. *Економіка та держава*. 2014. № 1. С. 111-114.
98. Гриценко В.Г. Адміністративно-правові засади оптимізації правоохоронної системи в Україні: монографія. Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2014. 427 с.

99. Лысенков С.Г., Сидоренко В.П. Внутренние войска: страницы истории / под ред. С. Ф. Кавуна, М. М. Тарасова. Санкт-Петербург, 2001. 174 с.
100. Глызин С.В. *Войска называются внутренними: учебник; 2-е изд., перераб. и доп.* Москва: Русское слово, 2007. 201 с.
101. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991р. №1934-ХІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
102. «ВСП надає допомогу місцевим органам влади у підтриманні правопорядку», – генерал-майор Ігор Криштун. *Офіційний сайт Міністерства оборони Україн.* URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2016/08/04/vsp-nadae-dopomogu-miscevim-organam-vladi-u-pidtrimanni-pravoporyadku%E2%80%9D-general-major-igor-krishtun--/>
103. Нові нарукавні емблеми військових правоохоронців. *Ukrainian Military Pages.* URL: <https://www.ukrmilitary.com/2019/07/military-police-shoulder-patches.html>
104. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. Т. 1 / ред. кол. В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ, 2004. 584 с.
105. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
106. Мороз Ю. Зміст і обсяг поняття «орган правопорядку». *Національний юридический журнал: теорія і практика.* 2017. № 7. С. 26-30.
107. Проект Закону про Військову поліцію. № 1805 від 21.01.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648
108. Ліскович М. Військова поліція: що це таке та навіщо Україні її створювати. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2814484-vijskova-policia-so-se-take-ta-naviso-ukraini-ii-stvoruvati.html>
109. Ринажевський Б. М. Компетенція та повноваження Військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. *Право і безпека.* 2010. №. 1. С. 15-21.

110. Право національної безпеки та військове право: історія, сучасність і перспективи: збірник матеріалів / заг. ред. М.М. Прохоренка. Київ, 2019. 168 с.
111. Постанова Артемівського міськрайонного суду Донецької області про адміністративне правопорушення від 10 червня 2019 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/82297904/>
112. Доповідь начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України від 15.02.2020 № 306\1\1568. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/ukrainian-military-police.html>.
113. McAuliff, B. D., Hunt, J. S., Levett, L. M., Zelechowski, A. D., Scherr, K. C., & DeMatteo, D. (2019). Taking the next steps: Promoting open science and expanding diversity in Law and Human Behavior. *Law and Human Behavior*. 43(1). 1-8. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000322>
114. Desmond, M., & Bell, M. (2015). Housing, poverty, and the law. *Annual Review of Law and Social Science*, 11, pp. 15-35. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-120814-121623>
115. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 990 с.
116. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства: учеб. для вузов. Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 2002. 539 с.
117. Hunt, J. S. (2015). Race in the justice system. In B. L. Cutler & P. A. Zapf (Eds.), *APA handbook of forensic psychology: Vol. 2. Criminal investigation, adjudication, and sentencing outcomes*. pp. 125–161. Washington, DC: American Psychological Association.
118. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2001. 656 с.
119. Newheiser, A.-K., & DeMarco, T. C. (2018). Who deserves basic rights? People condone violations of procedural and physical rights in the treatment of terrorist

- suspects. *Law and Human Behavior*, 42(1), pp. 50–56. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000275>
120. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
121. Robert Stanley Rankin, *When civil law fails: martial law and its legal basis in the United States* 14 (duke university press 1939)
122. *Governors or Generals?: A Note on Martial Law and the Revolution of 1689 in English America*", Ian Steele, *The William and Mary Quarterly, Third Series*, Vol. 46, No. 2 (Apr. 1989), pp. 304–314.
123. Jason Collins Weida, Note, *A Republic of Emergencies: Martial Law in American Jurisprudence*, 36 *CONN. L. REV.* 1397, 1400 (2004).
124. Військове виховання: історія, теорія та методика: Навчальний посібник / за редакцією В.В. Ягунова. Київ, 2002. 130 с.
125. Котюк В.О. *Основи держави і права. Навчальний посібник*. Київ: Атіка, 2001. 280 с.
126. Порядок організації в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України прийому та супроводження іноземних інспекційних груп під час виконання міжнародних договорів і угод у сфері контролю над звичайними озброєннями: Затверджено Наказом Міністерства оборони України від 04.05.2018 року № 196. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UAGNwAh45Xg&list=RDtuid79TKpn0&index=27>
127. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>
128. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: Затверджено Наказом Міністерства оборони України 21.11.2017 року № 608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17>

129. Кодекс про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р., №8073–X
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
130. Коломієць К. Є. Юридична служба Збройних Сил України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 97-101.
131. Доповідь начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України від 15.02.2020 № 306\1\1568.
132. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підр. у 2-х ч. Ч.1./ ред. В.М. Вілко, В.М. Грицюк. Київ: НУОУ, 2012. 464 с.
133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 16 березня 2017 року № 1952-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-19>
134. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України № 113-IX від 19 вересня 2019 року. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text>
136. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
137. Питання юридичної служби Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України від 16.05.2016 № 259. URL: http://www.mil.gov.ua/content/gsc_orders/MOU2016_259.pdf
138. Фівкін П. М. Місце юридичної служби Міністерства оборони України в системі забезпечення законності та правопорядку в Збройних Силах України. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2019. №26. С. 151-155.

139. United Nations, «Code of Conduct for Law Enforcement Officials», adopted by General Assembly Resolution 34/169 of 17 December 1979, see in particular Article 3; Council of Europe, «The European Code of Police Ethics», Recommendation Rec (2001)10, adopted by Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001, and Explanatory Memorandum, March 2002. URL: <http://polis.osce.org/library/f/2687/500/CoE-FRA-RPT-2687-EN-European%20Code%20of%20Police%20Ethics.pdf>
140. Robert J. Art and Kenneth N. Waltz (eds). *The Use of Force: Military Power and International Politics*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009.
141. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів): Проект Закону № 1896 від 30.01.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53765
142. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань): Проект Закону №2557 від 06.04.2015 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54668
143. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо військових судів: Проект Закону № 8392 від 22.05.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64070
144. Про схвалення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 19. Ст. 231.
145. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004924>
146. Зіняк Л. В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2015. 20 с.

147. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав: Закон України від 02.03.2000 року № 1518-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1518-14#Text>
148. Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України : Закон України від 22.02.2000 року № 1479-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1479-14#Text>
149. Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2000 році в рамках військового співробітництва для участі у багатонаціональних миротворчих навчаннях «Кооператив Партнер – 2000», «Щит миру – 2000» та «Козацький степ»: Указ Президента України від 06.06.2000 року № 766/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/766/2000#Text>
150. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України»: Указ Президента України від 30.01.2019 року № 23/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>
151. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: Указ Президента України від 26.05.2020 року № 203/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text>
152. Про Порядок внесення і розгляду пропозиції щодо допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України для участі у спільних військових навчаннях: Указ Президента України від 19.01.2002 року № 52/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/52/2002#Text>
153. Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2003 році для участі у багатонаціональних військових навчаннях: Указ Президента України від 17.03.2003 року № 223/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2003#Text>
154. Коропатнік І. М., Кузьмич І. І. Вдосконалення нормотворчої діяльності органів військового управління Збройних Сил України. *Юридичний вісник*. 2013. №4 (29). URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n4_29_2013/Korapatnik_Kuzmich_48.pdf

155. Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України : Наказ Міністерства оборони України від 19.12.2017 року № 665. URL: https://www.mil.gov.ua/content/nakaz_mou/MOU_665_19122017.pdf
156. Про затвердження змін до наказу Міністерства оборони України від 15.12.2017 року № 665: Наказ Міністерства оборони України від 25.05.2018 року № 238. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/238_nm_2018.pdf
157. Про затвердження Положення про Департамент воєнної політики, стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 28.05.2019 року №266. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS32063>
158. Про затвердження змін до Порядку організації та здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України: Наказ Міністерства оборони України від 24.10.2019 року №549. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS32620.html
159. Біла книга – 2018. Збройні Сили України. Міністерство оборони України, 2019. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2018.pdf>
160. Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки від 27 липня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_089#Text
161. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми для керівного складу військово-повітряних сил від 12 червня 1996 року. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id181376>
162. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері від 8 грудня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_047 #Text

163. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством військово-повітряних Сил Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів від 24 квітня 2008 року. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id74368>
164. В Україні розпочинаються багатонаціональні навчання «Сі Бриз-2019». *Аналітичний портал «Слово і Діло»*: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/01/novyna/bezpeka/ukrayini-rozprochynayutsya-bahatonaczionalni-navchannya-si-bryz-2019>
165. Ганкевич Р. Міністри оборони України і США підписали концепцію розвитку партнерства на 5 років. *ZAXID.NET*: веб-сайт. URL: https://zaxid.net/ministri_oboroni_ukrayini_i_ssha_pidpisali_kontseptsiyu_rozvitku_partnerstva_na_5_rokiv_n1403101
166. Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою від 24 жовтня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_001#Text
167. Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини від 24 жовтня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_040#Text
168. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків від 24 листопада 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_041#Text
169. Технічна угода між Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони і Збройних сил Канади щодо проведення заходів військової підготовки в Україні від 20 липня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_051#Text
170. Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади від 3 квітня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_053-17#Text

171. Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії від 10 лютого 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_040#Text
172. Меморандум про взаєморозуміння з питань військових контактів і співробітництва між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії від 23 вересня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_023#Text
173. Протокол про подальший розвиток військового співробітництва між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії від 20 лютого 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_027#Text
174. Грубінко А.В. Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02 – Всесвітня історія. Київ, 2007. 216 с.
175. Шелест Г. Стан відносин між Україною та Великою Британією. Аналітична довідка. *Портал зовнішньої політики: веб-сайт*. URL: <http://fpp.com.ua/stan-vidnosyn-mizh-ukrayinoyu-ta-velykoju-brytaniyeyu-analitychna-dovidka/>
176. Військово-тренувальна місія для українських військовослужбовців «ORBITAL». *Міністерство оборони України: офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/05/17/vijskovo-trenavalna-misiya-dlya-ukrainskih-vijskovosluzhbovcziv-orbital/>
177. Велика Британія продовжить допомагати Україні в реформуванні та розбудові Збройних Сил. *Урядовий портал: веб-сайт*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/velika-britaniya-prodovzhit-dopomagati-ukrayini-v-reformuvanni-ta-rozbudovi-zbrojnih-sil>
178. Україна і Британія визначили пріоритети в оборонній співпраці. *Укрінформ: веб-сайт*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

politics/2786076-ukraina-i-britania-viznacili-prioriteti-v-oboronnij-spivpraci.html

179. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою від 8 лютого 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_014#Text
180. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва у сфері оборони від 13 квітня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_082#Text
181. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Литовської Республіки щодо реалізації заходів військової підготовки Збройних Сил України від 18 квітня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_091#Text
182. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text
183. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки від 16 квітня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_056#Text
184. Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері оборони від 2 грудня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_002-16#Text
185. Бригада ЛИТПОЛУКРБРИГ імені Великого гетьмана Костянтина Острозького відзначила четверту річницю від дня створення. *Міністерство оборони України: офіційний веб-сайт.* URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2019/09/17/brigada-litpolukrbrig-imeni-velikogo-getmana-kostyantina-ostrozkogo-vidznachila-chetvertu-richniczyu-vid-dnya-stvorennya/>
186. Співробітництво у сфері Спільної політики безпеки та оборони ЄС. *Представництво України при Європейському Союзі: веб-сайт.* URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivprasya-ukrayina-yes-u-sferi->

zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivpracya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni

187. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n84
188. Поляков С.Ю. Міжнародно-правова основа забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право.* 2012. Вип. 173 (3). С. 286.
189. 13 травня 2013 року в рамках візиту до м. Брюссель відбулася робоча зустріч першого заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України адмірала Кабаненка І.В. з Головою Військового комітету (ВК) Європейського Союзу. Представництво України при Європейському Союзі: веб-сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/12528-13-travnya-2013-roku-v-ramkah-vizitu-do-m-bryussely-belygija-vidbulasya-robocha-zustrich-pershogo-zastupnika-nachalynika-generalynogo-shtabu-zbrojnih-sil-ukrajini-admirala-kabanenka-iv->
190. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції : Указ Президента України від 20 квітня 2019 року № 155. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>
191. Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору від 13 березня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002#Text
192. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
193. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9

- липня 1997 року, від 21 серпня 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text
194. Табаков В. Збройні Сили України: курсом до НАТО. Розповідає головнокомандувач Збройних Сил України, генерал армії Віктор Муженко. hi-Tech.ua : веб-сайт. URL: <https://hi-tech.ua/article/zbroyni-sili-ukrayini-kursom-do-nato/>
195. Допомога НАТО Україні: стислий огляд. Центр міжнародної безпеки та співпраці: веб-сайт. URL: http://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/NATO_support_UA_2018.pdf
196. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8#w1_20
197. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)»: Указ Президента України від 27 грудня 2005 року № 1861/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861/2005#Text>
198. Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО : Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 2002 року № 233-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
199. Питання координації євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України від 8 липня 2016 року № 296/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296/2016#Text>
200. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року. *Міністерство оборони України: веб-сайт.* URL: https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/National-program-2020_uk.pdf
201. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік : Указ Президента України від 26 травня 2020 року № 203/2020. URL:

- https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/69/0bc76164a76327f67_b88d23b64f6f731_1590505469.pdf
202. Вус Р. Реформувати ВСП у Військову поліцію допомагають країни-члени НАТО. Армія *INFORM: веб-сайт*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/09/reformuvaty-vsp-u-vijskovu-policzuyu-dopomagayut-krayiny-nato/>
203. Field Manual FM 3-39 Military Police Operations. (2019). Army Publishing Directorate. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN16479_FM%203-39%20FINAL%20WEB%20w%20Cam%20Covers.pdf
204. Невдачинов А.М. Особый род войск с широкими полномочиями. *Независимая газета: веб-сайт*. URL: https://nvo.ng.ru/forces/2004-09-17/3_police.html
205. Военная полиция США. Портал «Современная армия»: веб-сайт. URL: <http://www.modernarmy.ru/article/370/voennaya-policia-ssha>
206. FM 25-100 Training the Force. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/25-100/index.html>
207. Overview of the Military Police. (2018). Military Police Complaints Commission of Canada. Retrieved from: <https://www.mpcc-cppm.gc.ca/01/100/140-eng.aspx>
208. Military Police. Government of Canada. URL: <https://forces.ca/en/career/military-police/>
209. Military Police Professional Code of Conduct SOR/2000-14. Retrieved from: <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2000-14.pdf>
210. Basic Training. Government of Canada. URL: <https://forces.ca/en/how-to-join/#btt>
211. Інструктори з Військової поліції Канади навчають українських колег з Військової служби правопорядку. *Урядовий портал: веб-сайт*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248597183>
212. Інструктори з Військової поліції Канади навчають українських колег з Військової служби правопорядку. Міністерство оборони України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2016/07/21/instruktori>

-z-vijskovoipoliczii-kanadi-navchayut-ukrainskih-koleg-z-vijskovoisluzhbi-pravoporyadku--

213. Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service. May 5, 1998 No. VIII-723. URL: file:///C:/Users/asus/Downloads/TAIS_90344.pdf
214. Military Police Activity. Lithuanian Armed Forces. Retrieved from: https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/military_police/activity_1441.html
215. Військові поліцейські Литовської Республіки навчатимуть українських колег охороні «VIP осіб». *Міністерство оборони України: офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2017/07/03/vijskovi-policzejski-armii-litovskoi-respubliki-navchatimut-ukrainskih-koleg-ohoroni-vip-osib/>
216. Українські сержанти переймають досвід литовських колег. Рівне вечірне: веб-сайт. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/ukrainski-serzhanti-pereymayut-dosvid-litovskikh-koleh>
217. Polish Military Gendarmerie. *NATO Military Police Centre of excellence*. URL: <https://mpcoe.org/POLAND>
218. Zadania Żandarmerii Wojskowej. Komenda Główna Żandarmerii Wojskowej. URL: <https://www.wojsko-polskie.pl/kgzw/zadania>
219. Military Police. Ministry of Defence and Armed Forces of the Czech Republic. URL: <http://www.army.cz/en/ministry-of-defence/struc/mp/military-police-106206/>
220. Czech Military Police «Vojenska Policie». URL: <http://home.mweb.co.za/re/redcap/czech.htm>
221. The Czech Military Police. *NATO Military Police Centre of excellence*. URL: <https://www.mpcoe.org/czech-republic>

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Коломієць В. Правові основи, завдання та принципи діяльності Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С. 252-258.
2. Коломієць В. Функціонування військової поліції у забезпеченні правопорядку: міжнародний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. №1. С. 71-74.
3. Коломієць В. М. Організаційно-правові основи формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. №2. С. 240-242.
4. Коломієць В. М. Формування органів правопорядку у Збройних Силах України: історико-правові аспекти. *Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Випуск 7. Кропивницький, 2019. С. 187-190.
5. Vladyslav Kolomiyets. Міжнародне співробітництво України щодо забезпечення військового правопорядку: правові основи. *Studia Prawnoustrojowe*. 2020. No 49. S. 127-137.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Коломієць В. М. Передумови формування органів правопорядку у Збройних Силах України. *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові,*

психологічні та соціокультурні аспекти» (Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.).

Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2019. С. 116-118.

7. Коломієць В. М. Нормативно-правові засади функціонування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри” (Тернопіль, 5 травня 2020 р.).* Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 50-54.
8. Коломієць В. М. Організаційно-правові механізми формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (випуск 25). (17.09.2020).* URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3028.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

N 126-29/128

15 серпня 2020р

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Тернопільського національного
економічного університету,
к. ф.-м.н., доцент

М. І. Шинкарик
2020 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Коломійця Владислава Миколайовича на тему «Забезпечення
правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові
аспекти», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право у навчальний процес
Тернопільського національного економічного університету**

Комісія у складі:

Голови комісії: Сломи Валентини Миколаївни, заступника декана
юридичного факультету, к.ю.н., доцента;
членів комісії: Росоляк Оксани Богданівни, в.о. завідувача кафедри
конституційного, адміністративного та фінансового права,
к.ю.н., доцента;
Дракохруст Тетяни Вікторівни, завідувача кафедри
міжнародного права та міграційної політики, к.ю.н.,
доцента

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Коломійця Владислава Миколайовича на тему «Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти» використовуються для проведення лекційних і семінарських занять з дисциплін «Адміністративне право», «Правові інституції», «Історія держави і права України», тощо, що викладаються для студентів юридичного факультету, які навчаються за ступенями «бакалавр» та «магістр». Наукові праці Коломійця Владислава Миколайовича використані при формуванні навчально-методичних комплексів. Серед них:

1. Коломієць В. Правові основи, завдання та принципи діяльності Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4. С. 252-258.

2. Коломієць В. Функціонування військової поліції у забезпеченні правопорядку: міжнародний досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. №1. С. 71-74.

3. Коломієць В. М. Організаційно-правові основи формування режиму законності і правопорядку у Збройних Силах України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. №2. С. 240-242.

4. Коломієць В. М. Формування органів правопорядку у Збройних Силах України: історико-правові аспекти. *Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Випуск 7. Кропивницький, 2019. С. 187-190.

5. Vladyslav Kolomyiets. Міжнародне співробітництво України щодо забезпечення військового правопорядку: правові основи. *Studia Prawnoustrojowe*. 2020. No 49. S. 127-137.

Голова комісії:

заступник декана юридичного факультету

 В. М. Слома

Члени комісії:

в.о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, к.ю.н., доцент

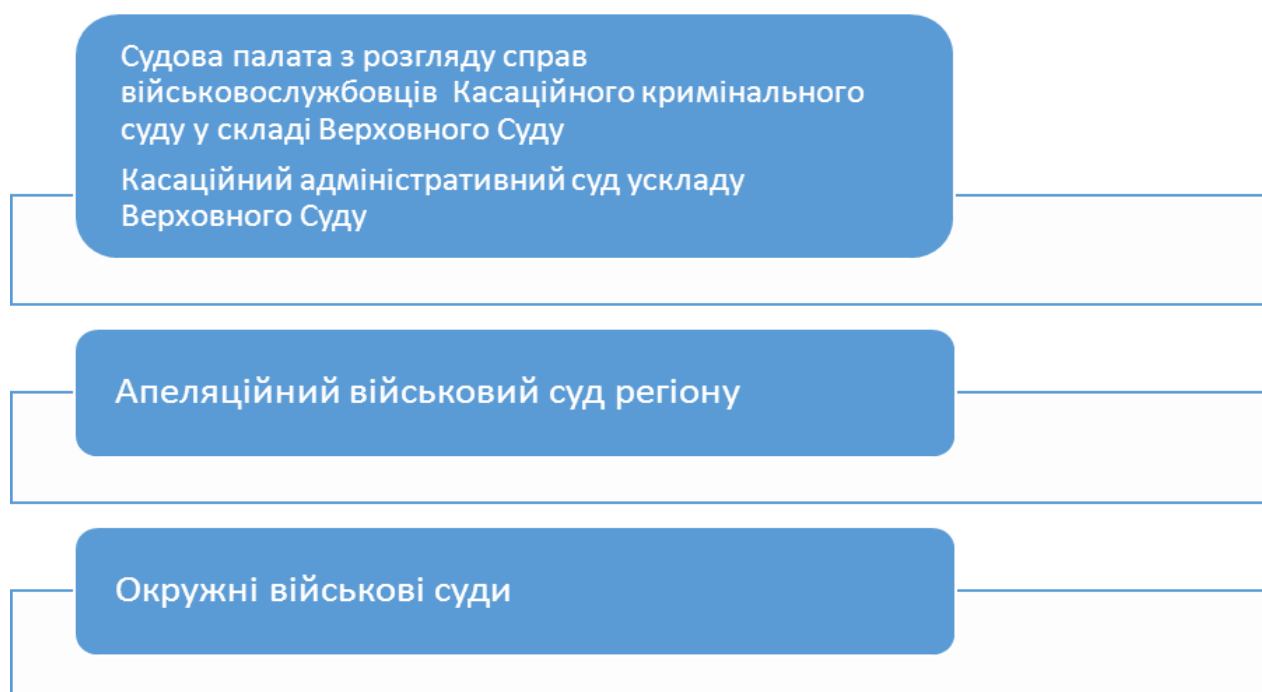
 О. Б. Росоляк

завідувач кафедри міжнародного права та міграційної політики, к.ю.н., доцент

 Т. В. Дракохруст

Діаграма 1. Тенденція до зниження кількості адміністративних правопорушень вчинених військовослужбовцями у період з 2014 р. по 2020 р.¹

Схема 1. Структура військових судів України (проект)²

¹ Авторська розробка. За матеріалами: [131].

² Авторська розробка.